

www.validation.nl/begin.htm

Laat God er niet alleen voor staan!

Methodes voor religieuze vorming van volwassenen getoetst op de
missionaire kracht en het appellerend vermogen.

Afstudeerproject binnen de studie
HBO Theologie en Levensbeschouwing
richting Pastorale variant
eerste graad in deeltijd aan de
Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing
lesplaats Amsterdam
Auteur: Ariejan Kuin
Begeleider: Chris 't Mannetje
Amsterdam, 22 september 2006

Inhoud

pagina

Voorwoord	4
Inleiding	5
I. De missionaire opdracht van de r.k.kerk in Nederland ten aanzien van religieuze vorming	
A. Algemeen directorium voor de catechese	9
B. Op zoek naar een nieuw elan Rapport betreffende de parochiecatechese in de Nederlandse kerkprovincie	13
C. De glans van Gods woord Brief over de catechese van de Nederlandse bisschoppenconferentie	15
D. Catechese in een veranderde tijd Catechesebrief van de Duitse bisschoppen	16
E. Getuigen van de hoop die in ons leeft! Bisschoppelijke brief over missie in de 21 ^e eeuw	19
F. Samenvatting en criteria hoofdstuk I. De missionaire opdracht	21
II. Wat verstaan wordt onder religieuze vorming	
A. Zoals eens op de weg naar Emmaüs Handboek voor catechetiek	23
B. Vorming in geloofscommunicatie Een onderzoek naar geloofscommunicatie in katholieke vormings- en bezinningscentra	32
C. Participerend leren Grondslagen van religieuze vorming in een globaliserende samenleving	35
D. Speuren naar authenticiteit Individualisering en religieuze vorming van volwassenen	35
E. Doelstellingen van religieuze vorming van volwassenen	39
F. Samenvatting en criteria hoofdstuk II. Religieuze vorming	42
III. Onderwerp en doel van de maatschappelijke activering	
A. Een kerk die niet dient dient tot niets Diaconie en caritas in de rooms katholieke kerk	44
B. Barmhartigheid en gerechtigheid Handboek diaconiewetenschap	46
C. Samenvatting en criteria hoofdstuk III. Maatschappelijke activering	54
IV. Toetsing van vier bestaande methodes van religieuze vorming van volwassenen	
A. Beschrijving methodes	56
B. Criteria voor toetsing	62
C. Toetsing van de methodes	64
V. Conclusie	74
VI. Advies	76
VII. Bronnen	78

Voorwoord

Daar gaat een eenzame fietser door de polder. Op een winderige dag trek ik de regio in om te spreken met parochiële vrijwilligers. Deze vrijwilligers inspireren me om mijn aandacht te richten op methodes voor religieuze vorming van volwassenen en ontdek dat er een nogal divers aanbod is. Dit afstudeerproject wil hier lijn in brengen.

Drie mannetjes ploegen door een halve meter sneeuw. Op een avond in december van het jaar 2005 trek ik met Stan en Wilbert, dekenale collega's, enkele kilometers lopend door de sneeuw in Nijmegen, op zoek naar een trein die ons *thuis* wil brengen. Op de Radboud Universiteit hebben we ons verdiept in de doelen van religieuze vorming. Dat religieuze vorming niet alleen over woorden gaat maar ook over beleving is ons nu wel duidelijk geworden.

Het altijd zo koele klooster neemt langzaam de warmte op. De zusters van de Emmauspriorij en Janny omringen me, in de erg warme zomer van 2006, met de nodige goede zorgen om een bres te slaan in de berg literatuur die ik wil verwerken voor het schrijven van mijn eindproject. De dagen die ik in het klooster mag door brengen zijn naast inspirerend ook productief.

Zon, wind en sneeuw, niets houdt me tegen om dit project te volbrengen. Ik heb het niet alleen gedaan. Zoals ik dit stuk zal beëindigen weet ik van de Geest die met me is. Anderen die met me hebben meegewerkt, meegedacht, meegezweet zijn bijvoorbeeld: de leden van mijn gezin, Carla, Peter, Ronald en niet te vergeten Chris 't Mannetje als begeleider van dit afstudeerproject.

Bedankt!

Heiloo, 17 september 2006, Vredeszondag

Inleiding

Als veertiger opgegroeid in een ‘rijk’ rooms gezin, waarin je als vanzelfsprekend groot werd met een gelovige beleving van de wereld, ben ik nu terechtgekomen in een geseculariseerde omgeving. In deze geseculariseerde omgeving is het voor 30-ers, 40-ers en 50-ers niet meer zo vanzelfsprekend om de wereld religieus te aanschouwen.

Religieuze vorming van volwassenen is volgens mij een van de missies die de rooms-katholieke kerk in Nederland heeft te volbrengen. Religieuze vorming op een zodanige wijze dat mensen gevoelig worden voor het gelovig verstaan van de wereld. En kan dit gelovig verstaan dan uitlopen op een betrokkenheid bij gemarginaliseerde mensen (maatschappelijke activering)? Als *hbo-theoloog met een missie* wil ik onderzoeken welke wegen hiertoe leiden.

Vraagstelling

De vraag die ik in deze scriptie dan ook wil beantwoorden is:

Op welke wijze kan in vormen van religieuze vorming, die de missionaire opdracht van de rooms-katholieke kerk in Nederland is, maatschappelijke activering gestimuleerd worden?

De religieuze vorming geschiedt dan op een eigentijdse wijze en is vorming van volwassenen. De religieuze vorming is verbonden met de missionaire opdracht van de rooms-katholieke geloofsgemeenschappen, dat wil zeggen dat zij zo toegankelijk mogelijk is. Uitgangspunt voor dit afstudeerproject is het gegeven dat de samenleving geseculariseerd en de werkomgeving verstedelijkt platteland in de randstad is. Dit zoals ik het aantref in de regio waarin ik werk, de omgeving van Alkmaar. Ik ga er dan ook vanuit dat deze sociale kenmerken relevant zijn voor het aanbod van religieuze vorming van volwassenen.

Definities van door mij gebruikte begrippen

- *Eigentijds*: Op zo’n wijze dat het op ‘een veelvormige, uitnodigende en creatieve’¹, manier gebeurt.
- *Leeftijdscategorie*: 25 – 55 jaar Volwassenen, die te maken hebben met wel of niet binding aan partners, het krijgen van kinderen, kinderen die zelfstandig gaan leven en ouders die overlijden. Ze staan volledig in het leven, vervullen meestal een beroep.
- *Geseculariseerde samenleving*: ‘Een samenleving waarin de georganiseerde godsdienst haar greep op de maatschappij heeft verloren’.²
- *Verstedelijkt platteland*: Dorpen die in korte tijd gegroeid zijn. De bevolking is voor een belangrijk deel forens. De kerken hebben hun invloed moeten inleveren. Vanzelfsprekende waarden zijn er niet meer. De sociale cohesie is belangrijk verminderd.³

Doelstellingen

- Een handvat bieden voor het beoordelen van binnen de r.k. kerk gebruikte methodes van religieuze vorming van volwassenen.
- Criteria geven voor de beoordeling welke zijn afgeleid van de door de r.k.kerk-

¹ Nederlandse Bisschoppenconferentie, *De glans* p. 8

² www.katholiekederland.nl, *Encyclopedie – Secularisatie*, 17-05-‘06

³ www.x-s2.nl *Kennisnet Sociaal Beleid*, 17-05-‘06

provincie van Nederland vastgelegde missiedocumenten, de theorie welke is ontwikkeld rond religieuze vorming en de relevantie voor de maatschappelijk activeringskant van deze vorming.

- Met de in mijn scriptie geformuleerde criteria kunnen de methodes getoetst worden en helder worden gemaakt of maatschappelijke activering een wezenlijk element van de methode is.

Elke methode zal in het kort beschreven worden in het licht van de geformuleerde criteria.

Methodes welke worden getoetst

- **Geloven Nú** (Deel 4), een uitgave van de Katholieke Bijbelstichting, van oorsprong veel gebruikt in het Aartsbisdom Utrecht, nu ook in de andere bisdommen, vooral ook Rotterdam. Auteurs van deze aflevering van Geloven Nú zijn Jan van Spaendonck en Harry van de Kamp.
- **Zin in geloof** (Deel 1), een uitgave van het bisdom Roermond, , gebruikt binnen dit bisdom, buiten dit bisdom wordt het maar op enkele plekken gebruikt, is van de hand van Jules de Bruin pr..
- **De Alpha Cursus in een rooms-katholieke setting**, Inhoud en praxis van de Alpha-cursus, geschreven door H.M.N.Opstal en J.H. Smith pr., wordt gebruikt in rooms-katholieke kringen door het hele land. Hierbij horen: het boek 'Een kwestie van leven *Kennismaken met het christelijk geloof*', de Handleiding en het Werkboek van de Alpha cursus.
- **Ben ik nou gek!** een DVD met beeldverhalen, een boek ook onder de titel *Ben ik nou gek!* en het werkboek *Je leven in beeld* allemaal uitgaven van R.K.K./K.R.O. De auteur is Andries Govaart.

Hoofdstukken

In *Hoofdstuk I. De missionaire opdracht van de r.k.kerk in Nederland ten aanzien van religieuze vorming* zal ik met een aantal publicaties vanuit de Nederlandse Bisschoppenconferentie, de Duitse bisschoppen en het Algemeen directorium voor de catechese, de missionaire opdracht van de rooms-katholieke gemeenschap in Nederland voor de religieuze vorming formuleren. Deze documenten zijn:

- 'Algemeen directorium voor de catechese' (1997) welke is goedgekeurd door Paus Johannes Paulus II. Deel I. tot en met III.
- 'Op zoek naar een nieuw elan' van het Officium Catecheticum (2002)
- 'De glans van Gods woord' van de Nederlandse bisschoppen conferentie (2004)
- 'Catechese in een veranderde tijd' van de Duitse bisschoppen (2005)
- 'Getuigen van de hoop die in ons leeft!' Bisschoppelijke brief over missie in de 21ste eeuw. (2006)

In *Hoofdstuk II. Wat verstaan wordt onder religieuze vorming* zal ik duidelijk maken wat ik in het kader van deze scriptie onder religieuze vorming wil verstaan. Daarbij geef ik een opsomming van doelen van religieuze vorming. Ik start dit hoofdstuk met een standaardwerk op het gebied van catechetiek :

- 'Zoals eens op de weg naar Emmaüs, *Handboek voor Catechetiek*' (1998) geschreven door Jef Bulckens. Hiervan zal ik bespreken van Deel 1. de hoofdstukken 2, 3 en 4 (pag. 95 – 179).

Ik heb uit dit lijvige boek een keuze uit de hoofdstukken gemaakt op basis van de relevantie voor de religieuze vorming van volwassenen. Deze gaan over het catechetisch

leerproces, de veelvormige inhoud en de elkaar aanvullende plaatsen van geloofscommunicatie.

Ik zal een inzicht geven in de diversiteit van vormen welke tegenwoordig worden gebruikt. Voor deze onderwerpen gebruik ik documenten van de Stichting Nieuwegen, een aan de Radboud Universiteit te Nijmegen verbonden instituut, gepubliceerd in

- 'Vorming in geloofscommunicatie', UTP-katern 20 (1998), van Aad de Jong en Moniek Steggerda (redactie)
- 'Participerend leren, *Grondslagen van religieuze vorming in een globaliserende samenleving*' (2001) uitgegeven bij Damon, van Chris A.M. Hermans. Ik concentreer me op het religiebegrip uitgewerkt in hoofdstuk 3 Religie:drie rivaliserende concepten. (pag. 155 – 218)
- 'Speuren naar authenticiteit', UTP-katern 25 (2002), van Moniek Steggerda en Hessel Zondag (redactie). Ik gebruik hiervan de hoofdstukken 1, 5 en 6. (pag. 4 – 8 en pag. 39 – 67)
- Driesen, I., Hermans, C., de Jong A., (2005). Towards a typology of general aims of Christian education, *Journal of Empirical Theology*, volume 18.2, pagina 235-263.

Deze publicaties geven een impuls aan de theorievorming rond religieuze vorming van volwassenen. Ik heb uit de publicatie die hoofdstukken gekozen, welke mij het beste helpen de gewenste inzichten te verwerven waar het nu om gaat bij de religieuze vorming van volwassenen, de historische en theoretische achtergronden, participatie van deelnemers en veelvormigheid.

Hoofdstuk III. gaat over Onderwerp en doel van de maatschappelijke activering de theologische grondslag en het belang hiervan. In dit hoofdstuk moet duidelijk worden wat er feitelijk moet worden aangeboden om van maatschappelijke activering te kunnen spreken. De verschillende onderwerpen van maatschappelijke activering worden naar voren gebracht. Ook wordt het diaconale handelen theologisch onderbouwd. Als literatuur gebruik ik hiervoor:

- Uit Markant 2004 no:1, een stuk van Henk Meeuws, 'Een kerk die niet dient dient tot niets Diaconie en caritas in de Rooms Katholieke Kerk'. Markant is een uitgave van de Samenwerkende organisaties voor Maatschappelijk activeringswerk (SOM).
- 'Barmhartigheid en Gerechtigheid *Handboek voor Diaconiewetenschap*' (2004) onder redactie van Hub Crijns, de hoofdstukken 1, blz. 11 – 20, hoofdstuk 6, blz. 253 – 298, hoofdstuk 7 blz. 299 – 323 en hoofdstuk 10, blz. 391 – 409.

De gekozen hoofdstukken geven een volledig beeld van de diaconie en spiritualiteit daarvan.

In *Hoofdstuk IV. Toetsing van vier bestaande methodes van religieuze vorming* zal ik de vier hiervoor genoemde methodes presenteren en tegen de door mij geformuleerde criteria aanhouden. Ik gebruik als literatuur het

- 'Toetsingsrapport van Methoden Godsdienst/Levensbeschouwing voor Katholieke Basisscholen' van Bert Roebben, universitair hoofddocent aan de Universiteit van Tilburg Faculteit Theologie en Religiewetenschappen. Ik zal dit rapport gebruiken als voorbeeld voor het 'toetsingsmodel' voor *methodes voor religieuze vorming van volwassenen*. Waar Roebben als basis het *Raamleerplan voor Godsdienst/Levensbeschouwing op Katholieke Basisscholen* (Nederlandse Katholieke Schoolraad, 1999) heeft gebruikt, ontwikkel ik met de door mij verzamelde 'criteria' mijn eigen 'Raamleerplan'. Deze criteria worden de basis voor mijn eigen toetsingsmodel.

In *Hoofdstuk V. Conclusie* zal ik, het geheel samenvattend, een conclusie formuleren. Leidraad zullen zijn de door mij gestelde doelen.

Hoofdstuk VI. Advies zal een theologisch onderbouwd advies inhouden ten aanzien van de beoordeling van de gebruikte methodes. Ik zal mijn voorkeur methode aangeven en aangeven welke criteria voor mij het belangrijkste zijn bij de beoordeling van methodes.

Het laatste hoofdstuk *Hoofdstuk VII. Bronnen* bevat een volledige opsomming van de door mij gebruikte literatuur.

I. De missionaire opdracht van de r.k.kerk in Nederland ten aanzien van religieuze vorming

In een aantal documenten is geformuleerd welke missionaire opdracht de r.k.kerk in Nederland heeft. In dit hoofdstuk zal ik enkele specifieke punten uit verschillende actuele documenten halen die relevant zijn voor het onderwerp van deze scriptie ‘de religieuze vorming van volwassenen’. Het eerste document dat ik wil gebruiken is het ‘Algemeen directorium voor de catechese’ wat in 1997 is verschenen.

A. Algemeen directorium voor de catechese

Voorwoord

Dit document put uit voor de catechese belangrijke bronnen; de na het Tweede Vaticaans Concilie gepubliceerde apostolische brieven ‘Evangelii nuntiandi (1972) van Paus Paulus VI en Catechesi tradendi (1979) van Johannes Paulus II. In de aanbeveling bij de Nederlandse vertaling van het document wordt geschreven

‘Het directorium sluit aan bij de vroeg-kerkelijke traditie van het catechumenaat. De catechese wordt gezien als onderdeel van een fase van het evangelisatieproces. Er wordt de nadruk op gelegd dat catechese niet iets is alleen voor kinderen en jongeren maar de gelovigen in heel hun leven moet begeleiden zodat zij zich een dieper inzicht in het geloof kunnen verwerven.’⁴

Het document meldt dat catechese te maken heeft met de zendingsopdracht van de kerk. De zendingsopdracht welke een evangeliserend karakter heeft.

Inleiding

‘De verkondiging van het evangelie in de moderne wereld’⁵ vraagt een aanpassing van de catechese aan de plek en de tijd waarin we leven. Er moet aandacht zijn voor de sociale leer van de kerk, catechese moet daar aandacht aan besteden. Catechese moet ook de zorg voor de handhaving van mensenrechten in zich opnemen.

De verbinding tussen het morele en godsdienstige gebied is bij uitstek een terrein waar evangelisatie kan plaatsvinden. De catechese zal daar ten dienste van moeten staan als de plek waar God ontmoet kan worden en waar een blijvende liefdeband met Hem kan worden gesmeed, zo zegt aandachtspunt no: 23. van het Directorium.

De moderne catechese heeft een missionair karakter, het kan niet zo zijn dat dit alleen instructie is, er zal ook bekering plaats moeten vinden. De actuele situatie vraagt om een programma van volwassenencatechese. In verschillende kerken wordt hier gelukkig al aandacht aan besteed.

Als uitdagingen voor de catechese worden genoemd: ‘allereerst laten blijken dat ze werkelijk de evangelisatie van de kerk dient, en uitdrukkelijk een missionair karakter heeft; ze moet zich richten op hen voor wie ze in het verleden en ook thans op de eerste plaats bestemd is: kinderen, opgroeiende jeugd, jongeren en volwassenen, waarbij ze vooral uitgaat van laatstgenoemden’.⁶

⁴ Congregatie voor de Clerus, *Algemeen directorium* p. 2

⁵ idem p. 7

⁶ idem no: 33

A.1. Catechese binnen de evangelisatieopdracht van de kerk

A.1.1. De Openbaring en haar overdracht door evangelisatie
Fundamentele begrippen voor de catechese zijn: Woord van God, Evangelie, Koninkrijk van God en Traditie. Evangelisatie is het sleutelbegrip, zo kunnen we in deel 1 onder nummer 35 lezen. Catechese moet vertalen wat de Openbaring geeft, zij draagt de woorden en daden van de Openbaring over. 'Door middel van deze Openbaring die een bron van licht is voor de mens, duidt ze ook de tekenen van de tijd en het actuele leven van mannen en vrouwen; in hen immers voltrekt zich Gods heilsplan voor de wereld.'⁷

No: 49 geeft aan in welke fasen het evangelisatieproces verloopt. Dit zijn de 'wezenlijke momenten': 1^e fase, zendingsactiviteiten voor mensen die niets met het geloof hebben of niet meer hebben, 2^e fase, catechese welke een initiatie biedt voor mensen die wensen naar het evangelie te leven of om het leven in het licht van het evangelie te verdiepen, 3e fase, pastoraat voor mensen die volwaardig binnen christelijke geloofsgemeenschappen participeren. Er wordt hierbij aangetekend dat deze drie fasen geen scherpe grenzen kennen. De overgang van de ene naar de andere fase is voor de één vloeiend, een ander blijft in fase 2 of er worden fasen hernomen.

'Met geloof gaat een verandering gepaard van leven, een 'metanoia' dat wil zeggen een ingrijpende verandering van geest en hart, waardoor de gelovige komt tot een 'nieuwe bestaanswijze, nieuwe levenswijze en wel het samen leven welke het evangelie inzet'.⁸

Geloof brengt bekering voort kunnen we lezen. Geloof brengt engagement voort. Dit proces van voortgaande bekering kent een aantal wezenlijke momenten: a. belangstelling voor het Evangelie, b. bekering, c. de geloofsbelijdenis, d. de weg naar volmaaktheid.

De evangelisatie heeft te maken met verschillende en complexe sociaal religieuze settings. In de ene setting is het religieuze totaal uit de samenleving vertrokken, op de andere plek maakt deze nog wel een wezenlijk onderdeel daar van uit en op vele plekken vinden we iets waar dat tussenin zit. De mensen zijn nog wel gedoopt maar het leven is geheel niet meer op het religieuze gericht. Op deze plek is *een nieuwe evangelisatie* nodig.

A.1.2. De catechese in het evangelisatieproces

In no: 71 van het directorium wordt onze aandacht gevraagd voor vormen van 'permanente catechese'. De vormen die hier worden genoemd zijn:

- bestudering en dieper verstaan van de heilige Schrift
- de christelijke duiding van de dingen die gebeuren, interpretatie van de realiteiten
- de liturgische catechese, voorbereiding op de sacramenten
- gelegenheids catechese, gebeurtenissen in het persoonlijke leven en de maatschappij beter verstaan.
- initiatieven voor geestelijke vorming
- systematisch verdiepen van de christelijke boodschap

⁷ Congregatie voor de Clerus, *Algemeen directorium* no: 39

⁸ idem no: 55

A.1.3. Aard, doel en taken van de catechese

‘De fundamentele taken van de catechese: helpen om het Christusgeheim te leren kennen, viëren, leven en beschouwen’⁹ is een belangrijk aandachtspunt in het Algemeen directorium voor Catechese. Deze fundamentele taken zijn:

- Bevordering van de geloofskennis, de overgave tot het geloof (*fides qua*) vereist kennis van de inhoud van het geloof (*fides quae*).
- Liturgische vorming, een bewuste en actieve deelname aan de liturgie is belangrijk, een catechese van de liturgie is daarvoor onontbeerlijk.
- Morele vorming, voor Jezus Christus kiezen, houdt in hem navolgen
- Leren bidden, overdracht van het ‘Onze Vader’ het Evangelie in een notendop verder wordt er ook genoemd in no: 86
- Vorming en opvoeding tot het leven in de gemeenschap, in eigen gemeenschap en in oecumenisch verband
- Inwijding in de missie, je bent ook als christen aanwezig in de samenleving, een ieder in zijn eigen roeping.

De toelichting op de genoemde functies geeft aan dat alle functies met elkaar verbonden en afhankelijk van elkaar zijn.

De aspecten van het geloof moeten wortelen in de menselijke ervaring en ‘een gesprek aangaan met de cultuur’.¹⁰

A.2. De boodschap van het evangelie

A.2.1. Normen en criteria voor het aanbieden van de evangelische boodschap in de catechese

De boodschap van het evangelie verstaan, geloven, kan op twee manieren tegemoet getreden worden. Je kunt ‘jezelf toevertrouwen aan en verlaten op het woord van God’¹¹ (*fides qua*) of streven naar een steeds beter verstaan van de Openbaring, het Woord steeds beter verstaan (*fides quae*). Wanneer de groei van het geloof een kans moet krijgen dan zullen beide *fides qua* (vertrouwen op) en *fides quae* (het geloof verstaan) in catechetische methodes moeten worden aangeboden.

Bronnen voor de catechese zijn volgens no: 95; het in de heilige overlevering en in de heilige Schrift vervatte Woord van God. Het Woord dat steeds dieper wordt verstaan en overwogen in verbondenheid met het leeraamt, gevierd, verkondigd en verklaard in de liturgie. Het Woord waarvan door christenen wordt getuigd in 2000 jaar geschiedenis, bij uitstek door de heiligen. Dit wordt verdiept door theologisch onderzoek en komt aan het licht in authentieke godsdienstige en morele waarden.

De evangelische boodschap moet worden aangeboden volgens bepaalde criteria zo zegt no: 97. van het directorium. Deze criteria zijn:

- Jezus Christus staat centraal in de boodschap, dit noemen we *cristocentrisme*. De inwendige dynamiek leidt tot een *trinitaire* dimensie van de boodschap. Anders geformuleerd: ‘door Christus, naar de Vader, in de Geest’.¹²

⁹ Congregatie voor de Clerus, *Algemeen directorium* no: 85

¹⁰ idem no: 87

¹¹ idem no: 92

¹² NBV, *Brief van de apostel Paulus aan de Efeziërs*, hfdst. 2, vers 18.

- Een evangelische boodschap waar de *heilsgave* centraal staat met de inhoud van een *bevrijdingsboodschap*. De kerk houdt zich bezig met alle vormen van armoede, zowel economische als culturele en godsdienstige.
- De boodschap heeft een kerkelijk karakter, vindt plaats in de ‘tijd van de kerk’. De boodschap is verbonden met de *geloofsbelijdenis* van de kerk.
- De boodschap is voor alle volkeren bestemd, zoek daarom *inculturatie*, dit kan alleen wanneer deze boodschap op een *integrale* en *zuivere* manier wordt aangeboden.
- De boodschap is *betekenisvol* voor mensen door zijn alomvattendheid. De kerk is onderweg, nog steeds gaan de verhalen (*narratio*) verder in de verwachting (*expectatio*) van de wederkomst van Christus. Mystagogische catechese is een wezenlijk onderdeel van de catechese, op deze wijze kunnen grote gebeurtenissen verricht door God en door Christus bemiddeld, verstaan worden.

A.3. Dit is ons geloof, dit is het geloof van de kerk

A.3.1. De Katechismus van de Katholieke Kerk

In dit hoofdstuk een pleit voor de zorgvuldige formulering van het geloof in samenvattingen. Deze samenvattingen krijgen hebben hun weerslag gekregen in de Katechismus van de katholieke kerk.

A.4. De pedagogie van het geloof

A.4.1. De pedagogie van God, bron en model van de pedagogie van het geloof

De manier waarop God ons probeert te bereiken is het model van de pedagogie van het geloof. God heeft zijn Zoon gezonden om ons te onderrichten. Hem totaal en zonder omzien te volgen, de opdracht aan de leerlingen van Christus, heeft ons de pedagogie van het geloof doorgegeven zo zegt no: 140. van het Directorium wat we nu bespreken. De kerk heeft deze opdracht verstaan en op zich genomen. De door Christus gezonden heilige Geest bewerkt de rijping van de aangeboden ‘catechese en hetgeen wetenschap en ervaring hem bieden’.¹³

A.4.2. Elementen van de methodologie

In no: 148 wordt een verscheidenheid aan methoden in de catechese bepleit. Een ieder moet datgene dat past bij zijn leeftijd, intellectuele ontwikkeling, kerkelijke en geestelijke rijpheid en andere persoonlijke omstandigheden krijgen aangeboden.

‘Trouw aan God en trouw aan de mens’ is een beginsel voor de keuze van een methode. Aansluiten bij de ervaring van mensen maakt de christelijke boodschap inzichtelijker. Ervaringen in het licht van het geloof maken voor mensen duidelijk wat God met hem of haar in het leven op het oog heeft. Dit kunnen we in no: 152 lezen. Verder wordt er in dit deel van het Directorium het belang van de groep aangegeven en het belang van de persoon van de catecheet.

Na dit document van Vaticaanse komaf wil ik een document van Nederlandse bodem bespreken. Dit heet ‘Op zoek naar een nieuw elan’ van het Officium Catecheticum, het catechetische bureau van de Nederlandse bisschoppen.

¹³ Congregatie voor de Clerus, *Algemeen directorium* no: 142.

B. Op zoek naar een nieuw elan

Rapport betreffende de parochiecatechese in de Nederlandse kerkprovincie

Inleiding

Het rapport is van de hand van Dr. Johan Van der Vloet, docent godsdienstpedagogie en directeur van de Roermondse catechistenopleiding Kairos en Drs. Diederik Wiemen. Zij bemensen het 'Officium Catecheticum'. Het rapport doet ondermeer verslag van gesprekken met de bisdommen, de opleidingen en andere organisaties als de media (KRO) in het kader van de parochiecatechese. Ook geeft het rapport de belangrijkste tendensen in de parochiecatechese in de West-Europese literatuur weer.

B.1. Parochiecatechese op nieuwe wegen

Rapportage van het catecheseonderzoek

Catechese wordt 'een inleiding in de *wereld* van het geloof'¹⁴ genoemd, 'hierbij komt het hele christelijke leven aan bod'. Waarbij men zoekt naar een 'catechetische pastoraal die liturgie, leer, ethiek en spiritualiteit integreert. Initiatie en mystagogie spelen een belangrijke rol'. Catechese moet aansluiten bij de levensvragen van mensen.

In veel gevallen ligt de nadruk in de parochiecatechese op sacramentencatechese, daarnaast wordt nog veel verwacht van de activiteiten op scholen. Uit de bestudeerde literatuur komt naar voren: het pluralisme - er bestaat geen monopolie meer op waarden - en de individualisering - de burger stelt zijn eigen 'levensbeschouwing' samen. Een ander probleem voor de Kerk dat uit de literatuur naar voren komt is het plausibiliteits-probleem op het psychologische vlak. Je kunt als kerk moeilijk moreel gezag claimen wanneer je om de haverklap in het nieuws bent met 'schandalen'. De religie wordt vaak op de therapeutische waarde gewogen, wat levert het als troost en kracht op? Voldoet het christendom aan die wens of levert het boeddhisme 'meer' op? Ook op het intellectuele vlak scoort de Kerk niet hoog meer, theologisch jargon belemmert de dialoog.

B.2. Naar het diepe varen

Nieuwe kansen voor de parochiecatechese

Wat heeft de hiervoor geschetste problematiek voor gevolgen voor de parochiecatechese? Je ziet aan de populariteit van pelgrimstochten dat mensen niet gemakkelijk zich binden aan een gemeenschap met bepaalde vaste overtuigingen, zij stippelen hun eigen pad uit. Wanneer je bekeerlingen (nieuwe katholieken) hoort kun je dezelfde tendensen waarnemen. Ze treden toe en geven aan dat het hun individuele keuze is. In de belichting wat de toekomst van de kerk kan zijn worden ook een aantal dingen naar voren gebracht. Willen we een kans maken, dan moeten we 'terugkeren naar haar essentie: het geloof in een persoonlijke God en in de waarde van de menselijke persoon (iedere menselijke persoon en heel de menselijke persoon) en niet in de eerste plaats een moraal'.¹⁵

In de vorige eeuwen geschiedde catechese door overdracht. Dit was nog mogelijk in een samenleving waarin kerkelijke socialisatie vanzelfsprekend was. De

¹⁴ Vloet, J. Van der & Wiemen D., *Op zoek* p. 1

¹⁵ idem p. 17.

kennisoverdracht geschiedde door de ‘catechismusles’ op school. Deze situatie is drastisch veranderd. We kunnen nu niet anders dan ‘om van de *erfenis* (het patrimonium, de exterioriteit van kerk en geloof) over te stappen naar de persoonlijke instemming en toe-eigening en zo tot het inbrengen van het geloof in de wereld’.¹⁶ De Franse bisschoppen noemen dit het concept van *proposition*. ‘Geloof is geen te bewaren en te beschermen goed, maar een gave, die voortdurend bevestiging en erkenning nodig heeft en die vrijmoedig aan mensen kan aangebracht worden’.¹⁷ We moeten het Franse woord *proposer* dan niet alleen vertalen als voorstellen, maar ook als actief aanbieden, presenteren, als belangrijke mogelijkheid voorstellen en uitdragen.

Het rapport *Op zoek naar een nieuw elan* geeft vanuit de door hen onderzochte literatuur afkomstig van de Franse bisschoppenconferentie de volgende aantekeningen. Van belang is dat naast sacramentencatechese de catechese het hele leven moeten volgen. De catechese zal binnen en/of vanuit de kerkelijke gemeenschap plaatsvinden: ‘de gemeenschap biedt veelvoudige vormen van catechese aan die mensen helpen een weg te vinden (*cheminement*), net zoals de leerlingen van Emmaus en de volgelingen van Jezus’.¹⁸ De houding waarmee mensen tegemoet moeten worden getreden is: ‘met hen op weg gaan, vragen stellen en luisteren, de Schrift en het Woord openen, tijd nemen, vieren, volwassen maken in het geloof’.¹⁹

In de behandelde literatuur worden kansen gezien voor de *biografische catechese*. Mensen moeten worden tegemoetgetreden in hun eigen geloofsontwikkeling. Er is plaats en aandacht voor herintreders, de religieuze biografie is een wezenlijk onderdeel van het catechetisch proces. Dit ondersteunt de mensen bij de ontwikkeling van een religieuze identiteit en zal hen zicht op zingeving verlenen. Er wordt gepleit voor intergenerationele catechese, onderlinge uitwisseling tussen generaties is belangrijk. De hele gemeenschap wordt draagster van de parochiecatechese. Uitwisseling tussen grootouders – kleinkinderen biedt dan zeker mogelijkheden, zeker wanneer de ouders in een catechetisch ‘arm’ milieu zijn opgegroeid.

De catechese in de eerste helft van de 20ste eeuw kon nog volstaan met kennisoverdracht. De omgeving, sociaal en cultureel gezien, was doortrokken van een religieus besef, alleen de kennis aspecten moesten ‘catechetisch’ worden overgedragen. In de huidige, gesecculeerde, situatie is een volledige initiatie weer van belang. De initiatie brengt mensen gevoel bij voor geloofstaal, symboliek, brengt de mensen op een pad van groeiend begrip voor wat God in een mensenleven kan betekenen. En dit binnen een christelijke setting. Het is gericht op het plaats geven aan de eigen ervaring binnen de door de gemeenschap met Christus beleefde ervaring.

Een pleidooi voor een permanente catechese wordt gegeven: wanneer je werk maakt van je geloof moet je bereid zijn steeds weer opnieuw te beginnen. Moet je bereid zijn je steeds weer te bekeren. Je moet steeds weer ‘ingeleid willen worden in de kracht van het evangelie, in het krachtveld van de Geest van Christus’.²⁰ Deze vraag om catechumenaat en initiatie, een inleiding in het christelijke geloof en een inleiding in

¹⁶ Vloet, J. Van der & Wienen D., *Op zoek* p. 17.

¹⁷ idem p. 17.

¹⁸ idem p. 19.

¹⁹ idem p. 19

²⁰ idem p. 24.

de zin en structuur van de sacramenten, kan worden versterkt door mystagogie. Mystagogie mag het verlangen in de mens naar heil wekken. Het wekken van dit verlangen loopt door het gehele catechetische proces heen.

Onder de kop 'Op zoek naar een catechetische pastoraal'²¹ wordt gepleit voor de overgang van een *onderhoudspastoraal* naar een *missionaire pastoraal*. *Missionaire pastoraal* omdat de mensen zelf heel bewust kiezen voor het geloof en niet meer uit louter traditie geloven. Dit vraagt een eigen aanpak van de catechese, een gemeenschap die open is en nadrukkelijk naar buiten toe treedt. Een gevarieerd catechese aanbod dat aansluit bij de sacramenten maar ook allerlei andere momenten aangrijpt om catechetisch actief te zijn. Als uitvloeisel van het hiervoor besproken rapport heeft het 'Officium Catecheticum' voor de Nederlandse bisschoppenconferentie een brief over de catechese geschreven. De volgende paragraaf schenkt hier aandacht aan.

C. 'De glans van Gods woord'

Brief over catechese van de Nederlandse Bisschoppenconferentie

Inleiding

In 2004 heeft de Nederlandse Bisschoppenconferentie een brief doen uitkomen met de naam 'De glans van Gods woord'. De brief is een bevraging van de in de Nederlandse parochies voor de catechese verantwoordelijken. Wat verwacht men in de toekomst van de catechese, wat heeft men nodig om dit te bereiken?

C.1. Nieuwe uitdagingen

In deze bisschoppelijke brief wordt aangegeven 'catechese moet de noden en de verwachtingen van de mensen in deze tijd serieus nemen'.²² Getuigen van geloof en de overtuiging dat dit van betekenis is voor je concrete leven is een missionair geloof, zo schrijven zij. Wij moeten daarbij als gelovigen deelnemen aan de samenleving en 'onze stem laten klinken en de Blijde Boodschap van Jezus Christus verkondigen'.²³ Op deze wijze kunnen wij onze samenleving een menselijke samenleving laten zijn. Dan kunnen we spreken van een humanisering van onze maatschappij.

C.2. Geloof als leven

Geloven is de weerslag van de ontmoeting met God die ons hele bestaan zal moeten raken. 'Geloven is een zaak van hart, ziel, zintuigen en verstand'.²⁴ De verwijzing naar de Schrift brengt ons naar Lucas hoofdstuk 10 vers 27 'Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw kracht en met heel uw verstand, en uw naaste als uzelf'.²⁵ Geloven is een ontdekkingstocht, een zoeken naar wat Jezus Christus in ons leven en in het leven van anderen betekent en kan betekenen.

C.3. Parochiecatechese op nieuwe wegen

De brief formuleert een aantal 'krachtlijnen' die voor een vernieuwing van de parochiecatechese kan zorgen.

- De catechese zal in en vanuit de gemeenschap moeten gebeuren.

²¹ Vloet, J. Van der & Wienen D., *Op zoek* p. 25.

²² Nederlandse Bisschoppenconferentie, *De glans* p. 5.

²³ idem p. 5.

²⁴ idem p. 6.

²⁵ NBV, *het Evangelie volgens Lucas*

- Zal de mensen moeten uitnodigen tot geloof in de Levende God, dan is catechese initiatie.
- Is een levenslang proces, catechese zal een catechumenaal model moeten zijn. De mensen moeten blijvend worden uitgedaagd hun geloof te beleven. Dit heeft een uitnodigende en creatieve catechese nodig.
- Geloven kan niet zonder bidden en vieren, een inbedding in de liturgie is belangrijk. Catechese zal daarom liturgische momenten kennen.
- Catechese is niet alleen bestemd voor de eigen vertrouwde kring. Je stem laten horen, deelnemen aan het maatschappelijk debat, in dialoog gaan. Dat zijn de kenmerken van een missionaire catechese.
- De ervaring van de genade moet benoemd worden. Degene die het doopsel heeft ontvangen wordt geholpen de ervaren genade te duiden. Dit wordt in de brief van de bisschoppen de mystagogie van de sacramentencatechese genoemd.
- Groepen aan de rand van de samenleving moeten niet worden vergeten bij het catechetische aanbod.
- De reeks 'krachtlijnen' wordt afgesloten met het benadrukken van het belang van adequate opleidingen.

C.4. De christelijke geloofsgemeenschap als draagster van de catechese
Wanneer er geen levende gemeenschap is die de catechese draagt is er een grote kans dat de catechese een leeg omhulsel blijft. Wanneer generaties elkaar ontmoeten zijn er mogelijkheden tot een generatie overschrijdende catechese.

De Duitse bisschoppen hebben zich ook gericht op de missionaire kerk, in hun brief 'Catechese in een veranderde tijd' hebben zij aangegeven op welke wijze dit de catechese moet beïnvloeden. Paragraaf D. haalt de belangrijkste zaken van deze brief naar voren.

D. 'Catechese in een veranderde tijd'

Catechesebrief Duitse bisschoppen

Voorwoord

De brief, gepubliceerd in juli 2004, is een document waarvan het secretariaat van de Nederlandse kerkprovincie het belangrijk genoeg vond om het, in vertaling, op te nemen in Kerkelijk Documentatie 'rkkerk.nl'. Enkele voor deze scriptie van belang zijnde elementen worden in deze paragraaf weergegeven.

D.1. Catechese – een elementaire opdracht van de kerk

Het geloof doorgeven, dat is wezenlijk voor de Kerk als geloofsgemeenschap. Het geloof van waaruit je zelf leeft geef je door door persoonlijk te getuigen. Dit kan vanuit verschillende levenssituaties en dat heeft dan ook gevolgen voor de manier waarop de catechese wordt aangeboden.

D.2. Een veranderde catechetische situatie

Catechese ondersteunt de geloofsweg van de mens. 'Aan catechese gaat echter iets vooraf, dat de Kerk zelf niet kan bewerkstelligen.'²⁶ 'Catechese is de kerkelijke dienst aan het geloof van mensen, dat zijn oorsprong vindt in de werking van de

²⁶ Duitse Bisschoppenconferentie, *Catechese* p. 17.

heilige Geest. Deze dienst bestaat uit het noodzakelijk binnenleiden, verdiepen en het zekerheid verschaffen van mensen in het geloof²⁷.

Wanneer iemand door het geboren worden in een gezin, automatisch gedoopt en op deze wijze christen is geworden dan moet er een catechetisch proces worden gestart. Een kerkelijke socialisatie, zoals gebruikelijk was door activiteiten op school en gewoontegetrouwe deelname aan kerkelijke activiteiten, is niet meer de realiteit. Er zullen missionair-evangeliserende activiteiten moeten worden gegenereerd om het geloof te kunnen doorgeven.

D.3. Het catechumenaat als inspiratiebron voor al het catechetische handelen

De Duitse bisschoppen zien het catechumenaat als inspiratiebron voor de manier om de catechese aan te pakken. Christen worden is een weg die gegaan moet worden met een aantal belangrijke stappen daarin. De stappen die wezenlijk zijn voor de weg die gegaan moet worden zijn:

- een eerste ontmoeting met mensen die zelf al deel uit maken van een geloofsgemeenschap. De catechumeen, geloofsleerling, komt voor het eerst in aanraking met de verkondiging. Deze stap kent een feestelijke afsluiting
- de belangrijkste stap in het catechumenaat, is dat deel waarin de geloofsleerling een volledige introductie in het christelijke geloof krijgt, dit in de vitale gemeenschap met Jezus Christus. Ook deze fase kent viermomenten.
- nadat iemand sacramenteel is opgenomen in de kerk door – doopsel, vormsel, deelname aan de eucharistie volgt er een mystagogische fase. Het geloof wordt een element in het persoonlijke leven en men gaat actief deel uit maken van de geloofsgemeenschap.

Belangrijk in het catechumenaat is verbindingen te maken tussen levensgeschiedenissen, de boodschap van het christelijke geloof gebaseerd op de Schrift en een actieve deelname aan de liturgische vieringen. Op deze wijze kan catechese een dynamisch proces zijn.

D.4. Catechese als alomvattend gebeuren

De volwassene moet weer in beeld komen als subject van catechese. De catechese zal dan ook gedifferentieerd moeten worden aangeboden. Zo aangeboden dat het past bij de uitgangssituaties van individuen en groepen. Echter dient niet uit het oog te worden verloren dat het ene doel Jezus Christus is. 'Hij is de mens geworden persoonlijke zelfmededeling van God'.²⁸ 'Op hem beroepen wij ons wanneer we ons *christen* noemen; vandaar dat de catechese geheel op Hem is gericht'.²⁹ Je kunt ook zeggen dat we op zo'n wijze catechese willen uitvoeren dat we de geest van het Evangelie willen volgen. Jezus ging geheel open op mensen af. Met oog voor het leed en verdriet van de mensen, met respect voor de mensen, vertellende over de nabijheid van God, mensen oproepend om zich te bekeren.

Bij catechese brengen de catecheten, de boodschappers, vrouwen en mannen, zichzelf ook in. Zij zijn levende getuigenissen van geloof, zij moeten ook bereid zijn gezamenlijk de weg te willen gaan om het geloof te ontdekken. Omdat zij ook zo

²⁷ Duitse Bisschoppenconferentie, *Catechese* p. 18.

²⁸ idem p. 24.

²⁹ idem p. 24.

belangrijk zijn, is een identificatie van de catechesegevers met fundamentele overtuigingen van de geloofsgemeenschap, die de Kerk is, wezenlijk. Geloof in God als de schepper, Jezus Christus als mededeling van God aan de mensen en geloof in de heilige Geest als werkzame liefde in de harten van de mensen en zo bewerkend de voltooiing van de schepping.

Over de getuigenissen van hen die zich inzetten in de catechese kan men zeggen:

- het is een authentieke getuigenis gedragen door persoonlijk geloof.
- het is een identieke getuigenis die wordt gestaafd door het geloof van de Kerk.
- het is een verstaanbare getuigenis die aansluit bij de beginsituatie van de deelnemers.

D.5. Catechese op de pastorale handelingsterreinen

De brief van de Duitse bisschoppen formuleert ook een aantal criteria voor een missionair-evangeliserende catechese³⁰:

- Vallen alle leeftijden in de doelgroepen?
- Wordt er rekening gehouden met de beginsituatie van de deelnemers? Is het duidelijk in welk stadium de deelnemer zich bevindt. Is het een eerste kennismaking? Of gaat het om verdieping?
- Is er een breed aanbod?
- Maakt de catechese de verbanden duidelijk tussen levensweg, geloofsinhoud en het vieren van het geloof?
- Zijn de uitvoerders van catechese goed onderlegd en worden zij ondersteund?
- Wat is de inhoud van de catechese? Komen de elementaire geloofsovertuigingen aan bod? Is er aandacht voor de ethische dimensie van het geloof? Wordt er duiding gegeven aan de liturgische symboliek die men tegenkomt?
- Is er ruimte voor een verwerking van de catechetische 'standaarden' in uitvoering van de catechese en de opname door de deelnemers.

De brief van de Duitse bisschoppen vraagt ook aandacht voor de mogelijkheden van de kunst, cultuur en media voor de catechese. Aandacht voor de mogelijkheden van de kerkruimte en christelijk geïnspireerde kunst of deze nu in kerken hangt of in 'wereldse' musea. Moderne media bieden volop kansen maar ook valkuilen, kwaliteit dient bewaakt te worden, misbruiken tegengegaan.

In een beschouwing over de missionaire opdracht van de r.k.kerk in Nederland ten aanzien van religieuze vorming kan het jongste product van de Nederlandse bisschoppen niet ontbreken. Onder de titel 'Getuigen van de hoop die in ons leeft' hebben zij een brief geschreven over 'Missie in de 21ste eeuw'. De volgende paragraaf geeft een weerslag van de missionaire opdracht voor de 21ste eeuw.

³⁰ Duitse Bisschoppenconferentie, *Catechese* p. 28.

E. 'Getuigen van de hoop die in ons leeft!'

Bisschoppelijke brief over missie in de 21ste eeuw

Inleiding

In juni 2006 hebben de bisschoppen de hiervoor genoemde brief over de 'Missie in de 21ste eeuw' uitgebracht. De missie van de Kerk, onze zending in de wereld is de verkondiging van het Evangelie in de wereld. De liefde, de vriendschap van God, hebben we ontvangen met het doel deze door te geven.

E.1. De missie van Jezus Christus

De zending hebben we verkregen van Jezus zelf zoals de evangelist Johannes heeft aangehaald in hoofdstuk 17 vers 18 en 19 'Ik zend hen naar de wereld, zoals u mij naar de wereld hebt gezonden. Ik heb mij geheiligd omwille van hen, zo zullen ook zij door de waarheid geheiligd zijn'.³¹ Zoals bekend is het begrip er niet direct bij de leerlingen. In het verhaal van de Emmaüsgangers wordt hen duidelijk wat Jezus met hen voor had. In de herkenning van het 'breken en delen van het brood' wordt het de leerlingen helder. Dit kan voor ons ook duidelijk worden als wij 'met de ogen van het geloof zoeken naar sporen van Zijn aanwezigheid'.³²

E.2. Vuurhaarden

De Nederlandse bisschoppen onderkennen de noodzaak van *vuurhaarden*. Deze *vuurhaarden* zijn groepen en mensen die getuigen van hun levend geloof. Onder de noemer *small christian communities* willen de bisschoppen deze groepen de ruimte geven, dit naast de stimulering van nieuwe werkvormen als 'Geloven Nu' en de uitnodiging aan *nieuwe bewegingen* uit de wereldkerk om ook een plek voor hun activiteiten in Nederland te zoeken. Het is de bisschoppen duidelijk dat er *nieuw leven* in de Kerk moet komen.

E.3. Missionaire getuigen

We zullen zelf moeten getuigen van Christus die in ons leeft willen we missionaire kracht hebben. We kunnen getuigen van die Levende God door een maatschappelijk engagement. Deze diaconale betrokkenheid kan echter nooit de opzet hebben om *zieltjes te winnen*. Dit heeft Paus Benedictus XVI in zijn encycliek 'Deus caritas est' nog eens benadrukt.

E.4. De deur wagenwijd open

Wil de kerk missionair zijn dan zullen de kerken de deuren wagenwijd open moeten doen. Dit kan door bijvoorbeeld present te zijn in inloopcentra. De multiculturele samenleving waarin we zelf leven biedt ons volop kansen om missionair actief te zijn in onze eigen omgeving. De 650.000 christelijke allochtonen zorgen voor vitale christengemeenschappen, de werking van de *heilige Geest* in deze gemeenschappen kan ook voor ons inspirerend zijn. De multiculturele samenleving biedt ons ook kansen in de interreligieuze dialoog. 'Het geloof in God, de beschermwaardigheid van ieder mensenleven en de overtuiging dat het geloof een integraal onderdeel uitmaakt van ons persoonlijke en publieke leven' is iets wat we met de moslims delen.³³

³¹ NBV, *het Evangelie volgens Johannes*

³² Bisschoppen van Nederland, *Getuigen* p. 3

³³ idem p. 14

E.5. De omgekeerde beweging

Waren wij eerder degenen die het geloof verkondigden in de landen van de andere (zuidelijke) continenten, op dit moment kunnen wij leren van het levende geloof dat je daar kunt vinden. Wij hebben nog steeds een missionaire taak in de richting van het *Zuiden*. Zeker daar waar de allerarmsten wonen want 'In het gelaat van de allerarmsten, katholiek of niet, wordt Christus zichtbaar'.³⁴

E.6. Geen eenmanszaak

De complexiteit van de wereldwijde armoedeproblematiek doet je soms wanhopen. Als christen heb je een opdracht om onrechtvaardige structuren ter discussie te stellen. Door verandering van je persoonlijke levensstijl in een sobere kun je je solidair tonen met medemensen in het Zuiden en de welvaart leren delen met anderen. Op deze manier kun je een deel van de missionaire opdracht waarmaken. De brief sluit af met de opdracht er geen *eenmanszaak* van te maken en te vertrouwen op de kracht van de heilige Geest, de liefde van God te ervaren en op deze wijze Jezus Christus na te volgen.

³⁴ Bisschoppen van Nederland, *Getuigen* p. 18

F. Samenvatting en criteria hoofdstuk I. De missionaire opdracht

Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting en criteria voor methodes van religieuze vorming voor wat betreft de missionaire opdracht van de r.k. kerk in Nederland. De teksten hebben belangrijke overeenkomsten, hoewel dingen soms in iets andere bewoordingen zijn geformuleerd. *Bij de nummering van de paragrafen verwijzen de letters en de cijfers naar paragrafen zoals ze voorkomen in deze hoofdstukken.*

F.1. Mensen zijn bereikbaar in hun eigen leefwereld. Wanneer religieuze vorming missionaire kracht wil hebben is het van belang dat mensen tegemoet worden getreden in hun eigen fase van geloofsontwikkeling, in hun eigen *taal* en op een manier die past bij hun leeftijd. Aansluiten op de beginsituatie van de deelnemer wordt dit in educatieve termen genoemd. Aan *paragraaf B.* van hoofdstuk I. wordt dan ook het volgende criterium ontleend.

A. Wordt er rekening gehouden met de beginsituatie van de deelnemer?

F.2. Het gaat in deze scriptie over de missionaire opdracht van de r.k.kerk in Nederland ten aanzien van religieuze vorming. Wanneer het de missionaire opdracht betreft dan is een vanzelfsprekend uitgangspunt dat de inhoud wordt ingegeven door de heilige Schrift. Het missionaire element dat in *paragraaf A.2.1.* van hoofdstuk I. naar voren komt, is het laten aansluiten van de in de Schrift vervatte *boodschap* bij de concrete levens van mensen. Kan de groei van het Godsvertrouwen (*fides qua*) aangeboden in het gelovig verstaan (*fides quae*), worden bewerkt doordat er met de mensen op zoek wordt gegaan naar de aansluiting tussen *boodschap* en de levensvragen. Dit zoals in *paragraaf B.2.* van hoofdstuk I. wordt gesteld, zo aangeboden dat mensen kunnen zeggen: 'Ja, dat ervaar ik ook'. In *paragraaf D.3* van het eerste hoofdstuk wordt het catechumenaat onder de aandacht gebracht. Hierin wordt gezegd dat een volledige introductie in het christelijke geloof mogelijk moet zijn.

B. Worden de concrete persoonlijke ervaringen verbonden met de in de heilige Schrift verwoorde openbaringen?

F.3. In *paragraaf C.3. en C.4* van hoofdstuk I. wordt het belang van de gemeenschap beschreven. Zonder de inbedding in een levende gemeenschap waar nog regelmatig liturgie wordt gevierd zal zaad op dorre grond vallen en niet ontkiemen. Een missionair religieus vormingsaanbod is breed en gevarieerd, wordt gegeven door een goed opgeleide betrokken begeleider die zelf ook overtuigen kan, zo zegt *paragraaf D.5.* .

C. Gaat de methode er van uit dat deze wordt aangeboden door een deskundige begeleider vanuit een levendige gemeenschap waar de deur wijd openstaat?

I. De missionaire opdracht

Ik kom tot de volgende formulering van het begrip de *missionaire opdracht*: De missionaire opdracht van de rooms-katholieke kerk houdt in dat moet worden aangesloten bij de situatie waar de mensen zich in bevinden, de Kerk zal daarvoor naar buiten moeten treden om hen te bereiken en het streven van het aangeboden is de heelwording. Ons geloof biedt een kans om een vollediger mens te worden.

In het volgende hoofdstuk zal ik duidelijk maken wat ik in het kader van deze scriptie onder religieuze vorming wil verstaan. Ook zal ik aangeven wat dan de doelen van religieuze vorming van volwassenen zijn.

II. Wat verstaan wordt onder religieuze vorming

Niet voor iedereen zal duidelijk zijn wat er moet worden verstaan onder religieuze vorming. Aan de Radboud Universiteit van Nijmegen is een instituut verbonden genaamd Stichting Nieuwegen die een bijdrage wil leveren aan de geloofscommunicatie in het Nederlands taalgebied. Het door hen gepubliceerd materiaal zal ik gebruiken om het fenomeen religieuze vorming van volwassenen nader te duiden. Daarnaast gebruik ik een publicatie van Chris Hermans, hoogleraar pastoraal theologie aan de eerder genoemde universiteit, welke gaat over de religieuze vorming in het primaire onderwijs. Ik wil starten met een beschouwing over catechese aan de hand van het *Handboek voor catechetiek* van Jef Bulckens. De beschouwing in dit hoofdstuk wordt afgesloten met de formulering van criteria voor methoden voor religieuze vorming van volwassenen zoals deze naar voren komen vanuit de besproken literatuur.

A. 'Zoals eens op de weg naar Emmaüs'

Handboek voor catechetiek

A.1. De mogelijkheden voorwaarden om God vandaag ervaarbaar ter sprake te brengen. *Het leerproces van het geloven*

Voorwoord

In de kern is geloof het werk van de heilige Geest, is de activiteit van de werkzame God in ons. Het is echter bestaanbaar om geloven mogelijk te maken, om ruimte te maken voor de geloofsinstemming. In hoofdstuk 2 van zijn handboek schrijft Jef Bulckens

over de mogelijkheden voorwaarden voor het oproepen van de Godservaring.

A.1.1. Inleiding: De gave van het geloof. Theologische benadering
Met behulp van de apostel Paulus wordt aangegeven dat geloven niet uit onszelf ontstaat, maar doordat we leren te geloven. Geloven ontstaat uit het gehoor. Hierover schrijft Paulus in de brief aan de Romeinen. Ook worden de woorden van Bonaventura aangehaald om dit aspect te ondersteunen. 'Aangezien wij de dingen van het geloof niet hebben uitgevonden maar ze veeleer kennen door onderricht – door onderricht, zeg ik, niet alleen van de prediker die ons door het oor van het lichaam aanspreekt maar ook van de heilige Geest, die ons aanspreekt door het oor van het hart – zo volgt daaruit dat het geloof niet alleen stamt uit een uiterlijk maar ook uit een innerlijk horen'.³⁵

Verder haalt Bulckens ook andere theologische grootheden aan, Thomas van Aquino, Augustinus en Pascal, om aan te geven dat het een wisselwerking is tussen de aangeboden geloofswaarheden en de aantrekkelijkheid voor de persoon. De aantrekkingskracht tot de aangeboden geloofsinhouden wordt door God bewerkt, hier is sprake van de werking van de heilige Geest. De mens kan daar ja of nee tegen zeggen, heeft een vrije wil om het aanbod af te slaan.

Geloofservaringen zijn persoonlijke ervaringen van Gods liefde, dit zijn *geestelijke* ervaringen die een communicatie met andere mensen nodig hebben om verstaan te

³⁵ Bulckens, J., *Zoals eens* p. 96

worden. Geloven wordt zo een sociaal gebeuren, een kerkgemeenschap is een dergelijk sociaal milieu waar het geloof gevormd kan worden en de plek waar God bemiddeld wordt. Naast dat geloof geschiedt in een sociale context, geschiedt het ook in de tijd. Geloof biedt een uitzicht op een voltooide schepping, op een definitieve openbaring van God in de komst van zijn Rijk. En het is Jezus Christus die ons hier de ogen voor opent, de weg aangeeft.

Gods openbaring op zo'n wijze duiden dat het voor jou van waarde is geworden, dat noem je geloven. Ervaringen waarvan je zegt: 'Daar was God in het spel', daar wordt de goddelijke openbaring compleet. Geloofservaringen zijn belevenissen waar je achteraf het label 'Openbaring van God' op kunt plakken, je bent geraakt en kunt er woorden aan geven. Deze 'Openbaringen van God' hebben goddelijke en menselijke kanten, er zijn mogelijkheden voor de geloofservaring. Het zijn mensen die als mens in God geloven, Gods geest kan het geloof wekken in het hart van de mens. We zullen nader bezien wat deze mogelijkheden zijn.

A.1.2. Religieuze socialisatie en communicatie vandaag

Onderzoek naar het fenomeen religieuze socialisatie geeft aan dat de kinderen voor een belangrijk deel de ouders volgen. Dat automatisch volgen is er niet meer, wanneer jongeren en volwassenen zich willen verbinden met de christelijke gemeenschappen zullen ze een bewuste, op een eigen wijze geformuleerde, keuze doen. De religieuze socialisatie betekent voor de gemeenschap dat er nieuwe individuen zich een weg banen in hun gemeenschap. Deze individuen behoren tot leden van deze gemeenschap gevormd te worden door kennis te krijgen van de godsdienstige tradities van de gemeenschap. De religieuze socialisatie betekent voor het individu dat deze zich in dit proces tot een gelovig 'zelf' ontwikkelt.

De religieuze socialisatie geschiedde in het verleden op een nogal dwingende wijze. Dit is allemaal veranderd. Dit maakt het allemaal niet makkelijker. De gemeenschappen zijn vergrijsd, hebben geen aantrekkingskracht op jongeren. Degenen die de geloofsoopvoeding verzorgen hebben vaak een onzekere houding over hun geloofsovertuiging. Doordat er geen tot weinig religieuze communicatie meer is vindt er ook geen religieuze socialisatie meer plaats.

We zullen de religieuze socialisatie verder duiden. De persoonlijke uitnodiging binnen te treden in de *godsdienstige* traditie van de *christelijke* geloofsgemeenschap, dat was wat er onder religieuze socialisatie wordt verstaan. Religie is dan betrokken worden op het gelovig erkennen, 'in gevoelens, woorden, gedragingen, tekens en riten'³⁶ van een bovennatuurlijke werkelijkheid van een god of goden, waaraan mensen ook nog na hun dood zullen kunnen participeren. Op deze wijze beschrijf je religie strikt, wanneer je het functionalistisch beschrijft dan wordt het als volgt 'religie en religiositeit houden uiteindelijk verband met levensbeschouwelijke opvattingen en waarden, die mensen hanteren met betrekking tot de zogenaamde *ultimate concerns*, de fundamentele bestaansvragen'.³⁷ Het belangrijke verschil tussen het strikte en het ruime religiebegrip gaat erom of andere menselijke ervaringen ook religieus genoemd kunnen worden. Kun je het religieuze ook buiten het godsdienstige aantreffen? Bij de definitie in strikte zin zijn de godsdienstige ervaringen gekoppeld aan geloofswaarden

³⁶ Bulckens, J., *Zoals eens* p. 104

³⁷ idem p. 104

uit de traditie. Bij de ruime definitie wordt wel verwezen naar ‘God’ of goden maar kan dit buiten de traditie en het godsdienstige vallen.

Bulckens kiest er voor om het religiebegrip in beperktere zin voor ogen te houden wanneer hij het over de catechetische leerprocessen heeft. Het gaat in deze leerprocessen dan om de vorming tot christelijke godsdienstigheid. Bulckens wil zich verzetten tegen de verkerkelijking van het christendom in. Het mag niet alleen gaan om kerkelijke of kerkse socialisatie. Hij wil het hebben over christelijke religieuze socialisatie en communicatie in de maatschappij als geheel.

A.1.3. Het belang van de religieuze ervaring voor de religieuze communicatie
Geloven zal meer en meer een persoonlijke keuze worden. De geloofservaring zal tegenwoordig een belangrijke voorwaarde zijn om een christelijk leven aan te durven. De catecheet zal de opvoeding tot godsdienstige ervaringen moeten begeleiden en daarvoor een aantal modellen tot godsdienstige ervaringen tot zijn beschikking moeten hebben.

Het boek haalt een aantal concrete geloofservaringen aan. Uit deze ervaringen worden een aantal aspecten van religieuze en geloofservaringen gedistilleerd.

- het gaat in eerste instantie om een gewone situatie,
- deze gewone situatie neemt een fascinerende wending, de situatie wordt verdiept,
- de situatie krijgt een andere dimensie, alles lijkt opeens anders,
- er vindt een ontmoeting plaats, je wordt aangesproken.

Deze situaties kunnen worden verbonden met bijbelse verhalen, het zijn geloofservaringen die verbondenheid met Christus, God en/of de komos uitdrukken.

Na de analyse van de eerder aangehaalde religieuze ervaringen is A.A. van den Berg tot een conceptuele definitie van religieuze ervaring gekomen. Deze wordt geciteerd in het boek van Bulckens: ‘een onuitsprekelijke, onmiddellijke (intuïtief vatten van een betekenis) relatief zeldzame, maar duurzame (troost, bemoediging) ervaring, die integrale kennis oplevert, in een situatie van overgave en begeleid door specifieke gevoelens als vrede, geluk, eerbied, liefde, en in wezen is een relatie tussen de werkelijkheid en de bestaanskern, of tussen God en de ziel’.³⁸

Bulckens wil het dan ook graag als volgt weergeven: ‘Een christelijke geloofservaring is een besef van Gods gratis ingrijpen, een *genade*-ervaring, waarbij een gelovige intuïtief gewaarwordt in relatie, in contact te staan met God en daarbij intense gevoelens van verwondering, *vrees* en bewondering beleeft’.³⁹

Het is belangrijk voor een continue godsdienstige vorming om de nabijheid van het transcendente, het goddelijke, God zelf te ervaren. In de catechese van deze tijd spreken we te afstandelijk en verstandelijk over het ervaren van Gods nabijheid. Het geloof in God krijgt pas inhoud wanneer we kunnen en durven spreken over de plek die God in neemt in jouw leven en het leven van de mensen om je heen.

Het is van belang om ervaringen van de enkeling met velen te delen. Wanneer de reguliere vieringen daar niet geschikt voor zijn, kunnen eventueel in rituelen vormgegeven ervaringen zoals bedevaarten ingang vinden in geloofsgemeenschappen.

³⁸ Bulckens, J., *Zoals eens* p. 114

³⁹ idem p. 115

Het is van belang mensen met religieuze ervaringen op gepaste wijze een plek te geven in de gemeenschap.

A.1.4. Mogelijkheidsvoorwaarden van religieuze ervaringen en geloofservaringen
Welke menselijke factoren hebben een rol gespeeld bij de totstandkoming van religieuze ervaringen? Dit te weten is van belang voor de catecheet. Er wordt vastgesteld dat je voor religieuze ervaringen geen specifieke aanleg moet hebben. Iedere mens heeft de mogelijkheid tot een religieuze ervaring, er moeten echter wel een aantal dingen tot je voordeel werken. ‘Het doel, het motief, de bereidheid, de instelling, het aanwezig referentiesysteem of referentiekader zijn van beslissende betekenis voor de inhoud van de waarneming’⁴⁰ Zo geldt dit ook voor de religieuze ervaring. Van der Lans wordt hier door Bulckens aangehaald als de bron.

Zonder aandacht geen ervaring, je durven verwonderen, stil willen staan bij de diepere dingen die in de wereld gebeuren, dankbaar willen zijn, gevoelig zijn voor wanneer er oneerlijkheid is, een brede kijk op de wereld hebben. Dit zijn allemaal dingen die religieuze ervaringen mogelijk maken. Van belang is ook dat we niet alles symboliseren, we moeten dingen ook in hun alledaagse betekenis kunnen zien.

De zogenaamde ervaringscatechese heeft speciaal de aandacht geschapen voor diepte-ervaringen. Deze methode richt zich er op samen met de mensen te speuren naar God, naar geloofservaringen. Daarbij is van belang te weten dat wat mensen waarnemen verbonden is met eigen verwachtingen, levenssituatie, hoe je jezelf ziet, bewust of onbewust.

Ervaren is een interpreterend waarnemen. Je kunt slechts iets religieus interpreteren wanneer het sociale milieu waarin je verkeert een religieus referentiesysteem kent. En dat religieuze referentiesysteem is flink afgekald de laatste 25 jaar. Catechisanten moeten dan ook geholpen worden bij het zoeken naar verdieping in de ervaringen en een godsdienstige woordenschat worden aangeboden. Dat dit omzichtig moet gebeuren is duidelijk, de meeste jongeren hebben een aversie tegen de traditionele termen zo leert Sundén ons volgens Bulckens.

Om een religieus referentiesysteem te ontwikkelen kun je een aanbod ontwikkelen van bijbelse kunstwerken beschouwen, verhalen spelen, liederen zingen. Ook moeten deze verhalen uit de Schrift voor hen worden geactualiseerd en wel op een zo gevarieerd mogelijke manier. Zo gebruikt Bulckens hier de uitkomsten van een onderzoek van Grandia uit 1988.

Bulckens stelt dat religieuze ervaringen en geloofservaringen psychosociaal beschouwd alleen tot stand kunnen komen wanneer ze op groepservaringen kunnen steunen. Hij haalt hier H.Faber aan die aangeeft dat volgens hem ‘de toenemende ervaring van Gods afwezigheid heeft te maken met de afname van de groepsvorming in de samenleving en in de kerk’.⁴¹ Waar deze ervaringen erkenning vinden en positief gewaardeerd worden daar zullen deze ervaringen zich ook kunnen ontwikkelen.

⁴⁰ Bulckens, J., *Zoals eens* p. 120

⁴¹ idem p. 127

De ondersteuning door de omgeving als familie en vrienden is een positieve factor voor de ontvankelijkheid voor religieuze ervaringen. Ook stelt het eisen aan de structuur van de kerk. Is deze wel open en communicatief?

Dat culturele factoren van invloed zijn is evident. We leven in een rationele wereld. In de catechetische gesprekken met jongeren en volwassenen moet je ook een rationeel antwoord kunnen geven op de *godsvraag*.

Sociaal psychologisch zijn er een drietal factoren die religieuze en geloofservaringen verklaren te weten:

- 'een voldoende aandachtshouding, ervaringsrijkdom en behoeftespanning van het individu,
- een ernstige vertrouwdheid met de religieuze traditie,
- een ten overstaan van de godsdienst gunstig gezinde sociale omgeving'.⁴²

Dit leggen van verbanden tussen de menselijke ervaring en een religieuze of christelijke zinduiding noemt men het toeschrijvings- of attributieproces. Of de ervaring wordt toegeschreven aan een religieuze of christelijke zinsduiding heeft ook een duidelijke band met het gevoel wat men aan deze ervaring overhoudt. Dit gevoel kan zijn: vredigheid, gelukkig zijn, dankbaarheid, dan zal er wellicht een positieve duiding zijn. Wanneer het gevoel opstandigheid, gelatenheid, verdrietigheid of onverschilligheid is dan zal deze relatie niet worden gelegd.

Een gelovige zal zich verheugen in het toeschrijven van gebeurtenissen en ervaringen in de natuur aan God. Dat dit tegenwoordig niet vanzelfsprekend gebeurt is duidelijk. Dat geloven een samenspel tussen mensen en God is moet duidelijk zijn geworden in het hiervoor aangehaalde. Geloven is een gave van God die concreet kan worden door menselijke bemiddeling.

Met behulp A. Gesché somt Bulckens persoonlijke redenen om te geloven op:

- omdat er zoveel ongelovigen zijn, dat is voor velen een reden om te geloven,
- omdat je in een christelijk én gelovig gezin geboren bent,
- omdat Jezus Christus voor mensen *geloofwaardig* is,
- geloven in God stimuleert de menselijke zelfverwezenlijking,
- in God geloven omdat God is wat hij is, 'alles heeft met God te maken; maar God is niet alles in mijn leven'⁴³, zo zegt de door Bulckens aangehaalde Gesché.

A.2. De veelvormige inhoud van het catechetisch gebeuren

Inleiding

Wellicht moeten we niet meer spreken van een *gebeuren* zegt Bulckens, maar over catechese als een *communicatief handelen*. En dan moet je je afvragen bij dit communicatief handelen: 'welk type van (christelijke) mens en maatschappij ben je bezig te vormen', door de manier waarop je (geloofs)onderricht geeft? ⁴⁴ Catechese is niet alleen het meedelen of verkondigen van geloofswaarheden, het is meer. Niet alleen brengt de catecheet zichzelf in. Ook de dynamiek welke zich in de groep ontwikkelt, is heel wezenlijk in de catechese.

⁴² Bulckens, J., *Zoals eens* p. 130

⁴³ idem p. 134

⁴⁴ idem p. 135

De inhoud van de catechese is de boodschap van het Evangelie en de levenshouding van Jezus van Nazareth die daaruit spreekt. Deze boodschap kan worden verwoord in de taal van nu. Bij het verwoorden kan men dan gebruik maken van de ervaringen van nu. Sprekend over de geloofsinhoud, de *fides quae*, is het wezenlijk dat dit in de tegenwoordige tijd gebeurt. Ook wezenlijk is dat de catecheet weet tot wat voor een groep hij spreekt. De woorden kunnen als verhaal, geloofsbelijdenis, doctrine of als wetenschappelijke theologie worden gebracht, afhankelijk van het *gehoor*.

In catechetische gesprekken gaat het om geloofscommunicatie, dit houdt in dat het niet alleen over vragen en antwoorden gaat. Het houdt ook in, dat er moet worden aangesloten op ervaringen uit het verleden. Het houdt in, dat er aandacht is voor gevoelens, iets beleefd wordt. Heb aandacht voor de zin en functie van geloofsuitspraken; wat betekent een bepaalde geloofsuitspraak voor deze persoon?

De houding ten opzichte van geloofsgegevens moet kunnen worden ingebracht en openlijk worden besproken. Op deze wijze kan op een vernieuwende wijze naar het *christelijk geloof* worden gekeken. Catechese wordt beïnvloed door de verbale inhoud, door hoe iets persoonlijk wordt beleefd en ook door de verhouding (intersubjectieve relatie) waarbinnen het geloof ter sprake komt.

Catechese is niet alleen een kwestie tussen personen, en personen en God, de manier waarop het wordt aangeboden is ook van belang. Welke visie straalt de instelling uit die achter het catechetisch aanbod zit. De catecheet wordt ook *bewust* of *onbewust* verbonden met de instelling/organisatie van waaruit hij/zij spreekt. Ook de vormgeving van het te gebruiken materiaal is belangrijk.

Getuigen in catechese is niet alleen in woorden mogelijk. Jezus van Nazareth heeft juist door de dingen die hij deed laten zien wat zijn boodschap bedoelde. Het doen van diaconie kan zo een catechetisch gebeuren zijn. Catechese kent verschillende talen, het is niet alleen wat je letterlijk zegt, het is de taal van de persoonlijke houding, de taal van relaties tussen mensen, de taal van het instituut en de taal van de daad.

A.3. Verschillende en complementaire plaatsen van geloofscommunicatie

Inleiding

Catechese wordt uitgevoerd op verschillende plaatsen, concrete ruimten zoals: gezin, parochie, jeugdbeweging, peergroup, christelijke sociale bewegingen, school, catechumenale groepen en allerlei media. De aantrekkelijkheid van deze plaatsen is voor veel mensen niet zo groot meer. Wij hebben echter de (catechetische) opdracht om er voor te zorgen dat mensen te zijn ‘- in woord, ritus en daad -’ en wel met betrachting van een grote *gastvriendelijkheid*.⁴⁵

A.3.1. Plaatsen van geloofscommunicatie, recente perspectieven

Mette is degene die Bulckens aan het woord laat. En deze geeft aan dat de slechte stand van de geloofscommunicatie van dit moment te maken heeft met dat te weinig zichtbaar is wat *christen-zijn* betekent. *Christen-zijn* op een zodanige manier dat zichtbaar is dat de navolging van Jezus in deze maatschappij wezenlijk kan zijn.

⁴⁵ Bulckens, J., *Zoals eens* p. 144

De gemeente is de plaats waar geloofscommunicatie gebeurt. Bemiddelaars van deze communicatie zijn dan volgens een onderzoek van De Haan en Scholten:

- '1. de gelovigen zelf die in en door hun spontane geloofscommunicatie in het gezin en/of hun onmiddellijke omgeving getuigenis afleggen van de evangelische boodschap;
- 2. de talrijk geworden vrijwillige kerkelijke medewerk(st)ers die in liturgische, diaconale en catechetische groepen de evangelische boodschap actualiseren;
- 3. de theologisch geschoolde beroepskrachten die op een meer georganiseerde en professionele manier de geloofscommunicatie verzorgen; in deze categorie treft men vandaag in toenemende mate leketheologen, -catecheten en -pastores aan'.⁴⁶

De ontmoeting met concrete personen is belangrijk. 'De catechese is de plaats waar mensen aan en voor elkaar (dieper) gelovig worden'.⁴⁷

Bij de catechese van volwassenen gaat het om personen die ten volle beseffen waarom het gaat, vandaar dat het ook de belangrijkste vorm is. Alle andere vormen kunnen niet gemist worden maar zullen eigenlijk gericht moeten zijn op de volwassenencatechese. De verschillende vormen die de volwassenencatechese kent zijn: de inleiding tot het geloof (catechumenaat), de vorming van kerkelijke vrijwilligers (lekenapostolaat), de catechese bij belangrijke levensgebeurtenissen (huwelijk, doop, vormsel, ziekte), wellicht catechese naar aanleiding van veranderingen in het leven als aanvaarding van een nieuwe taak of terugtreding uit het arbeidsproces, militair worden, emigratie etc. . Ook kan er gedacht worden aan catechese bij maatschappelijke gebeurtenissen als recreatie (toeristenpastoraat) of bij rampen (crisispastoraat).

Bulckens vermeldt ook de bijzondere opdrachten, die in de volwassenencatechese volgens het *Directorium Catechisticum Generale* uit 1971 zijn verwoord, in de volgende doelstellingen:

- in een gelovig perspectief de veranderingen in de maatschappij leren beoordelen,
- de actuele vragen op het gebied van godsdienst en seksualiteit ontdekken,
- inzicht geven hoe de activiteiten van de kerk zich verhouden met het alledaagse en toekomstige leven,
- de rationele grondslagen van het geloof onderbouwen.

Bij monde van A. Fossion wordt er gepleit voor plaatsen waar catechese gebeurt buiten de eigen christelijke gemeenschappen. Ten eerste zou dat moeten zijn op de plaats van *de anderen*. *De anderen* bezoeken in de plaats van alleen maar zelf gastvrij te zijn. Ten tweede zou je moeten zijn op de *plaatsen van uitsluiting*. *Plaatsen van uitsluiting* houdt in daar waar de armen op materieel, psychisch, geestelijk, sociaal of godsdienstig gebied zijn. En op de derde plaats daar waar de kloof tussen gelovigen en niet-gelovigen wordt overbrugd. Je kunt dit vrijplaatsen noemen, plekken waar de gelovigen en niet-gelovigen met elkaar in gesprek komen. Hier komt de eerder genoemde verkerkelijking weer om de hoek kijken. Er is een trend om alles alleen vanuit een kerkelijk perspectief te zien en te organiseren, zo beperk je de kansen tot missionering sterk!

Buckens gebruikt de vier opgaven waar volwassenen voor staan op weg naar een volwassen geloof van H. Andriessen. Volwassen geloof betekent dat je een plaats hebt

⁴⁶ Zoals eens op de weg naar Emmaüs p. 146

⁴⁷ idem p. 146

verworven in de samenleving, je gaat een eigen geestelijke en gelovige weg, je kunt een plaats geven aan je gelovig engagement en je roeping, je kunt omgaan met de dood, de zekerheid in het leven.

Fowler formuleert geloven 'als een fundamentele levensinstelling die alle houdingen ten opzichte van de belangrijke en uiteindelijke levensvragen vorm geeft'.⁴⁸

Deze Fowler heeft ook een aantal fasen van *geloven* gedefinieerd. *Oergeloof*, *Intuïtief-projecterend geloof*, *Mythisch-letterlijk geloven*, *Synthetisch-conventioneel geloof*, *Individuatief-reflexief geloof*, *Verbindend geloof*, *Veralgemenend geloof*.

Voor de leeftijdscategorie tussen de 20 en 40, jong volwassen, is *het Individuatief-reflexief geloof* de fase die daar bij zou horen. Hier is er sprake van een kritisch nadenken over eigen geloofsovertuiging en waarden. Je ziet jezelf en anderen als een deel van een maatschappelijk systeem. Je neemt verantwoordelijkheid op je en maakt ideologische keuzes als het gevolg geven aan een roeping of je verbinden in een relatie.

Wanneer je ouder bent dan 40 jaar, in het midden van je leven en daarna, kom je in een fase waar je aanvaardt dat er uitersten zijn in je eigen leven en je aanvaardt de complexiteit van de werkelijkheid. Dit wordt door Fowler genoemd: *Verbindend geloof*. Symbool en verhaal, metafoor en mythe vinden weerklank voor het verstaan van de waarheid.

Het *Veralgemenend geloof*, volgens Fowler de laatste fase, betekent een manier van geloven en leven dat lijkt op dat van Jezus Christus. Alle beslissingen in het leven worden gemaakt in het licht van het doorbreken van het rijk van liefde.

Alleen de overdracht van geloofskennis brengt het individu nog niet tot religieuze volwassenheid zegt Fritz Oser. Informatie wordt opgeslagen en ingepast in een religieuze oordeelstructuur welke het individu bezit. Deze religieuze oordeelsstructuur is gebaseerd op de graad van ontwikkeling, persoonlijke ervaringen en ervaringen van relaties, hun leefwereld en op welke wijze het ultieme daarin gestalte krijgt. De ultieme levensvoorwaarden zijn ingepast in het normen systeem van de persoon en andersom. Wanneer iemand op een *laag* niveau van ontwikkeling zit voor wat betreft zijn religieuze oordeelstructuur zal aan de *geloofsopvoeder* de taak zijn om dit omhoog te brengen.

Oser heeft de ontwikkeling in het religieus oordeel van mensen als volgt ingedeeld.

- *Deus ex machina-perspectief*, alles wordt buiten de mens bepaald
- *Do ut des-perspectief*, voor wat hoort wat
- *Deïsme perspectief*, er is een groeiende autonomie van de mens ten opzichte van het of de Ultieme
- *Heilsplan van God*, perspectief van de correlatie, de autonomie van de mens en aanvaarding van het Absolute (God) gaan samen.
- *Absolute intersubjectiviteit*, perspectief van religieuze autonomie, in de tussenmenselijke betrekkingen openbaart het Absolute (God) zich als de bron van het ethisch appel.

⁴⁸ Zoals eens op de weg naar Emmaüs p. 151

Englert geeft doelen voor volwassenencatechese wanneer de daar onderscheiden doelgroepen niet meer gekenmerkt worden door uiterlijke kenmerken zoals leeftijd en geslacht. De doelgroep wordt dan onderscheiden door een gezamenlijke *mentaliteit* een gezamenlijke zienswijze op het terrein van godsdienst en levensbeschouwing. Volwassenencatechese gaat dan over geloofstransformatie in de plaats van geloofsoverdracht, de religieuze zienswijzen van betrokkenen wordt in de discussie betrokken en zo nodig *omgevormd*. Englert onderscheidt een drietal perspectieven, te weten:

- *Antimodernistisch perspectief*, de hang naar restauratie, communio-structuur
- *Modernistisch perspectief*, moderne samenleving en christendom zijn van elkaar afhankelijk, er wordt van christenen een kritische houding verwacht, geloven is persoonlijk-subjectief
- *Transmodern perspectief*, kerk en de christen hebben de plicht voor de zwakkeren te kiezen, geloof dient praktisch relevant te zijn

Wanneer je aan volwassenencatechese doet zul je je bewust moeten zijn van de onderscheiden perspectieven. Deze is waarschijnlijk belangrijker dan het onderscheid in leeftijd, geslacht, sociale klasse en studieniveau.

Englert reikt ook een aantal *grondconcepten van religieuze vorming* aan, dit met het oog op een transcenderende openheid naar de religieuze duidingkaders. Het zijn een vijftal modellen.

- *Confrontatiemodel*, uitgangspunt hierbij is een echt willen engageren met de evangelische boodschap en op deze wijze opgenomen worden in een vitale geloofsgemeenschap.
- *Okkasionskonzept*, individuen leren zelf hoe ze het leven aankunnen op de momenten dat de levensvragen zich voordoen.
- *Überführungskonzept*, hier wordt door de begeleider in *open leergesprekken* het belang en de waarheid van het geloof naar boven gehaald.
- *Alltagskonzept*, een actiemodel dat verandering van sociale verhoudingen voorstaat. Waar zit het onrecht? Wat kunnen we er aan doen?
- *Fasenconcept*, hier wordt de ontwikkeling van volwassenen naar een religieuze autonomie nagestreefd.

De volwassenencatecheet zal een model moeten kiezen met in z'n achterhoofd de oriëntatie van zijn deelnemers: dominant communio, dominant subject, christelijk-kerkelijk of maatschappelijk gerichte deelnemers?

Interactie of communicatie, dat zijn de manieren waar op catechese en zeker die bij volwassenen zou moeten verlopen. Volwassenen kunnen actief meewerken aan de ontwikkeling van de catechese, zo betoogde reeds het *Algemeen Directorium* in 1971. Dat men daar dan nog een censuur op wilde toepassen, 'dat moesten ze nog eens afleren', zegt Bulckens.

Authentieke communicatie vraagt om het in acht nemen van enkele ethische regels:

- zorg voor waarheidsvinding, wees nauwkeurig, houdt rekening met de contextualiteit van de geloofsvoorstellingen,
- schep de voorwaarden voor communicatie, is er weerwoord mogelijk, kan er een groepsbeleving zijn,
- is men bereid om de communicatie zelf aan een onderzoek te onderwerpen?

De begeleider van catechese moet geloofscommunicatie op gang kunnen brengen en zo een dialoog tussen de evangelische boodschap en de groep doen ontstaan.

A.3.2. Verschillende en complementaire plaatsen van geloofscommunicatie
Geloofscommunicatie dient zich niet te beperken tot één plek. Niet alleen in de kerk, niet alleen in het gezin, niet alleen op de school. Geloofsuitleg en -verantwoording moet ook gevoeld worden in het dagelijkse leven.

Een aanbod van parochiecatechese, sacramentencatechese, liturgische catechese dient parallel te worden aangeboden.

Geloofsopvoeding in het gezin is van wezensbelang. Ook hebben ouders een taak in de geloofsopvoeding door met hun kinderen in gesprek te gaan. Door dit gesprek aan te gaan worden ze ook verantwoordelijk voor hun eigen godsdienstige leven. Het is van belang dat zij in gesprekken met hun kinderen duidelijk kunnen maken wat geloven voor hen persoonlijk betekent.

Naast de activiteiten verbonden aan de parochie, school en het gezin zijn er zich katholiek noemende organisaties die een bijdrage kunnen leveren aan de catechese. Dit kunnen zij doen zonder een nieuwe verzuiling te willen starten.

Na het Handboek voor Catechetiek genaamd 'Zoals eens op weg naar Emmaüs' wil ik graag de publicatie 'Vorming in geloofscommunicatie' van de Stichting Nieuwegen bespreken.

B. Vorming in geloofscommunicatie

Een onderzoek naar geloofscommunicatie in katholieke vormings- en bezinningscentra

Inleiding

De publicatie, onder de redactie van Aad de Jong en Monieke Steggerda, doet verslag van een onderzoek naar geloofscommunicatie in katholieke vormings- en bezinningscentra. Ik richt me vooral op een beter verstaan van het begrip religieuze vorming en een nadere duiding van de doelen van religieuze vorming.

De stichting Nieuwegen, die het onderzoek en de publicatie daarvan mogelijk heeft gemaakt, heeft als doelstelling: 'het mee bevorderen van eigentijdse catechese in het Nederlands taalgebied'.⁴⁹ In de weerslag van het *Onderzoek naar geloofscommunicatie in katholieke vormings- en bezinningscentra* heb ik een nadere duiding van religieuze vorming en de doelen van deze vorming gevonden. In deze paragraaf zal ik dit beschrijven.

Het proces van geloofscommunicatie tussen mensen, waar het betekenis verlenen van geloof centraal staat, dat wordt catechese genoemd. Actuele catechese voltrekt zich op het *snijvlak van kerk en maatschappij*, in het *spanningsveld van ervaring en traditie*.

⁴⁹ Jong A. de & Steggerda M., *Vorming* p. 7

B.1. Historische achtergronden van het vormings- en bezinningswerk
Sprekend over vormingswerk is het belangrijk dat dit verder wordt geduid, zo begint Hessel Zondag in deze bijdrage. Een algemene beschrijving hiervan gaat als volgt: 'Vormingswerk draagt bij aan de verdere ontwikkeling van kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen van volwassenen, gericht op bewustwording van zichzelf in hun situatie en verbetering van mogelijkheden tot beïnvloeding daarvan en tot deelname aan de samenleving'.⁵⁰

Wanneer het gaat om levensbeschouwelijk vormingswerk, kun je aangeven dat dit geen aanpassing van de hiervoor gegeven definitie vraagt. Levensbeschouwing is echter in deze vorm van vormingswerk nooit uit het aandachtsveld verdwenen zoals dit bij het *neutrale* vormingswerk wel het geval was. Wel is het zo dat de thema's die worden gekozen levensbeschouwelijk en religieus van aard zijn. Ook is het zo dat de hoofdvormen die je ziet gericht zijn op het werk, toerusting van vrijwilligers en pastores. De vorming is gericht op de persoon, veranderingsprocessen bij het individu staan centraal.

De vormingsactiviteiten worden uitgevoerd in de zogenaamde vormingscentra, welke een soort overheidsfinanciering kenden of financiële banden hadden met vakbonden of politieke partijen. De bezinningscentra kennen financieringsbronnen vanuit religieuze orden en congregaties.

Inhoudelijk onderscheiden de bezinningscentra zich ook van de vormingscentra. Dit onderscheid vind je in de gerichtheid op de persoon in plaats van het beroep, de eigen ervaring van de deelnemers is uitgangspunt en doel van het aangeboden programma. De banden met orden en congregaties zorgen ook voor het aanbod van christelijke religieuze thema's. Dit sluit echter een breed aanbod niet uit. Je vindt er filmbeschouwing, religieuze kunstbespreking, leerhuizen op joods, islamitisch of christelijke grondslag of *betekenisvol* bloemschikken.

De in de centra aangeboden religieuze vorming heeft duidelijk betrekking op persoonswording en de ontwikkeling van een persoonlijk geweten in plaats van het leren van *gedragsregels*. In de periode van 1975 tot 1985 werden de programma's voor een belangrijk deel maatschappijkritisch geaccentueerd. In de periode daarna, na 1985, ontstaat er een soort spirituele periode. Men richt zich op de wortels van het bestaan. Werkvormen worden georiënteerd op symboliek en non-verbale middelen.

Concluderend wordt er gesteld dat er een duidelijke professionalisering is opgetreden in het vormingswerk. Zingeving, levensbeschouwing en religie is het privé-domein van de mensen geworden, de deelnemers zijn gesteld op hun autonomie.

B.2. Theoretische achtergronden van het onderzoek
Hessel Zondag en Aad de Jong leveren samen de tekst voor deze bijdrage in de publicatie 'Vorming in geloofscommunicatie'. Er wordt door Zondag en De Jong duidelijk een ontwikkeling gezien van een heteronoom karakter van het vroegere pastoraat en catechese naar die vormen waar autonomie centraal staat. Heteronoom wil dan zeggen dat anderen bepaalden wat je moest geloven en hoe je op basis van dit geloof je leven moest inrichten. Na het verzet tegen deze heteronomie, dat ontstond in

⁵⁰ Jong A. de & Steggerda M., *Vorming* p. 15

de jaren vijftig en zestig, werd het streven uitdrukkelijk de autonomie van de mensen op het vlak van geloof, godsdienst en samenleving te bevorderen.

In de jaren zeventig en tachtig van de 20ste eeuw ontstond het besef dat mensen zelf kritisch moesten nadenken over religieuze zaken. Een eigen religieus referentiekader diende men te ontwikkelen. Echter het grote aanbod aan levensbeschouwelijke visies zorgde ook voor vervaging. Het christelijke geloof als voorkeursoptie was niet meer acceptabel. Catechese in het onderwijs mocht geen godsdienst meer heten maar werd levensbeschouwelijke vorming. De autonomie van de mensen op het gebied van geloof, godsdienst en levensbeschouwing werd het streven.

Religie behoort steeds meer tot het privé-domein, is onderdeel van het persoonlijke leven. Dit betekent ook dat je op eigen kracht je een religieus referentiekader moet verwerven. 'Religie wordt gelokaliseerd *diep in het innerlijk*. De aanwezigheid van subjectief verankerde criteria beschouwt men als een waarmerk voor waarachtigheid, als een kwaliteitsmerk van het religieuze'.⁵¹ Wanneer dit het geval is wordt ook duidelijk dat er een spanning ontstaat tussen heteronomie en autonomie. Op welke wijze kun je de traditie overnemen wanneer je je eigen religie aan het samenstellen bent?

Op welke manier kan de tegenstelling tussen heteronomie en autonomie worden overbrugd? Er worden een drietal modellen gegeven.

- het *kerygmatische* model, een verkondiging van een religie met objectieve pretenties. Opvattingen uit de traditie worden aangeboden ter aanvaarding.
- het *participatie* model, de gelovigen zijn zelf de theoretici van hun religieuze opvattingen. Geloofsopvoeding helpt ontdekken wat onuitgesproken leeft.
- het *communicatie* model, het subject kan zelf een religieuze betekenis ergens aan verlenen. Dit wordt ondersteund door een gesystematiseerd aanbod van symbolisering. Dit model heeft de beste kansen om de tegenstelling tussen heteronomie en autonomie op te lossen. Het communicatieve model sluit aan bij de eigen ervaring van gelovigen en voegt zich in de pluriforme situatie.

'Communicatie is schriftelijk of mondeling taalgebruik om uitdrukking te geven aan bedoelingen, op zo'n manier dat anderen deze bedoelingen herkennen'.⁵² Zo wordt Aad de Jong geciteerd. Communicatie kent verder een drietal aspecten: het *beweringsaspect* (het gaat altijd ergens over), de *psychologische toestand* (er wordt een bepaalde houding – geloven, herinneren, verlangen... - uitgedrukt over hetgeen waarover men iets beweerd) en de *communicatieve bedoeling* (je wilt er iets mee bereiken). De onderscheiden bedoelingen zijn:

- *bevestigen*, aangeven dat iets zo is, het kan gaan om beschrijvingen, ontkenningen, oordelen
- *richtlijnen*, een soort opdracht, de aanhoorder iets laten doen
- *verbintenissen*, de spreker verplicht zich iets te doen
- *gemoedsuitingen*, je geeft uitdrukking aan een psychologische toestand
- *verklaringen*, uitdrukken dat iets het geval is

De Jong stelt dat er stromingen binnen de vormingsmodellen zijn waarin voor een te eenzijdige benadering van bijvoorbeeld alleen bevestigen wordt gekozen en de andere aspecten worden verwaarloosd. Op deze manier wordt het aantal mogelijke

⁵¹ Jong A. de & Steggerda M., *Vorming* p. 31

⁵² idem p. 33

communicatieve bedoelingen ontoelaatbaar beperkt. Hij geeft aan dat geloof zich vormt in 'een wederzijds op elkaar betrekken van religieuze traditie en concrete ervaringen van mensen'. 'De religieuze ervaring is meer dan een verzameling bevestigingen'.⁵³ Geloofstraditie gaat ook over richtlijnen in de vorm van gebeden en geboden, verbintenissen door bijvoorbeeld heilsbeloften en gemoedsuitingen als psalmen en verklaringen zoals wijdingen.

C. Participerend leren

Grondslagen van religieuze vorming in een globaliserende samenleving

Inleiding

In deze paragraaf wil ik aan de hand van het boek van Chris Hermans het begrip religie uitdiepen. In dit boek zoek ik een precisering van het begrip religie met het oogmerk religieuze vorming nader in te kaderen.

C.1. Religie: drie rivaliserende concepten

Religie is op drie manieren te onderscheiden:

- religie zegt iets over *manieren van doen*, denk dan aan cultische *manieren van doen* waarin eer wordt betoond aan God of het goddelijke. Hier is religie iets waarop mensen betrokken zijn.
- religie zegt iets over *meningen* over God, dit dan uitdrukt in een specifieke taal. Zonder deze specifieke taal is er geen mogelijkheid om kennis te hebben over wie of wat *God* is.
- religie zegt iets over een bepaald soort *ervaringen* van mensen. Je hebt het dan over religieuze ervaringen.

Wanneer je onderzoek doet naar de herkomst van het woord religie is er onduidelijkheid. Het meest voor de hand ligt het te associëren met het woord *verbinden*.

De drie religie begrippen nog een keer op een andere wijze geformuleerd, zoals verwoord door Hermans:

- 'Religie wordt gedefinieerd als het geheel van *rituele praktijken* die binnen een gemeenschap worden beoefend. Religieuze gemeenschappen kenmerken zich door het gebruik van bepaalde symbolen, rituelen, en religieuze objecten. Deze praktijken gaan over de communicatie van de mens met God, of met de hoogste machten'.⁵⁴
 - 'Religie kan worden gezien als een geloof in God. Dit geloof is gebaseerd op de kennis van God. Deze kennis wordt in *taal* uitgedrukt. Religieuze mensen worden gekarakteriseerd door het gebruik van deze taal en door de daarmee verbonden verering van God'.⁵⁵
 - Religie kan worden opgevat als een bepaalde *ervaring*. Mensen hebben primaire ervaringen die men religieus kan noemen. Deze ervaringen worden in verschillende culturen en door verschillende religieuze tradities anders geduid. Alle religies hebben hun oorsprong in deze primaire menselijke ervaringen'.⁵⁶
- We kunnen dus spreken over religie als *ervaring*, als *taal* en als *praktijk*.

⁵³ Jong A. de & Steggerda M., *Vorming* p. 35

⁵⁴ Hermans C.A.M., *Grondslagen* p. 163

⁵⁵ idem p. 163

⁵⁶ idem p. 163

Hermans haalt de religiedefinitie van James aan: ‘de gevoelens, handelingen, en ervaringen van individuele mensen op zichzelf gezien, voor zover zij zichzelf in relatie zien met iets dat voor hen goddelijk is’.⁵⁷ Dit houdt in dat religie theologische systemen en kerkelijke organisaties kan voortbrengen. Echter de religieuze ervaring is de oorsprong van deze systemen en religieuze instellingen. De ervaring is dus de oorsprong.

Wanneer je James in zijn definitie volgt betekent het dat religie start bij de ervaring en dat taal en praktijk daar uit volgen. Dit betekent wellicht iets voor de aanpak van religieuze vorming.

D. Speuren naar authenticiteit

Individualisering en religieuze vorming van volwassenen

Voorwoord

Ik wil aan de hand van een andere publicatie van de Stichting Nieuwegen, uitgebracht onder de redactie van Moniek Steggerda en Hessel Zondag, genaamd ‘Speuren naar authenticiteit *Individualisering en religieuze vorming van volwassenen*’, na enige inleidende opmerkingen, de invalshoeken van Aad de Jong en Hessel Zondag weergeven.

Inleiding

Dit boek kent verschillende artikelen die inzoomen op het aspect van individualisering bij de religieuze vorming van volwassenen. Inleidend wil ik aanhalen wat in hoofdstuk 1. is vermeld over de religieuze vorming van vroeger, de catechese van de eerste helft van de 20^e eeuw, gekenmerkt door heteronomie, autoriteit en de nadruk op de navolging van de traditie. De religieuze vorming zoals je deze tegenwoordig veel tegenkomt is duidelijk anders vormgegeven. De vorm komt voor een belangrijk deel overeen met de ideologie van de individualisering. ‘Individualisering, is een stroming die gericht is op het voeden en ontwikkelen van een persoonlijke groei van de cursisten en die veel minder gericht is op het zich eigen maken van de traditie. Het doel is niet primair het (er)kennen van de traditie, maar de ontwikkeling van een eigen doorleefd en persoonlijk geloof’.⁵⁸

Religieuze vorming, zo heeft Karl Rahner geformuleerd, zou een toeleiding tot het Mysterie moeten zijn. Religieuze vorming moet als doel hebben het ervaren van *het hogere, het transcendente*, ervan uitgaande dat elke mens wordt geboren met een gevoeligheid hiervoor. Rahner is hiermee een vertegenwoordiger van de *mystagogie*.

D.1. Participatie en religieuze vorming voor volwassenen

Het eerste artikel wat ik bespreek is van de hand van Aad de Jong. De Jong heeft vooral zorgen over het feit of religieuze vorming kan bijdragen aan gevoel dat je deel uit maakt van een gemeenschap, dat je met anderen verbonden bent. Een goede theorie, waar de gerichtheid op het individu samen gaat met een gerichtheid op het collectief, ontbreekt vooralsnog. De Jong grijpt de Amerikaanse filosoof Searle aan om te komen tot een religieuze vorming van volwassenen die ook gericht is op participatie.

⁵⁷ Hermans C.A.M., *Grondslagen* p. 171

⁵⁸ Stergerda M. & Zondag H., *Speuren* p. 5

In het verleden identificatie met de Kerk was het belangrijkste doel van religieuze vorming, De Jong noemt dit collectieve heteronomie. Er werd voor het collectief aangegeven wat er moest worden geloofd en op welke wijze er volgens dat geloof moest worden geleefd. Wat zich nu ontwikkeld heeft lijkt op een streven naar een individuele autonomie. De mensen bepalen zelf hun levensbeschouwelijke keuzes. Duidelijk is dat de mens centraal is komen te staan en de relaties tussen mensen.

De ontwikkeling van catechese van allereerst uitleg over de leer van de Kerk en verkondiging van het Woord van God, *kerygmatische* volwassenencatechese naar *participatie*, dat wil zeggen actieve deelname, je identificeren als medeverantwoordelijke aan de opbouw van de Kerk, geschiedde in de 2^e helft van de 20ste eeuw. De genoemde medeverantwoordelijkheid kan dan ook gedeeltelijk zijn.

Existentiële ervaringscatechese is een andere variant die mensgericht is. De mens is vertrekpunt voor geloof. Geloof als iets wat door het subject beleefd kan worden. Het gaat om bestaansverheldering, verdieping van eigen ervaringen en de religieuze duiding daarvan. Ook deze variant kent participatie, wat inhoudt dat er meegedacht wordt over de theologische formuleringen. Op deze wijze wordt geprobeerd geloven te activeren. Dat deze vorm in groepen wordt uitgevoerd, is een in het kader van dit artikel positief gegeven. Toch heeft deze vorm erg veel aandacht voor de individualiteit. Collectieve, kerkelijke en maatschappelijke aspecten worden niet echt betrokken in het aanbod.

De *hermeneutische benadering* probeert bijbel en actuele werkelijkheid zo met elkaar te verbinden dat de één de ander verheldert. De christelijke traditie wordt door een actuele bril bekeken. De bijbel wordt op een nieuwe manier benaderd. De relatie met de maatschappij wordt ingebracht door de sociale kant, actueel geformuleerd, van geloofsuitspraken in te brengen. Op een goede manier wordt de katholieke sociale leer ter sprake gebracht. We hebben het dan over sociale en macro ethische kwesties. In deze vorm is de groepsactiviteit belangrijk omdat het vooral gaat over het *samenleven* van mensen. Toewending naar medemensen is geen onbelangrijk gevolg maar een wezenlijk, bijbels gefundeerd geloofsbron is. De bijbel fungeert hier als 'bron en teken van herkenning, maar ook als teken van tegenspraak en met een kritische kracht'.⁵⁹

De *kritische benadering* in de religieuze educatie van volwassenen gaat uit van aandacht voor de politieke en sociale problemen in onze maatschappij, in het licht van het *heilsplan van God* en het *Rijk van God* dat komende is. Je kijkt niet alleen met een geloofsbril naar de wereld maar er zit ook een veranderingsaspect aan vast. Deze vorm kent ook emancipatorische elementen. Een geliefd onderwerp is de man/vrouw verhouding bijvoorbeeld.

Bij de *mystagogie voor volwassenen* is de identiteitsontwikkeling een kerngegeven in de godsdienstige en levensbeschouwelijke vorming. Het gaat dan om de ontwikkeling van een eigen identiteit op religieuslevensbeschouwelijk gebied. Deze ontwikkeling geschiedt met behulp van symbolen en taal in de plaats van cognitief te leren. Met symbolen en taal wordt het ervaren van de wereld en zichzelf beschreven. Het werkt vormend wanneer mensen, in een uitwisseling met elkaar, door en in symbolen de werkelijkheid verstaan. De mensen zullen zich een (symbolen)taal moeten verwerven

⁵⁹ Stergerda M. & Zondag H., *Speuren* p. 46

willen zij hun ervaringen op deze wijze kunnen beschrijven. Met behulp van deze symbolentaal moet men weer toegang krijgen tot wat het zintuiglijke te boven gaat. Op deze wijze wordt het spirituele, transcendente en het religieuze weer toegankelijk.

Communicatie zelfonderzoek van volwassenen: hierbij worden de deelnemers geholpen te onderzoeken wie zij werkelijk zijn en welke waarden voor hen van belang zijn. Deze vorm wordt ook wel *levensbeschouwelijke vorming* genoemd. De deelnemers worden door een levensbeschouwelijk labyrint geleid zodat zij zelf vrij keuzes kunnen maken, zij kunnen een eigen standpunt bepalen. Een bezwaar tegen deze methodiek is dat je je zelf niet los kunt zien van wat je hebt meegekregen. Je bent deelgenoot in een groter geheel, niet alleen jezelf.

Het geheel van de ontwikkelingen op het gebied van de religieuze vorming van volwassenen van de laatste decennia overziend, is de autonomie bevorderd. Alleen, is dit niet te sterk doorgeschoten, vraagt De Jong zich af. Ging het in de vorming alleen om het eigen belang of was er meer? De Jong staat dan ook een collectief zoeken naar collectieve bedoelingen en overtuigingen van het individu voor.

Communiceren met andersdenkenden zou een belangrijke doelstelling kunnen zijn bij religieuze vorming van volwassenen. Deelname van deelnemers uit groepen die onvoldoende participeren is dan belangrijk. De zogenaamde elite vorming wordt daarmee ook tegengegaan. De vorming gaat dan niet over het eigen leven maar ook over de collectieve zin van samenleven. Vorming wordt een gezamenlijk proces van de groep met een begeleider. Noem deze methode participatie of coöperatief leren. Voorbeeld van de hiervoor genoemde manier van leren is het rollenspel. De deelnemers luisteren eerst naar de mening van elkaar, daarna nemen zij de rol van een ander op zich.

De participatiegerichte benadering van de religieuze vorming van volwassenen vraagt om een leiderschapstijl die daar bij hoort. Bij deze werkvormen is de participatieve leiderschapstijl belangrijk. De leider wordt meer een begeleider is dienstbaar aan de groep. Er is veel interactie, tweerichtingsverkeer en ander tussenmenselijke relaties, de individuele groepsleden dragen bij aan de collectieve activiteiten.

D.2. Van veel markten thuis. Religieuze vorming en individualisering
Hier bespreek ik de bijdrage van Hessel Zondag over vormen van religieuze vorming. De vier manieren van religieuze vorming worden in het kort door hem besproken.

- *Gewenning*, is vorming in religie. Doel is opname in de eigen religieuze cultuur. Het is een niet nadrukkelijk benoemde vorming waar *waaromvragen* geen gewoonte zijn. Het is belangrijk, een voorwaarde voor opname in religiositeit. Het heeft niet met indoctrinatie te maken, het biedt een religie aan, legt deze niet op. Het gaat om het overnemen van gewoonten.

- *Overdracht*, doel is een ander bekend te maken met de eigen religieuze opvattingen, waarden en normen. De auteur Zondag onderscheidt een tweetal vormen van overdracht: strenge en gematigde.

- *Strenge overdracht*, houdt een nadrukkelijke inlijving in de religie in. Waar gewenning niet wordt benadrukt en automatisch gaat, is er bij strenge overdracht sprake van nadrukkelijke en geplande invoering. Deze vorm houdt een belangrijk risico van dogmatisme en onverdraagzaamheid in.

- *Gematigde overdracht*, een vorming tot autonome personen in een bepaalde religieuze cultuur is het doel. Het gaat om een nadrukkelijke vorming waar mensen in alle vrijheid tot acceptatie kunnen overgaan.
- *Verheldering*, de verschillende godsdiensten worden behandeld en gepresenteerd op gelijkwaardige wijze, er wordt een externe en interne verheldering onderscheiden.
 - *Externe verheldering*, er wordt een onpartijdige en objectieve informatie gegeven over religie. Een vak als *geestelijke stromingen* past in het profiel zoals dit is geschetst. We kunnen hier natuurlijk niet echt spreken van vorming wanneer er alleen informatie wordt gegeven.
 - *Interne verheldering*, wanneer de (religieuze) waarden en normen van iemand worden verhelderd. De diversiteit aan ideeën en opvattingen van een persoon worden verduidelijkt. De gevormde wordt begeleid bij het maken van keuzes.
- *Communicatie*, in intermenselijke contacten wordt geprobeerd op basis van argumenten en goede redenen tot consensus te komen. Op basis van gelijkwaardigheid wordt er aan de vorming gewerkt.

Om aan te geven of de genoemde manieren adequater kunnen worden gebruikt voor religieuze vorming in een individualistische cultuur, worden de door Berger geformuleerde, drie vormen van religiositeit beschreven.

- *Deductie*, externe autoriteiten bepalen wat geloof is, de orthodoxe stellingname.
- *Reductie*, religie is een zaak die alleen het individu zelf aangaat.
- *Inductie*, hier wordt erkend dat er meer is dan je *eigen subjectieve werkelijkheid*, de dialoog met de ander wordt serieus genomen.

Als commentaar geeft Zondag aan dat mensen zich het beste een authentieke identiteit verwerven wanneer ze op eigen kracht keuzes maken. Keuzes die worden gemaakt in het licht van de traditie en cultuur waarvan zij deel uit maken.

Het voortgaande onderzoek van de stichting Nieuwwegen heeft ook een publicatie opgeleverd in het Journal of Empirical Theology. Onder de titel Towards a typology of general aims of christian adult education worden de resultaten van onderzoek onder professionals die zich bezighouden met religieuze vorming van volwassenen gepubliceerd.

E. Doelstellingen van religieuze vorming van volwassenen

Voorwoord

Het onderzoek *pluralisme en religieuze vorming van volwassenen* heeft de formulering van de doelstellingen van religieuze vorming van volwassenen opgeleverd. Was het klassieke doel: overdracht van de christelijke traditie, tegenwoordig is dit een doel dat je niet meer zo eenvoudig kunt realiseren. Isolde Driesen, Chris Hermans en Aad de Jong hebben hier in het genoemde stuk over geschreven.

E.1. Algemene vormingsoriëntaties

Zij hebben een raamwerk van typologieën ontwikkeld waarin de mogelijke doelstellingen van *religieuze vorming van volwassenen in een pluralistische context* zijn geformuleerd. De genoemde typologie heeft een tweetal dimensies: de *formele*, waarin de richting van de identiteitsontwikkeling wordt uitgedrukt, en de *materiële* en dit betreft verschillende aspecten van de te vormen religieuze identiteit.

De *formele dimensie* maakt gebruik van twee reguliere pedagogische doelorïëntaties: *conformiteit* en *zelf-bepaling* en als derde is daar aan toegevoegd *transformatie*.

- *conformiteit*, de lerende past zich aan aan de eisen van de sociale omgeving, hierbij hoort een gesloten verhaalconcept, er is een vanuit de cultuur overgeleverde canon welke dient te worden overgeleverd aan de volgende generatie. Het individu dient het verhaal over te nemen.
- *zelf-bepaling*, de autoriteit ligt binnen de persoon bij de wijze waarop hij/zij zich aanpast aan de sociale omgeving, er is een open verhaal concept. Mensen moeten het eigen verhaal steeds weer opnieuw samenstellen.
- *transformatie*, de lerende is niet alleen een passieve ontvanger maar is zelf ook actief in het proces van betekenisgeving van de culturele gemeenschap waar hij deel van uit maakt. De voorgegeven en zelf samengestelde verhalen zijn het uitgangspunt. De identiteit krijgt vorm door de verhalen van de cultuur waarin iemand leeft. Verhalen krijgen nieuwe betekenissen. De verhalen worden door het individu toegeëigend. In een pluralistische setting zijn er zo mogelijkheden om op een eigen wijze te kiezen voor de christelijke traditie.

E.2. Definities van religieuze identiteit

De *materiële dimensie* gaat over de opvatting welke in de religieuze identiteit centraal staat. Onderscheiden wordt in de religieuze identiteit: *intra-persoonlijk*, *interpersoonlijk* en *supra-persoonlijk*.

- *intra-persoonlijk*, speelt binnen het individu af, het *zelf* in het midden.
- *inter-persoonlijk*, krijgt vorm door de *uitwisseling* tussen personen, een open en dynamische identiteit.
- *supra-persoonlijk*, komt naar boven door de relatie met een instituut, een collectief geluid ontstaat.

E.3. Constructie van een typologie van doelen van religieuze vorming van volwassenen

Wanneer deze twee dimensies in een matrix worden geplaatst, waarbij de formele dimensies leidend zijn, dan ontstaat het volgende model.

	<i>Intra-persoonlijk</i>	<i>Inter-persoonlijk</i>	<i>Supra-persoonlijk</i>
<i>Conformiteit</i>	Kerygmatisch	Hermeneutisch	Neoscholastiek
<i>Zelf-bepaling</i>	Mystagogisch	Existentieel	Levensb. vorming
<i>Transformatie</i>	Kritisch	Participatief	Multireligieus

- *Kerygmatisch*, doelstelling is de persoonlijke overgave aan Jezus, de verkondiging van het Christusmysterie is het centrale uitgangspunt.
- *Hermeneutisch*, de betekenis van de christelijke traditie in de actualiteit van vandaag leren verstaan.
- *Neoscholastiek*, je eigen maken van de door de instituten gegeven opvattingen, het zogenaamde leergezag.
- *Mystagogisch*, inwijding in de religieuze symbolen die *wezenlijk* zijn voor de mens.
- *Existentieel*, door het vinden van een religieuze identiteit jouw reden van bestaan beseffen.
- *Levensbeschouwelijke vorming*, confronteren met de beperktheid van de religie, zoals deze door de instituten wordt voorgestaan.

- *Kritisch*, aan de hand van moderne theologische inzichten zelf op een kritische wijze leren nadenken over godsdienstige uitspraken en de religieuze dimensie van de werkelijkheid.
- *Participatief*, persoonlijke betekenisgeving van de religieuze praktijken waar je aan deel neemt.
- *Multireligieus*, door het tot je nemen van informatie inzicht verwerven in de verschillende religieuze en levensbeschouwelijke tradities.

E.4.Onderzoeksgegevens

In een onderzoek onder de catecheten en vormingswerkers die werkzaam zijn binnen de katholieke context is naar boven gekomen aan welke doelstellingen van religieuze vorming zij de meeste waarde hechten.

De *existentiële doelstelling* (door bestaansverheldering wordt een religieuze identiteit verworven) is de doelstelling die het meest wordt ondersteund, op een schaal van 1 tot 5 scoorde deze een 4,4. De *levensbeschouwelijke benadering* wordt afgewezen, een 2,2! In een twijfelgebied zitten de neo-scholastieke (2,8) en de multireligieuze benadering (3,3).

Uit het onderzoek komt verder naar voren dat de werkers (in catechese en religieuze vorming) sterke waarde hechten aan het interpersoonlijke aspect van identiteit. Suprapersoonlijke aspecten worden door de werkers afgewezen of betwijfeld.

F. Samenvatting en criteria hoofdstuk II. Religieuze vorming

Uit dit hoofdstuk formuleer ik criteria die te gebruiken zijn voor de toetsing van methodes voor religieuze vorming van volwassenen.

F.1. Dat God naar je toe komt, dat God gratis ingrijpt, dit leren ervaren, daar is lef voor nodig en wellicht een helpende hand. Zo wordt in *paragraaf A.1.3.* gesteld. Wil de religieuze vorming verder kans van slagen hebben, dan is het kunnen spreken met anderen over religieuze ervaringen, ook wel genade-ervaringen genoemd, belangrijk, zo zegt *paragraaf A.1.1.* . Echter een religieuze socialisatie is niet meer vanzelfsprekend in een gesecculariseerde samenleving. Religieuze vorming betekent dan dat er een religieus referentiesysteem wordt gevormd, zo staat het in *paragraaf A.1.4.* . Dit betekent samen op zoek naar verdieping in ervaringen en een aanbod van een godsdienstige woordenschat.

♦ **Wordt er door de methode binnen de vormingsgroep ruimte gemaakt om woorden te geven aan ervaringen zodat deze religieus geduid kunnen worden?**

F.2. Volwassenen maken zelfstandig keuzes in het leven, een keuze zou een werken aan een leven met geloof kunnen zijn. Een aanbod wat hier aan tegemoet komt is van belang. Elke levensfase kent z'n specifieke geloofsontwikkeling. De geloofsontwikkeling kent ook niveau's van religieus oordeel. Naast dat religieuze vorming rekening houdt met de levensfase waarin mensen zich bevinden kan het op een 'hoger' religieus oordeelsniveau brengen van de deelnemers een mogelijke doelstelling zijn, zo is uit *paragraaf A.3.1.* op te maken.

♦ **Wordt er in de methode op een volwassen niveau gericht gewerkt aan geloofsontwikkeling van de deelnemers?**

F.3. In de bijdragen B., C. en D. wordt religie als ervaringen van mensen prominent naar voren gebracht. Participatie in de aangeboden vorming wordt van belang geacht. Kunnen mensen op eigen kracht kiezen en zo vorm geven aan hun geloof? Zo wordt de vraag gesteld in *paragraaf D2.* In de laatste bijdrage van dit hoofdstuk *paragraaf E.* wordt een model gepresenteerd waarin wordt gekeken naar de doelen van religieuze vorming. Deze doelen zijn volgens een bepaalde typologie in een schema geplaatst.

'Model Driesen/Hermans/De Jong'

	<i>Intra-persoonlijk</i>	<i>Inter-persoonlijk</i>	<i>Supra-persoonlijk</i>
<i>Conformiteit</i>	Kerygmatisch	Hermeneutisch	Neoscholastiek
<i>Zelf-bepaling</i>	Mystagogisch	Existentieel	Levensb. vorming
<i>Transformatie</i>	Kritisch	Participatief	Multireligieus

Voor een nadere uitleg van deze typologieën verwijs ik graag naar *paragraaf E.* .

♦ **Wat is het doel van religieuze vorming, naar de typologie zoals naar voren komt in de methode volgens het model *Driesen/Hermans/De Jong*?**

II. Religieuze vorming

Onder *religieuze vorming* wil ik verstaan:

Op een doelgerichte wijze woorden leren geven aan ervaringen die religieus geduid kunnen worden om op deze wijze bij te dragen aan de geloofsontwikkeling van mensen.

In het volgende hoofdstuk is er aandacht voor het onderwerp en het doel van de maatschappelijke activering, voor de theologische grondslag en het belang.

III. Onderwerp en doel van de maatschappelijke activering

Maatschappelijke activering wordt hier beschreven met daarbij de theologische grondslagen. SOM is een bundeling van organisaties welke actief zijn op het gebied van *maatschappelijke activering*. Een artikel uit het door hen uitgegeven tijdschrift *Markant* met als titel 'Een kerk die niet dient dient tot niets' gaat over *Diaconie en caritas in de rooms-katholieke kerk* (2004/1) en is geschreven door Henk Meeuws. Uit dit artikel haal ik een definitie voor diaconie en een theologische onderbouwing. Het boek '*Barmhartigheid en gerechtigheid* Handboek diaconiewetenschap' gebruik ik om de inhoudelijke breedte van de diaconie/maatschappelijke activering aan te geven. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met samenvattende criteria.

A. Een kerk die niet dient dient tot niets

Diaconie en caritas in de rooms katholieke kerk

Voorwoord

Henk Meeuws, schrijft dit stuk als medewerker van 'Actioma, *Instituut voor activering, innovatie en onderzoek*'. Meeuws is theoloog en heeft deskundigheid op het gebied van vrijwilligerswerk en diaconie.

A.1. Emancipatie van Nederlandse katholieken

De begrippen *diaconie* en *caritas* worden binnen de rooms katholieke kerk in Nederland gebruikt voor het katholiek maatschappelijk handelen. Diakonaat is de term die het gewijde ambt van de permanente diakens aanduidt. Het ambt van diaken is door het Tweede Vaticaans Concilie weer nieuw leven ingeblazen. Diaconie en caritas hebben allebei wortels in de vroege kerk. Caritas werd als begrip weer echt gebruikt sinds de tweede helft van de 19^e eeuw. Diaconie is in de katholieke kerk sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw weer een gangbare term geworden.

In de vroege kerk stond *diaconie* voor het *dienstwerk van naastenliefde aan de armen*, een taak waarin de bisschop werd bijgestaan door de *diaken*. In de middeleeuwen ontwikkelde het begrip *de zeven werken van barmhartigheid* zich. Leken en religieuzen ondersteunden deze *werken van barmhartig*. Nadat katholieken aan het einde van de 18^e eeuw konden profiteren van een vrijere godsdienstbeleving werd allerlei op religieuze, culturele en sociale emancipatie gericht beleid opgezet. Verschillende katholieke instellingen op sociaal gebied werden opgericht.

A.2. Parochiële Caritas Instellingen

In de jaren zestig van de 20ste eeuw werd het Algemeen Reglement voor de Parochiële Caritas instelling (PCI) van kracht. De bisschoppelijke bemoeienis met de niet-parochiële organisatie en instituten voor katholieke maatschappelijke inzet werden losser, de emancipatorische doelstelling was vervuld.

A.3. Zorg, verzet en solidariteit

Sinds de jaren zeventig ontstaat er een hernieuwde belangstelling voor de maatschappelijke taak van christenen, dit door de opkomst van maatschappijkritische stromingen als de vredesbeweging en emancipatiebewegingen. De

ontwikkelingsproblematiek komt in het vizier door de opkomst van de politieke en bevrijdingstheologie.

Het Landelijk Pastoraal Overleg (LPO) komt in 1987 tot een definitie van diaconie. Deze definitie wordt op de meeste plekken zo gebruikt. ‘Diaconie is allerlei manieren waarop groepen van christenen zich solidariseren met mensen in nood en/of (mee)werken aan het oplossen van maatschappelijke problemen’.⁶⁰

Het LPO ziet voor de PCI (Parochiële Caritas Instelling) een taak weggelegd in het stimuleren van de diaconie. Het Algemeen Reglement voor de PCI definieert *caritas* dan op deze wijze: ‘Het vanuit christelijke overtuiging gestalte geven aan de opdracht van de kerk om dienstbaar te zijn aan de samenleving door aandacht te wijden aan de concrete noden en behoeften van personen en groepen van personen en daardoor bij te dragen aan het bevorderen van de sociale rechtvaardigheid’.

A.4. Nieuwe uitdagingen

Meeuws wil verder duidelijk maken dat de Kerk haar officiële belijdenis van het belang van diaconie concreet moet gaan maken. Diaconie als een onmisbare pijler van een gelovig bestaan. In dit gelovig bestaan is diaconie een pijler samen met de pijlers vieren, leren en gemeenschapsopbouw. Diaconie als een levensvoorwaarde voor de zending van de Kerk. In de woorden van de wetenschapper J. Collins zou je héél de zending van de Kerk moeten samenvatten in het woord *dienst*. De navolging van Christus komt in de mensendienst *diaconie*, de dienst aan de mens in nood, tot concretisering zo stelt Meeuws.

A.5. In het licht van de geloofstraditie

In Mattheus hoofdstuk 22 vers 36 tot 40 wordt dit als volgt verwoord: “Meester, wat is het grootste gebod in de wet?” Hij antwoordde: ‘Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand. Dat is het grootste en eerste gebod. Het tweede is daaraan gelijk: heb uw naaste lief als uzelf. Deze twee geboden zijn de grondslag van alles wat er in de Wet en de Profeten staat’.⁶¹

A.6. Navolging van Christus

Deze navolging van Jezus wordt ook aangehaald in de Constituties van het Tweede Vaticaans Concilie zoals in *Lumen Gentium* 8 ‘de Kerk in de armen en lijdenden Christus zelf herkent en dient’ en *Gaudium et Spes* 1 ‘Christus navolgend is de Kerk, als verzameling van Zijn leerlingen, met hart en ziel verbonden met armen en lijdenden’.⁶²

A.7. Barmhartigheid en rechtvaardigheid

Solidariteit is een grondbeginsel in de diaconie, dit houdt in dat in de eerste *plaats armen en lijdenden* in het zicht komen. Waar eerder *barmhartigheid* het kernwoord was is dit nu *rechtvaardigheid* en de noodzakelijkheid van veranderingen van de politieke en economische structuren. Barmhartigheid en Rechtvaardigheid dienen niet los van elkaar te worden gezien. Het artikel van Meeuws geeft een omschrijving van barmhartigheid en rechtvaardigheid. ‘Barmhartigheid is de dragende grondhouding

⁶⁰ Meeuws, H., *Een kerk* p. 38

⁶¹ NBV, *Het Evangelie volgens Mattheüs*

⁶² Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, *Constituties* p. 57 & p. 402

van de mens die een warm hart heeft jegens hen die in de miserie zitten'.⁶³
'Rechtvaardigheid is de houding uit kracht waarvan een mens ernaar streeft een ieder tot zijn/haar recht te laten komen'.⁶⁴ Solidariteit, barmhartigheid en rechtvaardigheid, de woorden die in de christelijke traditie-invulling hebben gegeven aan de religieuze diepte van de diaconie.

In de volgende paragraaf bespreek ik 'Handboek Diaconiewetenschap Barmhartigheid en Gerechtigheid'. Ik zal de breedte van de doelen van maatschappelijke activering aangeven.

B. Barmhartigheid en gerechtigheid

Handboek diaconiewetenschap

B.1. In het begin was er diakonia

Inleiding

Dat diaconie oude wortels heeft wordt bij de start van het handboek diaconiewetenschap in de woorden van Sake Stoppels aangegeven. Onder de woorden diakonia, diakonos en diakonein, in de betekenis van *dienst*, kom je het begrip diaconie en diaconaat veel tegen in het Nieuwe Testament. Diaconie was voor de jonge christelijke gemeenten een kern van hun functioneren. Hoewel *dienstknechten* een weinig gewaardeerde positie bezaten in de Griekse leefwereld van die dagen werd *dienen* de basishouding van de gemeenschap die Jezus Christus volgt en navolgt. Jezus Christus als de ultieme dienstknecht naar God en de mensen. 'Dienst aan God en dienst aan mensen is een cruciaal kenmerk van iedere christen en van de hele kerk'.⁶⁵ zo wordt het beschreven.

B.1.1. Wat is diaconaat of diaconie

Het handboek wil als diaconie verstaan:

'het handelen vanuit kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van met name sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen, en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen'.⁶⁶

In de definitie wordt gesproken over evangelie, de redactie van het handboek wil dit gebruiken, in de gedachte dat het evangelie en de persoon van Jezus Christus onlosmakelijk verbonden zijn met het Oude Testament. Het Nieuwe Testament staat op de schouders van het Oude Testament. Dit zou ook kunnen worden uitgedrukt in de termen *barmhartigheid* en *gerechtigheid*. Samen kleuren ze het sociale handelen vanuit de joodse en christelijke traditie.

De definitie noemt *sociaal-maatschappelijke nood*. Deze nood, ontstaan door maatschappelijke structuren en culturele opvattingen, bedreigt mensen in hun bestaan en waardigheid. In de volgende paragrafen volgt een uiteenzetting van de velden waar deze nood zichtbaar is in de wereld.

⁶³ Meeuws, H., *Een kerk* p. 44

⁶⁴ idem p. 44

⁶⁵ Crijns, H. e.a., *Barmhartigheid* p. 12

⁶⁶ idem p. 13

B.2. Diaconaal handelen in de wereld

B.2.1. Fundamentele principes

Over welke ethische principes hebben we het als het over diaconie gaat? Herman Noordegraaf schrijft hier over. Een grondige analyse van de problematiek waar het diaconale handelen mee te maken heeft is belangrijk. Aandacht voor de sociaal-economische, politieke en andere verhoudingen, waarden, normen, mensbeelden, met aandacht voor de historische achtergronden. De analyses moeten in *gesprek* worden gebracht met de geactualiseerde fundamentele perspectieven, welke ons worden aangereikt vanuit de bijbelse verhalen, en zo richting geven aan ons diaconaal handelen. Deze in de bijbel gefundeerde principes zijn:

- *De waardigheid van de mens* 'God zei: 'Laten wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken'⁶⁷, hier volgt uit dat ieder mens meetelt, ongeacht zijn afkomst, sekse, maatschappelijk nut. Ieder mens moet als subject worden gezien.
- *Voorrangsoptie van de armen en andere noodlijdenden* Vanuit bijbels perspectief wordt geoordeeld op het criterium: worden armen en andere noodlijdenden goed behandeld? Met deze blik, de gerechtigheid (bijbels: tsedaka), moet elke samenleving worden getoetst. Bij armoede gaat het niet alleen om de materiële dimensie, het gaat er ook om of iedereen volwaardig deel uitmaakt van de gemeenschap.
- *De universele bestemming van de aardse goederen* Wij hebben de aarde van God te leen en daarom moeten we deze beheren volgens de leefregels zoals wij deze van God hebben ontvangen. Eigendom kan niet alleen in het licht van eigenbelang worden gezien, maar moet ook worden getoetst aan het belang van de gemeenschap. Ook duurzaamheid is een thema wat hier aan de orde komt, de huidige manier van produceren en consumeren beperkt de mogelijkheden van toekomstige generaties.

De door Noordegraaf gepresenteerde fundamentele perspectieven kennen bijbelse grond en zijn theologisch uitgewerkt in scheppingstheologie, het exodusmotief, de gedachte van verbond en gemeenschap, navolging van Christus en de verkondiging van het Koninkrijk Gods. Deze fundamentele perspectieven zijn niet één op één te kopiëren, maar kunnen wel als basis dienen voor diaconaal handelen.

B.2.2. Gastvrijheid

Aan de hand van een tekst van Sake Stoppels wordt ingegaan op het begrip gastvrijheid. Het verlenen van gastvrijheid kent bijbelse gronden. Het woord wordt als zodanig niet genoemd in het Oude Testament. Het volk wordt letterlijk opgeroepen zo te leven dat er plaats is voor de vreemdeling. We komen een aantal godsdienstig gekleurde motieven voor gastvrijheid in de Bijbel tegen. Zo trekt de God van Israël partij voor de zwakken in Psalm 146, deze partijdigheid wordt een mens in Jezus Christus. Een ander motief is dat het volk Israël zelf vreemdeling is geweest in Egypte. De vroege christelijk gemeenten bestonden uit *vreemdelingen en bijwoners* zoals 1 Petrus hoofdstuk 1 vermeldt. Een ander motief is de mogelijkheid dat God of de goddelijke boodschapper in de persoon van een vreemdeling verschijnt. En kijkend naar de toekomst wordt gezegd: 'eens zal Hij voor alle volken een maaltijd aanrichten' zoals te lezen is in Jesaja hoofdstuk 25, vers 6-8.

Wanneer je naar de geschiedenis kijkt is het missionaire motief wellicht het belangrijkste: 'gastvrijheid dient (de verspreiding van) het evangelie'.⁶⁸ Ook de

⁶⁷ NBV, *Genesis hoofdstuk 1, vers 26*

⁶⁸ Crijns, H. e.a., *Barmhartigheid* p. 259

Romeinse machthebbers hadden daar oog voor. De hartelijkheid tegenover vreemdelingen, de zorg voor de doden en de *vrome* manier waarop de christenen leefden zagen de Romeinen als een aantrekkelijk perspectief voor nieuwe leden.

Het is belangrijk scherp naar de gastvrijheid van kerken te kijken. Gastvrijheid kent een aantal aspecten.

- *Gastvrijheid kent nadrukkelijk ook een uitgaande beweging.* In kerken is nog te vaak de houding: 'wij zijn toch gastvrij, de deur staat toch open'. Werkelijke gastvrijheid moet ook zijn; mensen op te zoeken in hun eigen situatie.
- *Gastvrijheid is iets anders dan hulpverlening*, het is geen eenrichtingsverkeer, niet alleen hulpverlening. Hulpverlening kan een onderdeel zijn, maar eerst op zoek naar de schatten die de gast meebrengt.
- *Gastvrijheid waarborgt vrijheid*, de gast moet niet iets opgedrongen krijgen. Hoe kijken we aan tegen integratie, wat moeten etnische minderheden inleveren om erbij te mogen horen.
- *Gastvrijheid veronderstelt identiteit*, de gastheer of vrouw moet ook weten waar ze zelf voor staan, een eigen identiteit hebben.
- *Gastvrijheid is nuchter en begrensd*, om werkelijk gastvrij te kunnen blijven is nuchterheid en begrenzing belangrijk om ruimte mogelijk te houden.

B.2.3. Zorg

Herman Noordegraaf gaat nu in op zorg als aspect van diaconie. 'De historie laat zien dat *zorg* iets was waar de kerken zich vaak voor hebben ingezet' volgens Noordegraaf. Dit was zo in de vroege kerken, in de Middeleeuwen en we komen het nog veel tegen in de huidige samenleving. De *barmhartige Samaritaan* is verbeelding in optima forma van zorg. Barmhartigheid, dat gaat over *ontferming*, een diepe betrokkenheid op mensen in nood. Barmhartigheid duidt op de mogelijkheid dat je je laat raken door de nood van een ander. Een samenleving zou niet kunnen bestaan zonder zorg. Zorg is duidelijk geen productie, het levert niet iets nieuws op.

In ons huidige *liberale* denken is zelfbeschikking en autonomie iets belangrijks. Er moet echter niet ontkend worden dat dit gevolgen heeft voor de mensen die zorg nodig hebben. Zorg wordt dan door mensen in afhankelijke posities als negatief beleefd. Je kunt/mag je niet meer als afhankelijke opstellen, hoe *onvermijdelijk* dit ook is.

Verantwoordelijk zijn voor elkaar, daar gaat *zorg* ook over. Belangrijk is wel dat er sprake blijft van subject - subject relaties. Een zorgverlener heeft de opdracht zijn werk zo goed mogelijk te doen en moet zich proberen te verplaatsen in de situatie van de zorgafhankelijke. Noordegraaf wil ook benadrukken dat gerechtigheid en barmhartigheid niet gaat over ruilrelaties, het gaat om belangeloosheid, gratuïteit!

B.2.4. Vrede en verzoening

Alle Hoekema licht het aspect *vrede en verzoening* in de diaconie toe. Het bevorderen van vrede en verzoening tussen volkeren en groepen die met elkaar in onmin leven is ook een diaconale taak. De vermeende geweldloosheid van het christendom is daarin altijd een aardig discussiestuk geweest. Doordat de christelijke kerken zich na de eerste eeuwen nauwer verbonden met overheden ontwikkelde dit standpunt zich ook in een bepaalde richting.

Na de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland een tweetal organisaties opgericht welke zich namens de kerken gingen bezighouden met vredeszaken. *Pax Christi* deed dit namens de rooms katholieke kerk, het *Interkerkelijk Vredesberaad* deed dit in opdracht van de aan de *Raad van Kerken* verbonden kerken. In de tijd van de protesten tegen de kernwapens hebben deze organisaties het meest van zich laten horen. Dit was in de 70–80'er jaren.

Eén van opvattingen in het kader van *vrede en verzoening* is het begrip *rechtvaardige oorlog*. Toetsingselementen zijn dan:

- legitimiteit van het bewind,
- rechtvaardigheid van de zaak waar voor wordt opgekomen,
- de juiste bedoelingen,
- de middelen die worden aangewend,
- de immuniteit van onschuldigen en non-combatanten (burgers).

De Wereldraad van Kerken vraagt zich af of bij huidige manier van oorlogvoering nog rekening wordt gehouden met de hiervoor genoemde criteria. Recente conflicten hebben aangetoond dat dit waarschijnlijk nog weinig gerealiseerd wordt.

Het is van belang, zegt Hoekema, dat de kwestie van oorlog en vrede voortdurend bijbels-theologisch wordt doordacht. Daarbij moeten ook politieke en maatschappelijke factoren, zowel theoretisch als praktisch, worden betrokken. Kerken kunnen soms in conflicten nog iets bereiken waar anderen reeds zijn uitgespeeld. Ook op een kleiner en nabijer niveau kan de kerk een rol spelen op het gebied van vrede en verzoening. Bijvoorbeeld bij huiselijk geweld en gevoelens van onveiligheid in de buurt.

B.2.5. Werelddiaconaat en ontwikkelingssamenwerking

Diaconie op wereldschaal, daar schrijft Govert Buijs over in een bijdrage. Dingen die van belang zijn in het kader van deze scriptie worden hier aangehaald. De onderwerpen werelddiaconaat en ontwikkelingssamenwerking gaan over de ongelijke verdeling tussen het noorden en het zuiden. Het is dan een ongelijke verdeling van: goederen, kennis en geld.

De eerste christengemeenschappen wisten ook hier de aandacht te trekken van de Romeinen. De filantropische houding van de christenen had aanstoot gegeven. Ook in de 19^e eeuw wisten mensen dat zending niet alleen met het woord geschiedde. Het oprichten van scholen en ziekenhuizen bezorgde de zending ook de nodige goodwill in de Zuid-Amerikaanse en Afrikaanse landen waar zij aan het werk gingen.

Internationaal diaconaat zonder zendingsactiviteiten is in protestante kringen sinds de Tweede Wereldoorlog een feit. De oprichting van de Wereldraad van Kerken heeft daar aan bijgedragen en begon met financiële bijdragen tussen kerken onderling. Eén van de spraakmakendste activiteiten van de Wereldraad van Kerken in een politiek kader was het programma ter bestrijding van racisme dat in 1969 werd gelanceerd. Het werken aan politieke structuurveranderingen kan worden gebracht in het licht van de komst van het Koninkrijk van God.

In het internationale diaconaat is een volgend onderscheid te maken:

- *structurele hulp*, moet mensen blijvend in staat stellen uit de armoede te komen,
- *noodhulp*, bij rampen, door de natuur of de politiek veroorzaakt, wordt er hulp

verleend,

- *advocacy*, armen en verdrukten een stem geven,
- *ontwikkeling van een visie op een rechtvaardige samenleving*.

Valkuilen in dit diaconale werk zijn:

- de vermenging met zendingsactiviteiten,
- het stelling nemen in vraagstukken waar de kerkleiding en kerkleden sterk over van mening verschillen zoals aids en
- de vraag wat een goede wijze is van het werven van fondsen.

B.2.6. Diaconaat en overheid

Hub Crijns en Herman Noordegraaf schetsen ons de ontwikkelingen van de verhouding tussen kerk en staat. De overheid is erg belangrijk voor het herstel van sociaal-maatschappelijke onrechtvaardigheid. Op welke wijze kan de kerk de staat aanspreken op zijn plicht noden te ledigen en er voor te zorgen dat deze niet ontstaan. Er zijn verschillende verhoudingen tussen kerk en staat mogelijk. In onze democratische samenleving is er een scheiding tussen kerk en staat doorgevoerd. De Kerk kan via democratische wegen de staat beïnvloeden, zo ook met diaconale doelen.

De kerken maken in de huidige situatie deel uit van het maatschappelijke middenveld, de zogenaamde *civiele samenleving* (civil society). In deze *civil society* zijn maatschappelijke verbanden die niet tot de formele economie en niet tot de individuele levenssfeer behoren. Deze *civil society* kan als tegenover gelden voor de invloed van de overheidsbemoeienis en het dictaat van de markt. De kerken hebben een sociaal kapitaal in hand met het leger vrijwilligers wat aan hen en vele andere organisaties verbonden is.

De kerken kunnen iets betekenen in de samenleving door haar manier van kijken naar deze samenleving wanneer zij gemotiveerd is en kennis van zaken kan laten zien. Ook de manier waarop zij als organisaties zelf functioneren en laten zien dat zij een diaconale grondhouding bezitten. Deze grondhouding kunnen zij dan overbrengen op haar leden, die naast kerklid ook werkgever, werknemer, burger, consument en lid van een vereniging zijn. Diaconie gaat niet alleen om het lenigen van nood, het gaat ook om aanpakken van fouten in de economische en sociale structuren. De kerken moeten daarbij het publieke debat niet schuwen aldus Crijns en Noordegraaf.

B.2.7. Diaconaal handelen

Hier wordt er aandacht besteed aan de presentietheorie zoals deze door Andries Baart is geformuleerd. Andries Baart wil graag weten welke handelingstheorie er onder het diaconale werk ligt of zou moeten liggen. Diaconie is bij ons verbonden met de daad. Er wordt gedaan aan vluchtelingenopvang, armen krijgen broodgeld, de rouwenden komen bij elkaar in rouwverwerkinggroepen. Ook gedenken we de armen, aids-slachtoffers en anderen met kaarsjes en gebeden. We kunnen dus spreken over doelrationeel handelen, ze zijn vooral doelgericht en moeten doeltreffend en doelmatig zijn. Baart pleit voor een diaconie die niet doelrationeel gericht is en noemt dit de presentiebenadering.

Er wordt hier aandacht gegeven aan de sociaal overbodigen. De mensen van wie het leven kapot is, ze zijn eenzaam, verscheurd, worden met de nek aangekeken. Je sociaal overbodig voelen komt voor bij de armen en welgestelden, mensen met een

psychische stoornis, verstandelijke handicap en bij asielzoekers. Er is wel materiële verzorging maar anderen stellen geen belang in hen.

Je kunt de presentiebenadering karakteriseren als:

‘er zijn voor de ander op een aandachtige manier, alles draait om de goede en nabije relatie (veel meer dan om het koste wat kost wegpoetsen van problemen), om zorg, om de waardigheid van de ander, om de basale act van erkennen zodat de ander – hoe gek, hoe anders ook voluit in tel is, om wederzijdsheid (van hartelijkheid tot strijd), om alledaagse werkvormen, om verhalen, om nauwgezette afstemming op de leefwereld, om de wil de ander uit te graven, het beste van zijn of haar mogelijkheden waar te laten worden en niemand ooit af te schrijven (ook als zo ongeveer alles aan hem of haar niet meer deugen wil), om een soort voorzichtige traagheid en een *latende* manier van werken die ruimte geeft aan wat zich niet maken of afdwingen laat’.⁶⁹

Het is dus niet een doelrationele handeling maar het gaat om liefdevolle, zorgzame en inhoudelijke betrekkingen. De presentietheorie richt zich op het uithouden met de lijdenden, het is de kant kiezen van het slachtoffer.

Als methodische kenmerk van de presentietheorie geldt dat er een beweging is naar de ander toe, mensen worden niet op het kantoor uitgenodigd. De problemen die worden aangevat zijn niet begrensd. Er wordt aangesloten bij de leefwereld van de ander. Er is openheid en afstemming met de ander. Het gaat erom dat de presentie betekenisvol voor de ander is.

B.3.Grondvragen van een diaconale eccelsiologie

Inleiding

De volgende bijdragen gaan over de spiritualiteit van de diaconie. De eerste is van de hand van Jurjen Beumer. ‘De *armen*’ is in de bijbelse traditie een begrip. De *voorkeursoptie voor de armen* een term uit de bevrijdingstheologie welke grote weerklank heeft gevonden bij de Zuid-Amerikaanse bisschoppen. Wat betekent dit voor de Kerk? Hoe moet zij zichzelf zien? Worden we nog gevoed bij het diaconale werk? Maakt het uit voor iemand die zorg ontvangt dat degene die die zorg verleent van de Kerk is?

B.3.1. Spiritualiteit

Opgenomen in de definitie is het begrip *mee uithouden*, dit houdt in dat je bij mensen blijft, ook wanneer er geen zicht op verbetering is. Dit houdt ook in accepteren dat er in sommige situaties geen verbetering mogelijk is. Dit *mee uithouden* kan betekenen dat de rollen gaan verwisselen: hier gaat het om diaconale gevoeligheid. De ontmoeting zorgt voor een ontwikkeling van diaconale theologie: ‘het levende verhaal en de vaak netelige biografie van mensen creëren theologie’.⁷⁰ Is het verhaal opgeschreven in het Nieuwe Testament niet hiermee vergelijkbaar...

Beumer, die zelf werkzaam is in het *Inloopcentrum Stem in de Stad* te Haarlem, wijst ook op de relatie helper – geholpene. De eerder besproken theorie van de presentie, door Andries Baart ontwikkeld, leert ook voor de inloopcentra dat het *mee uithouden*

⁶⁹ Crijns, H. e.a., *Barmhartigheid* p. 286

⁷⁰ idem p. 301

van wezenlijk belang is. Beumer geeft een aantal overwegingen over de relatie helper – geholpene:

- ieder van ons heeft een *eigenaardigheid*,
- onze eigenaardigheden zijn soms goed *hanteerbaar*, maar maakt het sommige mensen erg lastig,
- de mensen in de diaconale omgeving hebben vaak *uitvergroete* eigenaardigheden, veroorzaakt door een psychische kleine of grote verstoring.

Het vraagt het vermogen van *compassie*, trouw, geduld en nabijheid. Deze voeden de diaconale gevoeligheid, die het *mee uithouden* mogelijk maakt. Deze gevoeligheid kan een spirituele onderstroom in de mensen worden. Zo kan *Iemand anders* de leidende kracht in de diaconale gemeenschap worden.

B.3.2. Kerk, wereld en armen

Peter van de Kamp gaat in op de houding die de Kerk zou moeten innemen ten aanzien van de armoedeproblematiek in de wereld. Het is duidelijk, de armoede als gevolg van onderdrukking is door de profeten altijd veroordeeld. Dit is de bijbelse reactie op armoede. De profeten bekritiseerden de overtreding van Gods wetgeving sterk. Onrechtmatig verkregen rijkdom is en was de oorzaak van armoede: lees de profeet Amos er maar op na. Het Oude Testament had oog voor de armen met speciale aandacht voor de weduwen en de wezen.

Het Nieuwe Testament brengt een Christus naar voren die *arm* is geworden op het moment dat hij *rijk* was. Christus de Heer die oog had voor armen en rijken, oog voor de (maatschappelijk) zwakken en sterken. De overwinning op de afbraak en dood houdt een belofte in van een wereld waar geen armoede meer zal zijn. Het houdt ook een opdracht in voor de Kerk om oog te hebben voor de mensen aan de rand van de samenleving.

Van de Kamp geeft aan dat ‘barmhartigheid liefdevol hulpbetoon is en gerechtigheid het bevorderen van het welzijn van de naaste en het bestrijden van onrecht vanuit een *rechte* verhouding tegen over God’.⁷¹ Diaconaat is volgens hem een kernactiviteit van de kerk. Een dienst in de naam van Christus, welke niet alleen een interne activiteit mag zijn, maar ook om zichtbaarheid in de samenleving zichtbaar vraagt.

De diaconale houding in relatie met armoede:

- *Toelaten*, je leert armoede te zien.
- *Achterlaten*, laat je eigen vertrouwde plek achter en ga op zoek naar armoede.
- *Loslaten*, laat los wat je bezit, geef de zorgen van morgen in handen van God.

B.3.3. Getuigenis en dienst (Diaconaat en zending)

Het *Leger des Heils* is een voorbeeld waarbij je heel duidelijk zowel kunt spreken van getuigenis als dienst. Zij combineren zending en diaconaat. Ook hebben de protestante en katholieke kerk een geschiedenis van de verbinding diaconaat en zending in hun *ontwikkelingswerk* in de landen in het zuiden. Diaconaat kan bij uitstek grensdoorbrekend – missionair - zijn. De getuigenis is dan wellicht niet zo uitgesproken, er wordt wel gewerkt aan het Koninkrijk van God, het eschaton.

⁷¹ Crijns, H. e.a., *Barmhartigheid* p. 307,

B.4. Uitleiding

In het laatste hoofdstuk van het 'Handboek voor diaconiewetenschap *Barmhartigheid en Gerechtigheid*' wordt nog de aandacht gevraagd voor een aanscherping van de definitie.

De definitie van diaconie komt er dan als volgt uit te zien: 'Onder diaconaat/diaconie verstaan we het handelen vanuit **en door** kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van **lijden** en ~~so~~**so**iaal*-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen **in kerk en samenleving**'.⁷² De aanpassingen zijn door een afwijkende lay-out aangegeven.

Het is duidelijk dat het diaconaal handelen niet alleen vanuit maar ook door kerken wordt verricht. Lijden is aanwezig in onze maatschappij, alleen lijkt het erop dat het vaak niet mag bestaan. Er moet aandacht en een plaats zijn voor rouwen, spanning en ongemak. Er kan dan ruimte zijn voor gebed, aandacht en begrip. En dit kan dan, als het nodig is, jaren duren. Het gaat om rechtvaardigheid in kerk en maatschappij. Eén van de wezenlijke elementen van rechtvaardigheid is dan de gelijkwaardigheid van man en vrouw. De positie van de vrouw in de kerk is een blijvend aandachtsveld.

Spiritualiteit, de verbinding tussen diaconaal handelen en diaconaal vieren mag niet uit het oog verloren worden. Het *Handboek* haalt een tekst van Dietrich Bonhoeffer uit zijn zogenaamde *doopbrief* aan om dit te onderstrepen: 'Ons christen-zijn zal in deze tijd bestaan uit slechts twee elementen: bidden en onder de mensen het goede doen. Elk denken, praten en organiseren van christenen moet herboren worden uit dat bidden en dat doen'.⁷³

⁷² Crijns, H. e.a., *Barmhartigheid* p. 392, *de doorhaling is voor rekening van de redactie van het handboek.

⁷³ idem p. 396

C. Samenvatting en criteria hoofdstuk III. Maatschappelijke activering

Dit hoofdstuk over maatschappelijke activering wordt afgesloten met een samenvatting en de door mij gevonden criteria. De criteria zal ik gebruiken bij de toetsing van methodes voor de religieuze vorming van volwassenen.

C.1. De boodschap welke Jezus de Christus ons heeft nagelaten is ook een appellerende en vraagt om navolging in de mensendienst, dienst aan de mens in nood, die diaconie heet. Dit kunnen we lezen in *paragraaf A.4.* . De gebruiken en gewoonten van de eerste christengemeenschappen kenden ook een dienst aan de mensen zo meldt *paragraaf B.1.1.* .

- ♦ **Is de navolging van Christus in diaconie een thema binnen de methode?**
Navolging omdat ‘de Kerk in de armen en lijdenden Christus zelf herkent en dient?’⁷⁴

C.2. In *paragraaf B.2.1.* wordt aandacht gevraagd voor de waardigheid van de mens, de voorrangsoptie voor de armen en geeft aan dat we moeten beseffen dat we de aarde te leen hebben. Theologisch ingekaderd in de scheppingstheologie, het exodusmotief en de gedachtenis van het verbond. Andere diaconale kernbegrippen passeren de revue in de andere *paragrafen B.2.2, B.2.3, B.2.4., B.2.5 en B.2.6* zoals gastvrijheid, zorg, vrede en verzoening, ontwikkelingssamenwerking en de bijdrage van de kerken aan de samenleving. Dit alles staat in ‘*Barmhartigheid en gerechtigheid Handboek diaconiewetenschap*’, waarbij volgens de redactie van dit handboek de genoemde kernbegrippen in *Barhartigheid en gerechtigheid* gevat zijn.

- ♦ **Worden barhartigheid en gerechtigheid, geconcretiseerd in de diaconale kernbegrippen als gastvrijheid, zorg, vrede en verzoening, ontwikkelingssamenwerking en de bijdrage van de kerken aan de samenleving aangekaart?**

C.3. Als we ons spiritueel durven te laten voeden door de mensen in de diaconale ontmoetingen, is het van belang dat we *eigenaardigheden* van andere accepteren, het gaat om een mee uithouden, volgens de woorden van Jurjen Beumer in *paragraaf B.3.1.* . Maatschappelijke betrokkenheid is geen liefdadigheid of medelijden het vraagt om een diaconale houding, Deze houding wordt gekenmerkt door trouw, geduld en nabijheid, kortom *compassie*. *Paragraaf B.3.1.* vraagt aandacht voor deze *compassie*. Het gaat om rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving zegt *paragraaf B.4.*

- ♦ **Wordt er in de methode gesproken over rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving?**

⁷⁴ Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, *Constituties* p. 57

III. Maatschappelijke activering

Voor mij is van maatschappelijke activering sprake:

Wanneer, vanuit de roep om tot navolging van Christus te komen, je oog krijgt voor de positie van de gemarginaliseerde medemens en deze met barmhartigheid en gevoel voor gerechtigheid tegemoet treedt, waarbij het herstellen van rechtvaardige verhoudingen het uitgangspunt is.

Na de besproken literatuur over de Missionair Opdracht, Religieuze Vorming en Maatschappelijke Activering komen de methodes van religieuze vorming aan de orde. In het volgende hoofdstuk zullen de methodes geïntroduceerd worden en getoetst aan de hand van de in elk hoofdstuk geformuleerde criteria.

IV. Toetsing van vier bestaande methodes van religieuze vorming van volwassenen.

Inleiding

Bert Roebben, universitair hoofddocent aan de Universiteit van Tilburg, heeft in opdracht van het College van Bisschoppelijk Gedelegeerden voor het Katholieke Onderwijs een 'Toetsingsrapport van methoden Godsdienst/Levensbeschouwing voor Katholieke Basisscholen' geschreven. Voor de toetsing van daarvan heeft hij gekeken naar een viertal criteria, welke hij heeft ontleend aan het 'Raamleerplan voor Godsdienst/Levensbeschouwing op Katholieke Basisscholen' (Nederlandse Katholieke Scholenraad, 1999) en uit het document 'Criteria bij de bepaling van de inhoud van het godsdienstonderwijs op de katholieke school' (Nederlandse bisschoppenconferentie, 1995). De vier criteria zijn: '(1) participatie aan communicatievormen, (2) christelijke traditie, (3) identiteitsontwikkeling tussen particulariteit en pluraliteit en (4) activerend leren'.⁷⁵

Waar Roebben het 'Raamleerplan' en de 'Criteria' heeft kunnen gebruiken voor de formulering van zijn toetsingscriteria, heb ik daar mijn eigen raamwerk voor ontwikkeld. Ik heb geen gebruik gemaakt van de door hem geformuleerde criteria. Roebben is me wel gediensstig geweest als voorbeeld van een manier hoe je een dergelijk toetsingsrapport opzet. Na de beschrijving van de methodes zal ik mijn criteria loslaten op de methodes. Criteria welke zijn gegroepeerd rond: I. Missionaire opdracht, II. Religieuze vorming en III. Maatschappelijke activering. Het is duidelijk dat er parallelle te ontdekken is tussen de criteria van Roebben en die van dit stuk.

De vier methodes religieuze vorming van volwassenen die worden getoetst zijn:

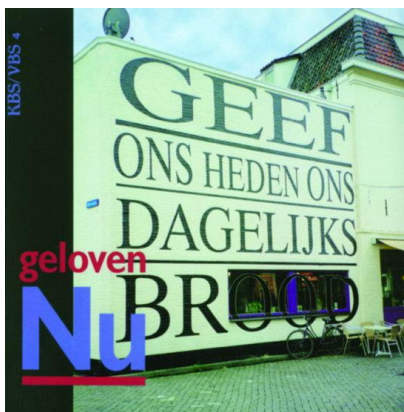
- A. *Geloven Nú* (Deel 4), een uitgave van de Katholieke Bijbelstichting
- B. *Zin in geloof* (Deel 1), een uitgave van Bisdom Roermond
- C. *De Alpha Cursus in een rooms-katholieke setting*, een uitgave van Katholiek Alpha Centrum Den Haag
- D. *Ben ik nou gek!* een DVD met beeldverhalen, een boek ook onder de titel *Ben ik nou gek!* en het werkboek *Je leven in beeld*, allemaal uitgaven van R.K.K./K.R.O.

Ik zal starten van elke methode een globale beschrijving te geven welke is ontleend aan de informatie die de uitgever heeft verstrekt. Na de globale beschrijving zal ik aan de hand van de geformuleerde criteria elke methode toetsen.

⁷⁵ Roebben B., *Toetsingsrapport* p. 4

A. Beschrijving van methodes

A.1. Geloven Nú (Deel 4)

De uitgever belooft met *Geloven Nu* een 'eigentijdse en inspirerende methode die mensen samenbrengt rond de Schrift en hun levens- en geloofsvragen'.⁷⁶ *Geloven Nu* is een serie die is ontstaan in Deventer met pastoraal werker Peter Dullaert en psycholoog Jan van Spaendonck als initiatiefnemers. Het initiatief van Deventer is opgepakt door het Aartsbisdom en is nu ondergebracht bij de Katholieke Bijbelstichting als uitgever.

In de serie zijn nu totaal 5 delen verschenen. Hier wordt deel 4 besproken. Elk deel is bedoeld voor een seizoensactiviteit die 8 bijeenkomsten beslaat. Deel 4 bevat materiaal dat is verdeeld over zeven thema's. De thema's van deze bijeenkomsten zijn:

1. Zacheüs ontmoet Jezus
2. De domme en verstandige meisjes
3. De talenten
4. De Emmaüsgangers
5. De bevrijding van Petrus
6. Elia op de Horeb
7. Onze Vader (1)
8. Onze Vader (2)

Het is de bedoeling dat er een kleine groep wordt geformeerd rond het *Geloven Nu* project. Het advies van de auteurs is te starten met deel 1 van de serie.

Het zijn meestal evangelieverhalen welke het uitgangspunt zijn voor het thema van de avond. Per avond wordt een (evangelie)tekst aangeboden, exegetische notities, toelichtingen en een programma voor de bijeenkomst. Ook kent elke bijeenkomst een beeldmeditatie welke in het boekje is opgenomen. De programma's van de bijeenkomsten bevatten vragen die het gesprek op gang moeten brengen. Een gebed en het *Onzevader* sluiten de bijeenkomsten af.

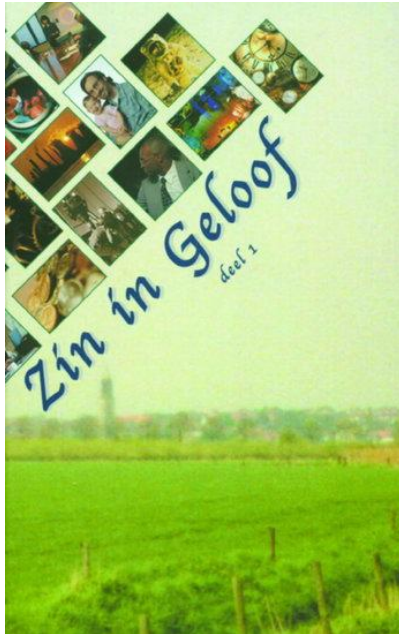
Het uitgangspunt is dat de bijeenkomsten kunnen worden geleid door personen die niet specifiek (bijbels)theologisch zijn geschoold. Er wordt wel aanbevolen dat een inhoudelijke en een procesmatiger begeleider leiding geven aan de groepen. Iemand op de achtergrond met (bijbels)theologisch scholing, om zo nu en dan te kunnen consulteren, wordt aangeraden.

Het initiatief van Geloven Nú is bedoeld om samen onbevange de Bijbel te lezen en zo een open gesprek over het Evangelie op gang te brengen. Naast geloofscommunicatie is kennisverruiming ook één van de doelen met daarbij duidelijk de mogelijkheid tot gemeenschapsvorming.

⁷⁶ www.bijbelnet.nl

Het boek waarmee wordt gewerkt heeft een omvang van 60 pagina's, is in zwart-wit gedrukt met foto's en illustraties. De fullcolour kft wordt gebruikt voor de beeldmeditaties.

A.2.Zin in Geloof (Deel 1)

Het Bisdom Roermond heeft pastoor Jules de Bruin de opdracht gegeven een methode voor de vorming van volwassenen te schrijven. In de vorm van een cursusboek, dat bedoeld is om in een groep een gesprek op gang te brengen. 'Een gesprek over het eigen geloof, en dat van heel de Rooms-katholieke Kerk'.⁷⁷ De doelgroep is 'mensen die zich grondig willen verdiepen in de inhoud van het geloof en de betekenis ervan voor hun leven, zonder daarom zich noodzakelijk te willen engageren als vrijwilliger'.⁷⁸

De vragen waarop wordt ingegaan in het boek zijn: 'Wat zegt het geloof in Jezus nu precies over het leven?', 'Wat geloven christenen, waar hopen ze op, wat doen ze daarvoor?', 'Hoe willen ze leven?'.⁷⁹ Zo wordt het boek aangeprezen op de website van de boekhandel van het Bisdom Roermond. De auteur meldt in de inleiding van het boek dat er *foto's*,

teksten uit de *Heilige Schrift*, theoretische *uiteenzettingen* en een *uitleg van begrippen* worden aangeboden om de inleider mogelijkheden tot een gesprek te bieden.

Er wordt op gewezen dat de Katechismus van de Katholieke Kerk (KKK) de achtergrond van het boek vormt. De KKK 'de volledige verantwoording van het geloof van de christenen die zich Rooms Katholiek noemen'.⁸⁰ Voor uitgebreide informatie wordt op deze publicatie gewezen.

De methode kent een dertiental bijeenkomsten:

1. Op zoek naar .
2. Ik geloof
3. De Heilige Schrift
4. De Kerk en de Heilige Schrift
5. Eén God
6. Almachtige Vader Schepper van hemel en aarde
7. Jezus Christus, onze Heer
8. Jezus Christus, eniggeboren Zoon van God
9. Jezus Christus, voor ons mensen uit de hemel neergedaald en mens geworden
10. Jezus Christus, gestorven om de mens te verlossen
11. Geboren uit de 'Maagd' Maria
12. De Heilige Geest

⁷⁷ Bruin J. de, *Zin* p. 4

⁷⁸ www.bisdom-roermond.nl

⁷⁹ www.carolushuis.nl

⁸⁰ Bruin J. de, *Zin* p. 4

13. Vader, Zoon en Heilige Geest

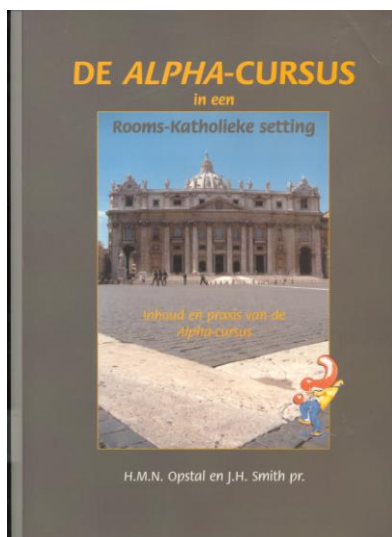
Met de verschillende invalshoeken: foto's, teksten, bijbelfragmenten, verwerkingsvragen en denkoefeningen wordt geprobeerd 'op het spoor van de christenen te komen'⁸¹

In het voorwoord bij het boek schrijft Prof. Dr. J. Van der Vloet dat het door de veelheid aan zingevingsystemen moeilijk is om te weten wat een bepaald geloof inhoudt. Dit leer- en werkboek wil een antwoord geven op wat katholieken nu eigenlijk geloven. Hoe zien zij de wereld om zich heen, wat voelen ze over het leven dat tussen de wieg en het graf in ligt.

Het boek bestaat uit 264 pagina's met kleurfoto's geïllustreerd.

Het Bisdom meldt op hun site dat binnenkort deel 2 van *Zin in Geloof* beschikbaar komt. Wat de inhoud hiervan zal zijn wordt jammer genoeg niet gemeld.

A.3. De Alpha Cursus in een rooms-katholieke setting

De leiding van het Katholieke Alpha Centrum, Helen Opstal en Jeroen Smith hebben een brochure geschreven waarmee ze, de van oorsprong protestantse, Alpha cursus toegankelijk willen maken voor katholieke gemeenschappen. Voor de opzet van een Alpha cursus in rooms-katholieke setting horen daar dan bij: de brochure *De Alpha Cursus in een rooms-katholieke setting*, de pocket *Een kwestie van Leven* met daarin inleidingen, de *Handleiding* voor de leiding van de cursus en het *Werkboek* voor de deelnemers van de cursus.

De *Alpha-cursus*, ontstaan in de Anglicaanse kerk in Londen, is een cursus welke wereldverspreid is over de wereld. Er zijn Nederlandse vertalingen gemaakt welke ook in Nederland breed worden gebruikt, veelal in protestante gemeenschappen.

De cursus bestaat uit tien bijeenkomsten en een weekeinde. In deze bijeenkomsten worden veertien kernthema's van het geloof uitgelegd. Deze thema's zijn:

1. Wie is Jezus?
2. Waarom is Jezus aan een kruis gestorven?
3. Hoe kan ik zeker zijn van mijn geloof?
4. De Bijbel lezen: waarom en hoe?
5. Bidden: waarom en hoe?
6. Hoe leidt God ons?
7. Wie is de Heilige Geest?
8. Wat doet de Heilige Geest?
9. Hoe kan ik vervuld worden met de Heilige Geest?
10. Hoe kan ik het kwade weerstaan?

⁸¹ www.carolushuis.nl

11. Waarom en hoe moeten we het anderen vertellen?
12. Geneest God vandaag de dag nog?
13. Hoe zit het met de kerk?
14. Wat kan ik het best met de rest van mijn leven doen?

De bijeenkomsten, zoals deze worden voorgesteld in de methode, kennen een vaste opbouw. Er is een ontvangst en maaltijd voor persoonlijke ontmoeting en uitwisseling, een korte inleiding over het thema van de avond, pauze en deelgroepen waarin de voorgegeven vragen bij het thema kunnen worden besproken.

Opstal en Smith geven aan dat de *Alpha-cursus* een bepaalde dynamiek bezit. De doelen waarop wordt gericht zijn: ‘de deelnemers de ruimte geven om te kunnen ervaren dat een persoonlijke relatie met God (Vader, Zoon en Geest) mogelijk en de moeite waard is binnen de gemeenschap van medegelovigen, de Kerk’.⁸² Om deze dynamiek te waarborgen is het volgens hen van belang dat organisatoren echt gezamenlijk gemotiveerd zijn, dat de cursus wordt gedragen door gebed en dat de bijeenkomsten vrij zijn van enige druk. Samen worden de vragen gesteld, een ieder moet voor zichzelf de antwoorden op het spoor komen.

De methode wordt aangemerkt als pre-catechese waar de persoonlijke ontmoeting met Jezus als de Christus het belangrijkste is. Deze enigszins eenzijdige benadering wordt ook door Opstal en Smith opgemerkt, als tegenargument benadrukken zij dan dat het om pre-catechese gaat. Er wordt benadrukt dat de cursussen vanuit de plaatselijke gemeenschappen moeten worden georganiseerd. Een ieder moet welkom zijn om aan de cursussen deel te nemen. De handleiding welke bij de cursus hoort geeft gedetailleerd aan op welke wijze mensen moeten worden benaderd en wat de aanpak is.

In de brochure *De Alpha-cursus in een rooms-katholieke setting* wordt een aantal kritische punten op het door Nicky Gumbel geschreven materiaal naar voren gebracht. Ook wordt aangegeven hoe deze kritische punten kunnen worden ondervangen.

De brochure *De Alpha-cursus in een Rooms-katholieke setting* is uitgevoerd in zwart-wit, kent geen illustratie en beslaat 127 pagina's. De andere onderdelen van de cursus zijn ook uitgevoerd in zwart-wit maar hebben wel vlotte ‘cartoonachtige’ illustraties.

⁸² Opstal H.M.N. & Smith J.H., *De Alpha-cursus* p. 18

A.4. Ben ik nou gek!

Dit een zogenaamd multimediaal project van het *mediapastoraat* onder redactie van mediapastor Peter Denneman. Onder zijn leiding zijn een viertal producten gemaakt die het project 'Ben ik nou gek!' ondersteunen. Het gaan om een DVD met 9 beeldverhalen, een boek met 10 verhalen, auteur hiervan is Hanneke Veerman, een Cd met hoorspelen en muziek, alles onder de naam 'Ben ik nou gek!'. Daarbij is een werkboek gemaakt met als titel 'Je leven in beeld, *werkboek bij vier beeldverhalen*' geschreven door Andries Govaart. Het werkboek maakt gebruik van het multimediale materiaal, de DVD, de CD en het boek met verhalen.

Er zijn interviews afgenomen bij mensen met mystieke ervaringen. 'Het zijn mensen die met open zintuigen leven en aandacht hebben voor wat hen raakt in mensen om hen heen, in natuur en stilte'.⁸³ De mensen met deze ervaringen laten hun leven richting geven door deze religieuze ervaringen. Bij de interviews zijn beelden gezocht, daar zijn beeldverhalen, hoorspelen en verhalen bij gemaakt. De beeldverhalen bieden een mogelijkheid om te komen bij de bronnen van waaruit wij leven schrijft Peter Denneman in het Vooraf bij het werkboek.

Het werkboek biedt een handleiding voor een 16-tal bijeenkomsten, de bijeenkomsten zijn in een viertal hoofdthema's verdeeld: 1. Mystagogie, 2. Catechese, 3. Meditatie en 4. Bidden.

Deze vier hoofdthema's kennen hun uitwerking in vier bijeenkomsten waar telkens de vier zelfde thema's worden behandeld. Hier volgt de uitwerking per thema:

- a. Hoe het voelt onderweg te zijn met God
- b. Bij de dag hoort ook de nacht
- c. Liefde doet me lopen
- d. Doen wat je werkelijk wilt

In de inleiding bij de hoofdstukken worden de doelstelling, de taak van de begeleid(st)er en de opzet omschreven. In de opzet van de bijeenkomsten komen de volgende onderdelen steeds weer terug: Opening, afsluiting en thematisch gesprek. Voor de opening en/of afsluiting wordt een lied of een gebed gebruikt. De liederen staan op de bij het werkboek behorende cd. Daarnaast staan er bij de thema's ook op deze thema's gerichte uitwerkingen van het programma. De programma's kennen een mix van beeldverhaal kijken, filmgesprek, thematisch gesprek, meditatieoefeningen en gebeden, afhankelijk van het hoofdthema.

Het werkboek beslaat 76 pagina's in paperback uitvoering met een zwart-wit druk. Er staan foto's en illustraties in. De DVD bevat korte filmpjes welke door verschillende regisseurs zijn uitgevoerd.

⁸³ Govaart A., *Je leven* p. 4

B. Criteria voor toetsing

Hieronder zijn de criteria, vermeld in de samenvattingen aan het einde van de hoofdstukken I, II en III, nog een keer bij elkaar gezet. Ook geef ik aan wat de verschillende onderdelen inhouden.

I. Missionaire opdracht

De missionaire opdracht van de rooms-katholieke kerk houdt in:

Er moet worden aangesloten bij de situatie waar de mensen zich in bevinden, de Kerk zal daarvoor naar buiten moeten treden om hen te bereiken en het aangeboden moet de deelnemers een vollediger mens maken. Hier passen de volgende criteria bij:

1. *Beginsituatie:* Wordt er rekening gehouden met de beginsituatie van de deelnemer?
2. *Schrift en ervaring:* Worden de concrete persoonlijke ervaringen verbonden met de in de heilige Schrift verwoorde Openbaringen?
3. *Hoe aangeboden:* Gaat de methode er van uit dat deze wordt aangeboden door een deskundige begeleider vanuit een levendige gemeenschap waar de deur wijd openstaat?

II. Religieuze vorming

Onder *religieuze vorming* wil ik verstaan:

Op een doelgerichte wijze woorden leren geven aan ervaringen die religieus geduid kunnen worden om op deze wijze bij te dragen aan de geloofsontwikkeling van mensen.

1. *Religieuze ervaringen:* Wordt er door de methode binnen de vormingsgroep ruimte gemaakt om woorden te geven aan ervaringen zodat deze religieus geduid kunnen worden?
2. *Geloofsontwikkeling:* Wordt er in de methode op een volwassen niveau gericht gewerkt aan geloofsontwikkeling van de deelnemers?
3. *Doel:* Wat is het doel van religieuze vorming, naar de typologie zoals naar voren komt in de methode volgens het model *Driesen/Hermans/De Jong*?

III. Maatschappelijke activering

Voor mij is van maatschappelijke activering sprake:

Wanneer, vanuit de roep om tot navolging van Christus te komen, je oog krijgt voor de positie van de gemarginaliseerde medemens en deze met barmhartigheid en gevoel voor gerechtigheid tegemoet treedt, waarbij rechtvaardige verhoudingen het uitgangspunt zijn.

1. *Navolging van Christus in diaconie:* Is de navolging van Christus in diaconie een thema binnen de methode?

2. *Barmhartigheid en gerechtigheid*: Worden barmhartigheid en gerechtigheid, geconcretiseerd in de diaconale kernbegrippen als gastvrijheid, zorg, vrede en verzoening, ontwikkelingssamenwerking en de bijdrage van de kerken aan de samenleving aangekaart?
3. *Rechtvaardige verhouding*: Wordt er in de methode gesproken over rechtvaardige verhouding in kerk en samenleving?

C. Toetsing van de methodes aan de hand van de geformuleerde criteria

C.1. Geloven Nú (Deel 4)

A. Missionaire opdracht

1. *Beginsituatie*

Bij deelname aan deel 4 in de reeks ‘Geloven Nú’ wordt verondersteld dat er al voor een vierde seizoen wordt meegedaan aan de bijeenkomsten. Op deze wijze mag je verwachten dat de deelnemers bekend zijn met het vocabulaire, de methodiek en de manier waarop de teksten van de heilige Schrift worden gebruikt.

De eerste drie bijeenkomsten van deel 1. worden gebruikt om de deelnemers aan elkaar te introduceren en wordt de methode bij de deelnemers geïntroduceerd. De samenstellers hebben bewust aandacht besteed aan de aansluiting bij de beginsituatie van de deelnemers.

Omdat het de bedoeling is dat de ‘Geloven Nú’ groepen heel divers van samenstelling zijn, mogelijk afkomstig uit verschillende gezindten, katholiek, protestant en mensen zonder kerkelijke binding, vraagt dit een alertheid van de begeleider op deze diversiteit aan achtergronden. Bij de samenstelling van de groepen zal er rekening gehouden moeten worden met de beginsituatie zodat enigszins homogene groepen ontstaan.

Leden van de groepen worden verondersteld de te behandelen *tekst* met de exegetische notities te hebben gelezen vooraf aan de bijeenkomst. In de exegetische notities bij de tekst worden lastige begrippen uitgelegd, dit zorgt ervoor dat ontbrekende kennis wordt aangevuld, maakt het toegankelijk.

2. *Schrift en ervaring*

In de vragen die opgenomen zijn in de methode wordt een directie relatie gelegd tussen de persoonlijke ervaringen en de Schrift. De vragen zijn ook duidelijke zingevingsvragen. Elke bijeenkomst wordt een schrifttekst aangeboden. De bijeenkomsten sluiten af met een gebed dat gericht is op de gebruikte tekst in relatie met besproken ervaringen. De gehele bijeenkomst wordt beëindigd met het bidden van het *Onze Vader*.

3. *Hoe aangeboden*

De makers van de methode gaan er vanuit dat deze gastvrij wordt aangeboden vanuit geloofsgemeenschappen die het geloofsgesprek willen activeren. Een gastvrijheid aan alle gezindten wordt verondersteld. Opmerkelijk is dat aan de begeleiders geen eisen van theologische en/of agogische scholing worden gesteld. Iemand op de achtergrond met een theologische opleiding is voldoende. In de beschrijving van de methode wordt aangegeven dat het om interne en externe missionering gaat.

II. Religieuze vorming

1. *Religieuze ervaringen*

De methode werkt met lezen van Schriftteksten, beeldmeditaties en gebeden. Er wordt gewerkt aan de opbouw van een religieus referentiesysteem. Door de

vragen wordt samen met de mensen gezocht naar religieuze ervaringen. De toelichting ondersteunt de ontwikkeling van een religieus vocabulaire. De beeldmeditaties zijn heel divers vormgegeven, hebben prikkelende voorstellingen en zullen verschillende reacties oproepen. De deelnemers kunnen worden uitgenodigd deze reactie te verbinden met ervaring

2. *Geloofsontwikkeling*

‘Geloven Nú’ werkt aan de geloofsontwikkeling van de deelnemers en het ontwikkelen van een religieus oordeel. In de tweede bijeenkomst bijvoorbeeld wordt direct gevraagd naar een visie over ‘het rekenschap afleggen tegenover Christus’. Echter niet alle vragen zijn even open en sturen soms direct op een ‘gewenst’ antwoord aan. Er wordt rekening gehouden met de verschillende fasen van geloofsontwikkeling waar de deelnemer zich bevindt. Deze fasen worden niet expliciet benoemd in de methode. Het is een taak van de begeleider om dit te onderkennen. Dit vereist natuurlijk de nodige deskundigheid, waarvan het de vraag is of deze aanwezig is.

3. *Doel*

De methode geeft zelf aan dat het doel ‘mystagogie’ is. Dat zou binnen de typologie van Driesen c.s. betekenen dat het gaat om een *intra-persoonlijk, zelfbepalings* proces van het vinden van voor jou wezenlijke religieuze symbolen. Ik denk dat dit hier niet zo strikt gesteld kan worden. Het gaat om een proces waar binnen de groep/gemeenschap (*inter-persoonlijk*), met behulp van de religieuze symboliek die men op het spoor komt, al lerende actief tot een veranderde gelovige identiteit (*transformatie*) komt, dat het om *participatief* gaat volgens de typologie van Driesen c.s. .

III. Maatschappelijke activering

4. *Navolging van Christus in diaconie*

De in de methode gekozen teksten en uitleg richt zich meer op een innerlijke *Navolging van Christus* en niet een persoonlijke opdracht tot handelen. Wel wordt er aandacht gevraagd voor de misstanden in de wereld. Een diaconaal actief worden als teken van *Navolging van Christus* wordt niet concreet aangegeven. Wanneer bijvoorbeeld in de zevende bijeenkomst wordt gesproken over het *koninkrijk van God* wordt daar niet een concrete diaconale handeling aan verbonden als mogelijke bespoediging van de komst van dat *rijk*. Ik vind het jammer dat de methode niet duidelijk maakt wat de deelnemers persoonlijk zouden kunnen doen om de komst van dit *rijk* te bespoedigen. Navolging betekent dat je in actie komt. De oproep komt pas in de achtste bijeenkomst! Zou dit een weloverwogen fasering van de geloofsontwikkeling zijn?

2. *Barmhartigheid en gerechtigheid*

In dit deel van de reeks heeft men er niet voor gekozen een *voorbeeldfiguur* te behandelen als Oscar Romero, zoals in deel 1 van ‘Geloven Nu’ waarbij *gerechtigheid* heel concreet wordt. Wel wordt er in de toelichting over termen van barmhartigheid en gerechtigheid gesproken. In het verhaal van Zacheus is gelijkwaardigheid bijvoorbeeld een belangrijk begrip. De diaconale kernbegrippen worden verder niet concreet aangekaart. Ik denk dat de methode kansen tot maatschappelijke activering laat liggen. De aangeboden teksten

kunnen op simpele wijze worden aangevat om mensen te activeren tot een geëngageerd leven. Zacheüs als het archetype van de mensen die wij links laten liggen.

3. *Rechtvaardige verhoudingen*

De rechtvaardige verhoudingen binnen de kerk zijn geen onderwerp in deze methode. Rechtvaardige verhoudingen binnen de samenleving wel. De achtste bijeenkomst, welke gaat over het *Onze Vader*, verhaalt hier in de *toelichting* duidelijk over: ‘Wij bidden in een wereld waarin het tallozen aan voedsel ontbreekt’.⁸⁴ Hierbij wordt aangegeven: ‘er aan mee werken dat hongerige kinderen hun dagelijkse voedsel krijgen, brengt het koninkrijk van God naderbij’.⁸⁵

C.2. Zin in Geloof (Deel 1)

I. Missionaire opdracht

1. *Beginsituatie*

Het boek biedt een aantal verschillende manieren om het te gebruiken. Op de eerste plaats is het bedoeld als cursusboek. Het staat niet nadrukkelijk vermeld, maar ik vind dat er van de deelnemers al een aardig parate kennis over geloofszaken wordt verwacht. De moeilijkste begrippen worden wel uitgelegd, maar dat betekent niet dat je dit ook direct begrijpt. Een voorbeeld hiervan is het begrip *transcendent*, dit wordt uitgelegd als ‘wat boven de menselijke natuur (met inbegrip van het vermogen om te kennen) uitstijgt, en als zekerheid kan worden aanvaard’.⁸⁶

De hoofdstukken kennen als onderdelen Inleiding, Uiteenzetting, Brontekst, Begrippenuitleg, Verdieping en Om te zingen / om te bidden. Daardoor kunnen er wel verschillende ingangen worden gevonden om het geheel aan te bieden, en zo aan te bieden dat het zo goed mogelijk aansluit bij het niveau van de deelnemers. Hoewel de methode aangeeft in- en extern te willen missioneren is naar mijn idee een extern missioneren vrij hoog gegrepen, het vocabulaire is toch typisch katholiek.

2. *Schrift en ervaring*

De heilige Schrift is prominent aanwezig in deze methode. De verbinding tussen de Schrift en levensvragen is een doel van deze methode. Er worden echter een paar grote kansen om persoonlijke ervaringen met de Schrift te verbinden niet gebruikt. In hoofdstuk 2 wordt een thuisopdracht gegeven over *vertrouwen*, met vragen als: ‘Ga eens voor uzelf na wie (wat) u vertrouwen schenkt, en waarom:

- uw echtgeno(o)t(e)/partner, vriend/vriendin?
 - kinderen /ouders?
 - welke politicus heeft uw vertrouwen, en welke niet?
- Waarom?
- welke krant vindt u betrouwbaar?
- Vertrouwt u uzelf altijd?’⁸⁷

⁸⁴ Spaenconck J. van, Kamp H. v.d., Dullaert P. , *Geloven Nu* 4 p. 57

⁸⁵ idem

⁸⁶ Bruin, J. de, *Zin* p. 23

⁸⁷ Bruin, J. de, *Zin* p. 39

Het gesprek wordt in de cursus jammer genoeg niet aangegaan, ook niet in een bijeenkomst welke op hoofdstuk 2 volgt. De methode is sterk gericht op kennisvergarig. Zo grijpt de begeleider niet de kans aan om in gesprek te raken over de ervaringen van de deelnemers.

3. Hoe aangeboden

De methode geeft weinig aanwijzingen over hoe de methode moet worden aangeboden. Wel dat het in eerste instantie bedoeld is om in een groep een gesprek over het eigen geloof op gang te brengen. Van de inleider worden geen kwalificaties vereist. Wanneer je er van uit gaat dat alle benodigde informatie in het boek staat en het louter om een cognitief proces gaat, dan volstaat het wellicht. Dat het om een erg katholieke methode gaat wordt duidelijk gesteld. De KKK (Katechismus van de Katholieke Kerk) is uitgangspunt. Een aanbod in een open en oecumenische setting ligt niet voor de hand. De methode is, volgens het voorwoord, bedoeld voor in- en externe missionering.

II. Religieuze vorming

1. Religieuze ervaringen

Deze methode gaat beperkt in op de ervaringen van mensen, laat staan dat deze ervaringen religieus geduid worden. Het religieuze referentiekader wordt wel opgebouwd. Religieuze begrippen worden uitgelegd echter vooral op een cognitief niveau. Er wordt hier niet in gevoelstermen uitdrukking gegeven aan het geloof, behalve in de eerste hoofdstukken. Na de eerste inleidende hoofdstukken wordt, in belangrijke mate op rationeel niveau, aan een religieus referentiekader gebouwd en een godsdienstige woordenschat aangeboden. Wanneer *Triniteit* wordt uitgelegd gaat dit als volgt: ‘de eigenheid van het christelijke geloof is het geloof aan de ene God in drie Personen. De aanduiding Drie-eenheid benadrukt de eenheid van de goddelijke personen en de aanduiding Drievuldigheid haar verscheidenheid’.⁸⁸ Er wordt hier verder niets verteld over wat deze onderscheiden Personen voor mensen kunnen betekenen op ervaringsniveau.

2. Geloofsontwikkeling

Het is een op volwassenen gerichte methode. De geloofsontwikkeling die de methode voorstaat is beperkt, er wordt beperkt gewerkt aan een zelfstandige geloofsontwikkeling van de deelnemer. De deelnemer krijgt gegeven geloofswaarden voorgeschoteld welke de deelnemer heeft te aanvaarden: ‘zo is het’. Wanneer de deelnemers tot ontwikkeling van hun geloof willen komen, dan moeten tot een zelfstandige oordeelsvorming kunnen komen. Actualisatie van de aangeboden teksten is schaars, zo wordt niet de kans geboden om aan de teksten betekenis te geven voor het dagelijkse leven. Of op grond van dagelijkse ervaringen dit religieus te duiden en zo tot een persoonlijk verstaan te komen. Ik denk dat de teksten in hoofdstuk 2 *Ik geloof*, mijn punt duidelijk maakt. De auteur is op de goede weg maar komt er op uit dat jij je moet overgeven aan God, in plaats van dat je God vindt of dat God jou vindt.

‘Om geloof tot groei te laten komen is een passend klimaat nodig, waarin men leert kijken naar het mysterie van de werkelijkheid en het staan zelf.

⁸⁸ Bruin, J. de, *Zin* p. 251

En om geloof te bewaren is het noodzakelijk om steeds weer de richting van ons leven en onze keuze bij te sturen. Geloven is een groeiproces, je bent voortduren mee op weg, het stelt steeds weer vragen aan jezelf. Wie gelooft zoekt telkens weer opnieuw naar het woord van God opdat het zijn weg zou verlichten'.⁸⁹

Het gaat mij om de richting die wordt aangegeven, als gelovige moet je een richting uit die wordt voorgegeven.

3. Doel

Er is hier sprake van het *Neoscholastiek* doel van religieuze vorming in de typologie van Driessen c.s.. Er wordt van de deelnemers *conformiteit* verlangd, het instituut heeft de antwoorden gegeven, (*supra-persoonlijk*). Zoals de auteur zelf schrijft: 'Wat geloven mensen die zich katholieke ~~zijn~~ noemen (ajk) nu eigenlijk?', 'het wil zoekende mensen een presentatie bieden van het katholieke geloof'.⁹⁰

III. Maatschappelijke activering

1. *Navolging van Christus in diaconie*

In hoofdstuk 10 wordt nadrukkelijk gewezen op de implicaties van de *navolging van Christus* voor de gelovige: 'de verlossing die Christus bewerkt beweegt de gelovige mens om zich in te zetten voor geweldloze bevrijding van medemensen uit mensonwaardige omstandigheden en onmenselijke noden'.⁹¹

Een duidelijke oproep om de *navolging van Christus* in te vullen met een maatschappelijk handelen. Het roept de gelovige op tot het opkomen voor een menswaardig bestaan voor de medemensen.

2. *Barmhartigheid en gerechtigheid*

Echt concreet wordt de methode niet op het gebied van barmhartigheid en gerechtigheid. Deze woorden komen ook niet in het trefwoordenregister voor. Zo ook niet de andere kernbegrippen als *vrede* en *zorg*. In concrete voorbeelden komt in hoofdstuk 6 wel de zorg voor de schepping naar voren. In een gedicht naar Alfred Lapple lezen we het volgende:

'natuurmonumenten, dierenbescherming en beschermde planten,
milieubeheer, Greenpeace,
ja, we beseffen dat de natuur beschadigd is:
we geven schoorvoetend toe dat
we zèlf aarde en leven aantasten.
christenen, kinderen van God, spreken daarom van:
beheer en bescherming van Gods schepping'.⁹²

In dit gedicht wordt duidelijke gesproken over onze verantwoordelijkheid voor de schepping welke we als christenen, kinderen van God, hebben.

3. *Rechtvaardige verhoudingen*

Met aanhalingen uit de Schrift wordt duidelijk gemaakt dat Jezus opkwam voor de arme weduwen, tollenaars, gelijkwaardigheid van de mensen. 'Hij was

⁸⁹ Bruin, J. de, *Zin* p. 35

⁹⁰ idem p. 5

⁹¹ idem p. 191

⁹² idem p. 106

één van hen: Romeinen, armen weduwen, tollenaars...'⁹³ De methode benoemt rechtvaardige verhoudingen slechts sporadisch. Onrechtvaardige verhoudingen binnen de kerk zijn zeker niet benoemd.

C.3. De Alpha Cursus in een rooms-katholieke setting

I. Missionaire opdracht

1. *Beginsituatie*

Uitgangspunt in deze methode zijn blanco deelnemers. De methode start op een primair niveau, verlangt van de deelnemers geen religieus referentiekader. Aanpassing aan de leefwereld van de mensen is mogelijk. De methode kent ook versies die speciaal gericht zijn op jongeren en studenten. De taal welke in de methode wordt gehanteerd komt op mij een beetje populistisch over, die kan ook veroorzaakt worden door de Angelsaksische oorsprong van de methode. In de pocket met inleidingen *Een kwestie van leven* worden allerlei anekdotes aangehaald, één ervan gaat als volgt:

‘Het was Valentijnsdag 1974. Ik was naar een feest geweest en zat in mijn studentenkamer, toen mijn beste vriend met zijn vriendin (nu zijn vrouw) binnen kwam. Ze vertelden dat ze christen geworden waren. Ik maakte mij onmiddellijk zorgen over hen, omdat ik dacht dat ze in de handen van een of ander sekte waren gevallen en hulp nodig hadden’.⁹⁴

Dit soort verhaaltjes komen op mij over als een soort ‘goedkoop’ willen scoren.

2. *Schrift en ervaring*

De methode gaat er vanuit dat de begeleiders zelf getuigend zijn. De Schrift wordt veelvuldig aangehaald. De verbinding tussen de persoonlijke ervaringen van de deelnemers en een positieve verbinding tussen de ervaring en de Schrift is minimaal aanwezig.

3. *Hoe aangeboden*

De methode gaat er vanuit dat de bijeenkomsten beginnen met een eenvoudige maaltijd. De begeleiders maken volgens de richtlijnen éénderde van de groepen uit, waarbij de groep uit maximaal 12 deelnemers bestaat, 8 deelnemers met 4 begeleiders. De groepen worden dus sterk begeleid vanuit de organisatie. Deelnemers krijgen veel aandacht. Voor mij komt dit een beetje beklemmend over, je kunt zo ook niet snel aan het groepsproces ontsnappen.

Een gastvrije (parochie)gemeenschap is uitgangspunt. De gastvrijheid is een beperkt begrip want *Evangelisatie* is het doel. Benadrukt wordt wel dat de indruk vermeden moet worden dat er iets wordt opgelegd. Een degelijke voorbereiding en training van de begeleiders wordt verondersteld. Begeleiders zijn niet noodzakelijk theologisch geschoold. De methodiek beschrijft zichzelf als nadrukkelijk extern missionerend.

II. Religieuze vorming

1. *Religieuze ervaringen*

Aan een religieus referentiesysteem wordt gewerkt in deze methode, dit wordt gaandeweg ontwikkeld. De antwoorden op religieuze ervaring worden ook

⁹³ Bruin, J. de, *Zin* p. 162

⁹⁴ Gumbel N., *Een kwestie* p. 69

gegeven in het begeleidende boek 'Een kwestie van Leven'. Het is een vrij gesloten systeem, op alle vragen is een antwoord, hoeveel openheid er ook wordt gepretendeerd.

2. *Geloofsontwikkeling*

Of mensen op een volwassen niveau worden aangesproken is de vraag. Er is in ieder geval niet veel ruimte voor een zelfstandige geloofsontwikkeling. De weg die wordt aangeboden ligt goed uitgestippeld vast. Mensen worden sterk naar een bepaalde manier van geloven gebracht.

3. *Doel*

Ik zou het doel van deze methode *kerygmatisch* willen noemen, dit wordt indirect ook zo in de methode benoemd. Bij deze religieuze identiteit gaat het dan om een *intra-persoonlijke* als materiële dimensie en om *conformiteit* als formele dimensie. Het doel van de methode wordt omschreven als:

‘de deelnemers de ruimte geven om te kunnen ervaren dat een persoonlijke relatie met God (Vader, Zoon en Geest) mogelijk en de moeite waard is binnen de gemeenschap van medegelovigen, de Kerk’.

⁹⁵ en de *Handleiding* vult daarbij aan:

‘We willen beslist niet dat mensen zich aan ons binden - maar aan Christus. Goede ouders stimuleren onafhankelijkheid. Dat geldt ook voor goede pastorale zorg. We zijn er in het hele Alpha-gebeuren op gericht dat mensen komen tot en groeien in een volwaardige relatie met Jezus Christus als hun Verlosser en Heer’.⁹⁶

III. Maatschappelijke Activering

1. *Navolging van Christus in diaconie*

In de toelichting op de cursus in het boek 'De Alpha-cursus in een rooms-katholieke setting' wordt geschreven dat er een keuze is gemaakt in de dingen die aan de orde kunnen komen. 'De cursus richt zich er speciaal op om de basisboodschap van het evangelie over te brengen'.⁹⁷ Het boek 'Een kwestie van leven', behorende bij de methode, schrijft dat we 'het zout der aarde' moeten zijn maar geeft weinig concrete diaconale invulling hieraan. Er wordt geschreven dat christenen de taak hebben om 'het bederf in de samenleving tegen te houden'.⁹⁸ 'Het zout der aarde zijn' zou moeten betekenen dat de *navolging van Christus* inhoudt dat je je diaconaal inzet. Dit diaconaal inzetten is geen bijkomstigheid, het zou als het wezenlijke moeten worden gepresenteerd. Op zo'n manier houd je het 'bederf' pas tegen. Een enkele paragraaf te besteden hieraan is mager.

2. *Barmhartigheid en gerechtigheid*

De methode is sterk individualistisch gericht, oog voor de medemens is er nauwelijks. De methode is gericht op een persoonlijke bekering tot Jezus en je leven daar naar inrichten. Voor de ontwikkelaars van de methode zijn ethische consequenties verbonden aan deze bekering niet op de eerste plaats de zorg voor en mededogen met je medemens. Bidden voor de *armen* en de *weduwen*

⁹⁵ Opstel, H.M.N. & Smith J.H., *De Alpha-cursus* p. 18

⁹⁶ Alpha-cursus Nederland, *Handleiding* p. 21

⁹⁷ Opstel, H.M.N. & Smith J.H., *De Alpha-cursus* p. 35

⁹⁸ Gumbel N., *Een kwestie* p. 185

betekent in de eerste plaats dat ook zij tot geloof komen, niet dat je een plicht heb om zonder bijbedoeling naar hen om te zien.

3. *Rechtvaardige verhoudingen*

In 'Een kwestie van leven', het boek dat de cursus begeleidt en waar de inleidingen zijn uitgewerkt, staat een kort algemeen verhaal over rechtvaardige sociale structuren. Christenen moeten betrokken burgers zijn en zich inzetten voor gerechtigheid, vrijheid en de waardigheid van ieder individu. Een ieder is geroepen in ieder geval iets op dit terrein te doen.⁹⁹ Dat dit ook om rechtvaardige verhoudingen in de kerk gaat wordt niet duidelijk benoemd, in het algemene verhaal over kerkgemeenschappen wordt wel verhaald over de onderlinge liefde.¹⁰⁰

C.4. Ben ik nou gek!

I. Missionaire opdracht

1. *Beginsituatie*

De methode is ontwikkeld door het Omroeppastoraat en is een zogenaamd multimediaal project. Het kan op verschillende wijzen worden aangeboden en wel als *mystagogie*, *catechese*, *meditatie* en gericht op *bidden*. Het aanbod wordt gedragen door beeldverhalen. Deze beeldverhalen zijn prikkelend en poëtisch gemaakt en kunnen aansluiten bij de verschillende leefwerelden van de deelnemers.

Er worden voor elke bijeenkomst handvaten geboden om aan te sluiten bij de actuele beginsituatie van de deelnemers. Zo wordt aangegeven bij de opening van de 1^e bijeenkomst van de tweede serie:

'Ieder zegt met een enkel woord zijn/haar naam
en wat hij/zij heeft achtergelaten toen hij/zij naar hier kwam.
De begeleid(st)er nodigt iedereen uit dat alles echt los te laten
en met hart en ziel en hoofd hier aanwezig te zijn.'¹⁰¹

De begeleider krijgt zo inzicht in de directe beginsituatie en kan dat gebruiken om bij aan te sluiten.

2. *Schrift en ervaring*

Het zijn vooral de beeldverhalen die kunnen aansluiten bij de ervaringen van de deelnemers. Ook ander schriftelijk materiaal kan hier voor dienen. De Schrift is in mindere mate aanwezig bij deze methode, maar wordt zeker aangeboden en wel op een zodanige manier dat deze kan aansluiten bij de ervaringen van de deelnemers. In het onderdeel *catechese* is deze mogelijkheid tot het verbinden van concrete ervaringen met de Schrift het nadrukkelijkst. De bijeenkomsten van de tweede serie 'Catechese' worden beëindigd met een gebed, lied of tekst als liturgisch afsluiting. De vierde serie 'Bidden' wordt afgesloten met een viering waarin de door de beeldverhalen opgeroepen ervaringen worden verwerkt.

⁹⁹ Gumbel N., *Een kwestie* p. 185

¹⁰⁰ Gumbel N., *Een kwestie* p. 222

¹⁰¹ Govaart A., *Je leven* p. 24

3. Hoe aangeboden

De methode geeft niet veel *instructies* over de wijze waarop deze zou moeten worden aangeboden. Het aanbod is erg open en kan gemakkelijk worden aangepast aan de doelgroep die men wil benaderen. De methode vraagt wel om groepsactiviteiten en heeft in het onderdeel *catechese* het sterkste een rooms-katholieke kleur.

De rol van de begeleider is groot in deze methode, er wordt voldoende materiaal aangeboden, wat voor uitwerking het heeft op de deelnemers is sterk afhankelijk van hoe goed de begeleider kan luisteren en dingen kan oppakken.

Hoewel niet genoemd in de methode is dit boek geschikt voor in- en externe missionering.

II. Religieuze vorming

1. Religieuze ervaringen

De methode is opgehangen aan beeldverhalen van mensen die vertellen over hun religieuze ervaringen. De beeldverhalen zijn gemaakt naar aanleiding van interviews over deze religieuze ervaringen. Om op deze wijze ook woorden te laten geven aan de persoonlijke religieuze ervaringen van de deelnemers, worden de beeldverhalen op verschillende manieren benaderd.

Het ontwikkelen van een religieus referentiekader is op een eigentijdse manier opgenomen in deze methode, door het gebruik van beelden (in filmpjes en door afbeeldingen), teksten en muziek. Door aandacht te besteden aan *sacramenten*, *meditatie* en *bidden* is dit een belangrijk element in de methode.

2. Geloofsontwikkeling

Deze methode werkt gericht op het ontwikkelen van het geloof. Zij probeert door aansluiting te vinden bij de ervaringen van volwassenen en het aanbieden van een symbolische taal het gelovig verstaan van de wereld door de deelnemer op een hoger niveau te brengen. Zoals ook in de inleiding wordt geschreven:

‘We hebben poëtische, oproepende (beeld)taal nodig. Dit werkboek is geschreven vanuit de overtuiging dat deze beelden en beeldverhalen ons kunnen inspireren onze *heilige* overtuigingen, ons geloof, op het spoor te komen, te verdiepen, te delen en tot uitdrukking te brengen’.¹⁰²

3. Doel

Deze methode heeft als doel, volgens de typologie van Driesen c.s., *Existentieel*. Het gaat om *Zelf-bepaling*, de deelnemer krijgt iets aangeboden maar stelt zelf zijn/haar verhaal samen met als materiële dimensie *Inter-persoonlijk*, de religieuze identiteit wordt door uitwisseling tussen personen ontwikkeld.

De doelen zijn verschillend in de vier benaderingen: *mystagogie*, *catechese*, *meditatie* en *bidden*, en wordt ook niet nadrukkelijk door de makers benoemd. Wanneer je *Existentieel* als, ‘het vinden van een religieuze identiteit waardoor

¹⁰² Govaart A., *Je leven* p. 7

je jouw reden van bestaan beseft,¹⁰³ definieert dan past dit volgens mij op deze methode.

III. Maatschappelijke activering

1. *Navolging van Christus in diaconie*

De methode 'Ben ik nou gek!' kent als onderdeel *bidden*. In dit onderdeel wordt duidelijk uitgelegd dat bidden ook betekent dat je je engageert. Wanneer je voor een bepaalde nood bidt, verbind je je er ook mee. 'Kortom, wanneer je voor iets bidt, vraagt dat ook eigen inzet'.¹⁰⁴ De methode maakt duidelijk dat wanneer je gelovig wilt leven dit ook een maatschappelijke inzet van je vraagt.

De aangeboden beeldverhalen vragen ook om een diaconaal antwoord. Dit wordt niet expliciet gezegd maar wordt wel door de beelden opgeroepen. De begeleider kan dit gebruiken om diaconale betekenis aan te geven.

2. *Barmhartigheid en gerechtigheid*

De gekozen beelden roepen diaconale kernwoorden op. Het roept *compassie*, een schreeuw om *zorg* en de verantwoordelijkheid voor de *schepping* op. In bijvoorbeeld het filmpje 'Bij de dag hoort ook de nacht' kan het aangeboden beeld, in zwart/wit, een oude dementerende vrouw, je sterk raken. Dit geraakt zijn kan een goed gesprek over compassie openen en een gesprek over het wezenlijke van *zorg*. Zoals beelden van hongerige kinderen in Afrika sommige mensen tot actie bewegen kunnen deze beelden mensen bewegen aandacht te besteden aan de dementerende vrouw. Je uitnodigen samen met deze kwetsbare mens het leven uit te houden. Haar naaste te willen zijn.

De benadering van de begeleider en zijn/haar gevoeligheid voor de kern van diaconie: *barmhartigheid* en *gerechtigheid* kunnen een sterk maatschappelijk activerende kleur geven aan het geboden materiaal. De openheid van de methode en het materiaal biedt kansen. Het boekje dat bij de serie hoort geeft in de verhalen deze kansen.

'Als je volmondig erkent dat iets heel pijnlijk en heel hard is, kun je ook naast iemand staan om iemand te steunen, om te zoeken naar toch weer nieuwe wegen binnen deze pijn. De pijn in het zicht houden is een onderdeel van de sleutel.'¹⁰⁵

Een dergelijke tekst biedt volop mogelijkheden tot het zoeken naar geëngageerd handelen.

3. *Rechtvaardige verhoudingen*

In deze methode zijn rechtvaardige verhoudingen geen nadrukkelijk benoemd thema. Wel zijn er in de verschillende onderdelen mogelijkheden om dit ter sprake te brengen. Wanneer het gaat over 'Doen wat je werkelijk wilt' kun je dit zeker als thema gebruiken. Wordt een ieder de ruimte gegeven om te doen wat hij/zij werkelijk wil? Er worden in de methode kansen geboden om dit te thematiseren.

In het volgende hoofdstuk staat aangegeven welke van de vier methodes het beste voldoet aan de geformuleerde criteria.

¹⁰³ Driesen I., Hermans C., de Jong A., *Towards* p. 251

¹⁰⁴ Govaart A., *Je leven* p. 59

¹⁰⁵ Veerman H., *Ben ik* p. 64

V. Conclusie

Met als leidraad de in de inleiding geformuleerde doelen: handvat voor beoordeling, criteria naar aanleiding van de gekozen aandachtsvelden en het eindresultaat van de toetsing van methodes van religieuze vorming van volwassenen, komt nu de conclusie welke uit het geheel getrokken kan worden.

A. Handvat voor beoordeling

Aan de hand van de nodige literatuur heb ik criteria verzameld. De literatuur betrof kerkelijk stukken, een handboek Catechetik en een handboek Diaconiewetenschap en een aantal publicaties van wetenschappers op het gebied van religieuze vorming en diaconie. Uit deze stukken heb ik handvaten samengesteld die gebruikt kunnen worden voor de beoordeling van methodes van religieuze vorming van volwassenen.

B. Criteria

De criteria zijn verzameld in drie aandachtsvelden met drie aandachtspunten. De aandachtsvelden zijn: Is de methode *Missionair*, gaat de methode over *Religieuze Vorming* en is de methode *Maatschappelijk Activerend*.

- Wanneer ik het over *Missionair* heb vraag ik aandacht voor de *beginsituatie* van de deelnemer, de verbinding tussen *Schrift en ervaring* en de wijze van *aanbieding* van de methode binnen of buiten een geloofsgemeenschap.
- De criteria voor het aandachtsveld *Religieuze Vorming* spitsen zich toe op *religieuze ervaringen* binnen een religieus referentiekader, de *geloofsontwikkeling* van de volwassen deelnemer en het *doel* van de religieuze vorming.
- Het *Maatschappelijk Activerende aspect* beoordeelt op: *Navolging van Christus*, de diaconale kernbegrippen *barmhartigheid* en *gerechtigheid* en *rechtvaardige verhoudingen* als aandachtspunt.

De in de brief van de Duitse bisschoppen 'Catechese in een veranderde tijd' geformuleerde criteria voor catechese komen dicht bij het door mij opgestelde lijstje. De criteria zijn opgenomen in hoofdstuk II. paragraaf D.5. Deze brief is duidelijk een aan te bevelen stuk wanneer mijn visie op religieuze vorming van volwassenen u aanspreekt.

C. Getoetst

De toetsing van methodes was het afsluitende gedeelte van deze opdracht. De methode 'Ben ik nou gek!' van het omroeppastoraat voldoet het beste aan de door mij gestelde criteria.

Het is een open methode welke op een eigentijdse wijze met behulp van verschillende media de verbinding kan leggen tussen ervaringen en het gelovig beleven van de wereld. *Missionair* is de methode omdat de gebruikte beeldverhalen aansluiten bij de leefwereld van volwassenen en de methode een open karakter heeft. Deelnemers kunnen hun eigen verhaal maken. De door de methode gebruikte beelden kunnen sterk appellerend zijn en daardoor maatschappelijk activerend.

De andere methodes zijn allemaal goed verzorgd. Echter de keuzes van de makers zorgen ervoor dat deze niet altijd voldoen aan de criteria zoals ik deze heb geformuleerd.

Dat een gelovig verstaan van de wereld inhoudt dat je de radicale keuze maakt om je naar je naaste te keren als de wijze van *navolging*, daar wordt door de methodes op

verschillende wijze op ingegaan. De methodes ‘Geloven nú’ en ‘Ben ik nou gek’ maken het wel tot een thema. ‘Zin in geloof’ en ‘De Alpha-cursus’ hebben andere uitgangspunten en tippen dit in de marge aan.

Het verbaasde mij, dat er in de verschillende methodes geen eisen worden gesteld aan degene die de methoden uitvoeren. Een theologische scholing wordt niet als voorwaarde voor een goede uitvoering van de methode aangegeven. Een vruchtbare uitvoering van de methodes vereist volgens mij de hermeneutische competentie om het leven in het licht van het geloof te kunnen duiden en de mystagogische competentie om met behulp van rituelen en symboliek mensen te leren omgaan met God of het *transcendente*.

De schriftelijke weerslag van het afstudeerproject eindigt met mijn theologisch gekleurd advies.

VI. Advies

A. Wakker schudden

Ik heb geprobeerd om een neutraal afstudeerproject te schrijven met de *religieuze vorming van volwassenen* als onderwerp. Neutraal kan natuurlijk niet, door de keuzes die je maakt kleur je dingen in. Aan het einde van dit project wil ik graag kleur bekennen. Mijn triniteins geloven is gebaseerd op een Drie-ene God die in de Vader Degene heeft die zorgt dat we wakker blijven of wakker geschud worden. In de Zoon is het duidelijk geworden dat het om Mensenwerk gaat. Echter de werkzame Geest geeft aan dat we er niet alleen voor staan.

Wakker schudden betekent dat we oog krijgen voor de gemarginaliseerde mens. God de Vader vraagt ons of we onze naaste lief hebben als onszelf. God is Degene die ons vraagt of wij wel op de goede weg zijn, of dit echt de weg is die leidt naar zijn Rijk. Het *wakker-schud-element* is voor mij wezenlijk in methodes voor religieuze vorming van volwassenen.

B. Mensenwerk

God heeft mensen nodig om te werken aan dat Rijk van Hem/Haar. Wanneer volwassenen een religieuze vorming wordt aangeboden, kan het niet zo zijn dat dit op niets uitloopt. Religieuze vorming mag niet verzuimen om duidelijk te maken dat wanneer je gelovig in het leven wilt staan, dit ook engagement met zich mee brengt. Anders staat God er alleen voor.

Dat het verzorgen van religieuze vorming ook mensenwerk is en dat de begeleider van deze vorming het nodige in huis moet hebben, daar gaan de makers van de methodes vaak aan voorbij. Ik wil er graag voor pleiten dat de religieuze vorming van volwassenen wordt verzorgd door goed opgeleide begeleiders. Begeleiders die goed kunnen luisteren, vertalen, vroedvrouw kunnen zijn, spiritueel zijn en zelf een breed religieus referentiekader hebben.

C. Niet alleen

Je staat er niet alleen voor, de Geest kan werkzaam zijn. Alleen de Geest heeft ruimte nodig. Dit houdt in dat een dichtgetimmerd verhaal de religieuze vorming van volwassenen beknot. Wanneer de deelnemers ruimte wordt geboden op de zoektocht dan heeft deze kans van slagen. Persoonlijke ervaringen van het heden kunnen betekenis krijgen met behulp van de gestolde ervaringen van het verleden. De gestolde ervaringen, neergelegd in dat Eeuwige Verhaal, de Bijbel, schrijven zo weer een nieuw, persoonlijk, verhaal.

De methode, begeleider en deelnemer gaan samen op zoek naar het *religieuze verhaal* van de unieke mens die aangetrokken wordt door het Mysterie. Elkaar stimulerend, uitdagend tot reflexie, elkaar kritisch bevragend, luisterend aansluiting bij je eigen ervaringen vinden, biedt een manier om verder te komen dan waar je alleen gekomen was. Je hebt een ander nodig om vollediger mens te worden.

Maar het zijn niet alleen woorden. Het in je ziel geraakt zijn gaat ook om geborgenheid, troost, ervaring van schoonheid, vertrouwen dat het goed komt. De *drie*

mannetjes in de sneeuw ploegden ook alleen maar voort omdat ze *samen* het *vertrouwen* hadden ooit weer *thuis* te komen.

Ten slotte

Mijn afstudeerproject startte met de vraag: **Op welke wijze kan in vormen van religieuze vorming, die de missionaire opdracht van de rooms-katholieke kerk in Nederland is, maatschappelijke activering gestimuleerd worden?**

Wanneer goed wordt nagedacht over de wijze waarop de religieuze vorming wordt vormgegeven, met de moderne media die ter beschikking staan, zijn er mogelijkheden genoeg. Maatschappelijke activering als één van de doelstellingen van een methode, daar kan gericht aan worden gewerkt en op deze wijze kan ook de missionaire opdracht van de rooms-katholieke kerk worden ingevuld. Ik ben methodes tegengekomen welke het in zich hebben. De kansen zijn er.

Weersta ook *zon, wind en sneeuw* en durf het aan die zoektocht aan te gaan, zoek een goede methode, zet jezelf in en maak het verschil!

VII Bronnen

Literatuurlijst

Alpha-cursus Nederland (1997). *Handleiding*, Amersfoort.

Alpha-cursus Nederland (1997). *Werkboek voor deelnemers*, Amersfoort.

Bisschoppen van Nederland (2006). *Getuigen van de hoop die in ons leeft* Bisschoppelijke brief over missie in de 21ste eeuw, Utrecht, rkkerk.nl.

Bruin, J. de, (2001). *Zin in Geloof deel 1*, Roermond, Bisdom Roermond.

Bulckens, J (1998) *Zoals eens op de weg naar Emmaüs* Handboek voor catechetiek, Leuven (België), Uitgeverij Acco.

Congregatie voor de Clerus, (1997). Algemeen directorium voor de catechese, *Kerkelijke documentatie* 325, Utrecht, rkkerk.nl.

Crijns, H. e.a., *Barmhartigheid en gerechtigheid* Handboek diaconiewetenschap, (2004), Kampen, Kok.

Driesen I., Hermans C., de Jong A., (2005). Towards a typology of general aims of Christian education, *Journal of Empirical Theology*, volume 18.2, Leiden, Brill.

Duitse Bisschoppenconferentie (2005). Catechese in een veranderde tijd *Kerkelijke documentatie* jaargang 33 nummer 2-3, Utrecht, rkkerk.nl.

Govaart, A. (2004). *Je leven in beeld*, Werkboek & CD bij vier beeldverhalen, Hilversum, RKK/KRO Mediapastoraat

Gumbel N. (1993). *Een kwestie van Leven*, Kennismaken met het christelijk geloof, Hoornaar, Gideon

Hermans C.A.M. (2001). *Participerend leren* Grondslagen van religieuze vorming in een globaliserende samenleving, Budel, Damon.

Jong A. de, & Steggerda M. (1998). *Vorming in geloofscommunicatie* UTP-katern 20, Baarn, Gooi & Sticht.

Meeuws, H. (2004) *Een kerk die niet dient dient tot niets*. Diaconie en caritas in de rooms katholieke kerk, in *Markant*, jrg. 2004 nr. 1, 's Hertogenbosch, SOM.

Nederlandse Bisschoppenconferentie, (2004). *De glans van Gods woord*. Brief over catechese, Utrecht, Officium Catecheticum.

NBV, (2004), *De Nieuwe Bijbel Vertaling*, 's-Hertogenbosch, Katholieke Bijbelstichting.

Opstal H.M.N. & Smith J.H., (2001). *De Alpha-cursus in een Rooms-Katholieke setting*, Den Haag, Katholiek Alpha Centrum.

Roebben, B., (2003) *Toetsingsrapport van Methoden Godsdienst/Levensbeschouwing voor Katholieke Basisscholen*, Tilburg, Universiteit van Tilburg.

Spaendonck J. van, Dullaert P., Eggermont P. (2002) *Geloven Nu*, 's Hertogenbosch, Katholieke Bijbelstichting.

Spaendonck J. van, Kamp H. van de, Dullaert P. (2005) *Geloven Nu 4*, 's Hertogenbosch, Katholieke Bijbelstichting.

Steggerda M. & Zondag H. (2002). *Speuren naar authenticiteit*, UTP-katern 25, Kampen, Kok.

Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie (1966), *Constituties en Decreten*, Leusden, Stichting Ark.

Veerman, H. (2003), *Ben ik nou gek!* Hedendaagse dwarsliggers in naam van God, Baarn, Ten Have.

Vloet, J. Van der & Wienen D. (2002). *Op zoek naar een nieuw elan* Rapport betreffende de parochiecatechese in de Nederlandse Kerkprovincie (. 15-06-06).

Websites

www.bisdom-roermond.nl *afdeling catechese* d.d. 8-08-'06

www.bijbel.net d.d. 8-08-'06

www.carolushuis.nl *geloofscursusboeken* d.d. 8-08-'06

www.katholiek nederland.nl *Encyclopedie – Secularisatie*, d.d. 17-05-'06

www.x-s2.nl *Kennisnet Sociaal Beleid*, d.d.17-05-'06

Ander materiaal

Mediapastoraat, (2004). DVD *Ben ik nou gek!*, 9 beeldverhalen gebaseerd op gesprekken met gewone mensen over unieke ervaringen, Hilversum, RKK/KRO